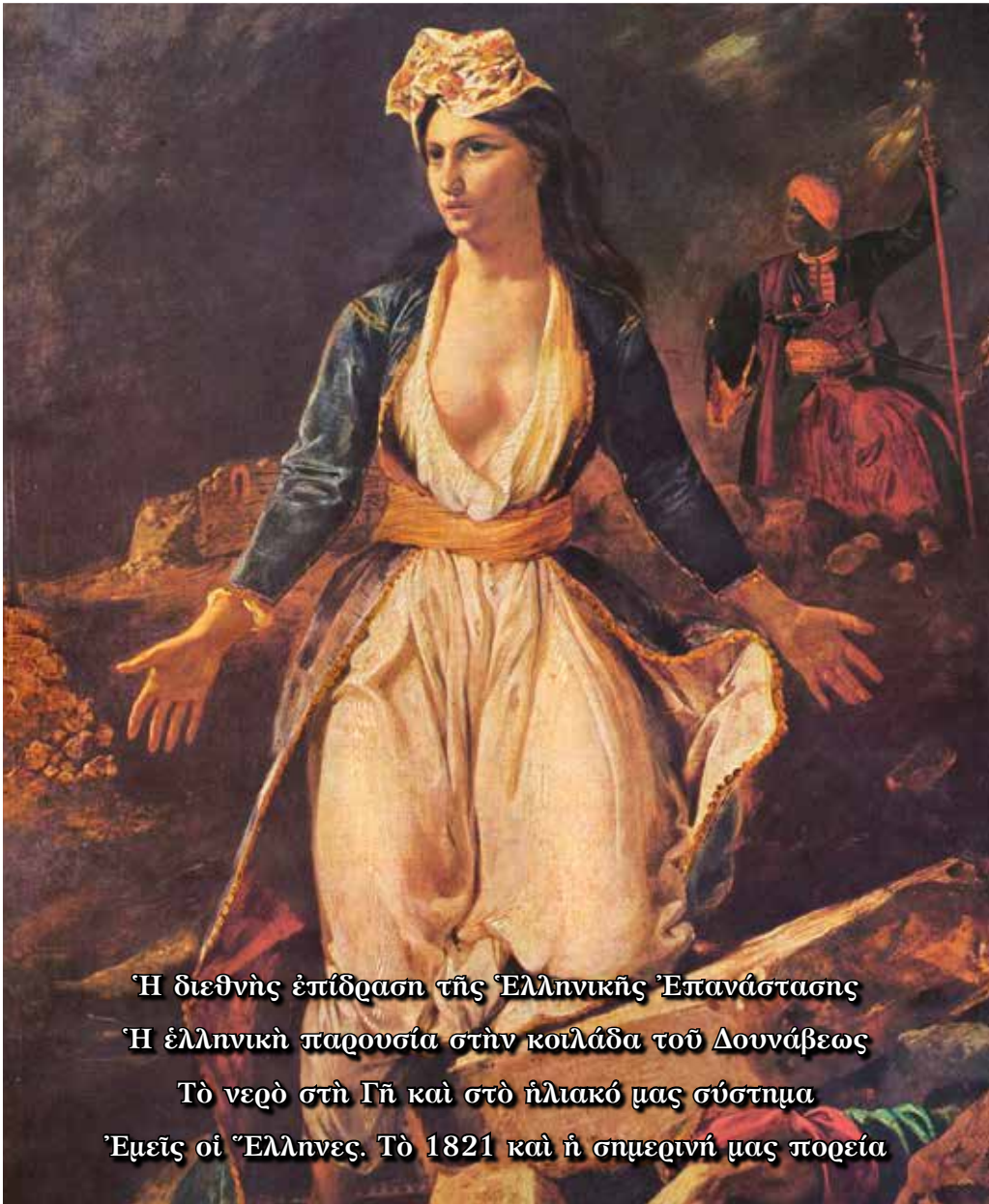

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 84^ο | ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2021 | ΑΡΙΘ. 789

Ἡ διεθνὴς ἐπίδραση τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης
Ἡ ἑλληνικὴ παρουσία στὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως
Τὸ νερὸ στὴ Γῆ καὶ στὸ ἡλιακὸ μας σύστημα
Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες. Τὸ 1821 καὶ ἡ σημερινή μας πορεία

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

«ΥΠΕΡ ΒΩΜΩΝ ΚΑΙ ΕΣΤΙΩΝ»

Γ.Β.Μ.	169
Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ	171
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΛΑΔΑ ΤΟΥ ΔΟΥΝΑΒΕΩΣ. ΙΧΝΗΛΑΤΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟ ΣΤΗ Ν.Α. ΕΥΡΩΠΗ ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ	180
ΤΟ ΝΕΡΟ ΣΤΗ ΓΗ ΚΑΙ ΣΤΟ ΗΛΙΑΚΟ ΜΑΣ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ	184
Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΗ ΔΙΑΙΩΝΙΣΗ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΜΑΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Γ'	192
ΕΜΕΙΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ Α. Ν. ΤΣΙΡΙΝΤΑΝΗΣ	194
ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ «ΛΙΤΑΝΕΙΕΣ» Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ	203
ΚΡΙΤΙΚΗ ΜΑΤΙΑ Γ.Τ.	206

180

184

203

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Τιμή τεύχους 2,5€
Έτήσια συνδρομή
Έσωτερικού 15€
Έξωτερικού 30€
Κύπρου 20€

Έκδότης

«Χριστιανική Ένωση Ακτίνες»

Καρούτση 14, 105 61 Άθινα, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος

Θεληνόνς 1, 166 74 Γλυφάδα, e-mail: tsentosg@gmail.com

Ή Έπιτροπή έπιφυλάσσει σέ έαυτήν τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει ή νά συντέμνει κατά τήν κρίση της όποιοδύποτε χειρόγραφο. Χειρόγραφα, δημοσιεύόμενα ή μή, δέν έπιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Όλοκληρωμένες λύσεις έντυπης έπικοινωνίας

Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυλο Άχαρνών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967

www.lyhnia.com, info@lyhnia.com

Τόπος έκδοσης: Άθήνα, Όκτώβριος 2021

Εικόνα έξωφύλλου:

Eugène Delacroix,

«Ή Έλλάδα στα έρείπια του Μεσολλογίου»

(*La Grèce sur les ruines de Missolonghi*)

«ΥΠΕΡ ΒΩΜΩΝ ΚΑΙ ΕΣΤΙΩΝ»

Τὴν ἱστορία δὲν τὴν γράφουν οἱ ἀριθμοί, οὔτε οἱ τελειοποιημένες πολεμικὲς μηχανές, οὔτε ἡ αὐθαιρεσία καὶ ἡ βία τῶν ἰσχυρῶν, ποὺ ἐπιχειροῦν τὸν στραγγαλισμὸ τῆς ἐλευθερίας, τὴν καταπάτηση τοῦ δικαίου καὶ τῶν δικαίων. Τὴν ἱστορία δὲν τὴν γράφουν οἱ περιφρονητὲς τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, τοῦ ἀναφαίρετου δικαιώματος τοῦ λαοῦ νὰ πιστεύει ἐλεύθερα καὶ νὰ ἐκφράζεται ἐλεύθερα. Τὴν ἱστορία τὴν γράφουν οἱ ἐλεύθερες καὶ ἀδούλωτες ψυχές, ποὺ πιστεύουν στὶς αἰώνιες ἀξίες, ποὺ πυρπολοῦνται ἀπὸ ἰδανικά, ποὺ θυσιάζονται γιὰ τὰ ἱερά καὶ ὅσα τῆς Πατρίδος, ποὺ δὲν διαπραγματεύονται τοὺς ἀτίμητους πνευματικούς καὶ ἠθικούς θησαυρούς τους.

Ὅποιος θέλει νὰ ἐλέγξει τὴν ἀλήθεια αὐτή, δὲν ἔχει παρὰ νὰ θυμηθεῖ τὴ μεγαλειώδη ἐποποιία τοῦ 1940. Τότε ποὺ μιὰ

κόσμο ὁλόκληρο νὰ σταθεῖ μὲ ἐκπληξη καὶ θαυμασμὸ μπροστὰ στὴ μικρή, ἀλλὰ ἥρωικὴ χώρα μας. Θὰ ἄξιζε νὰ θυμηθοῦμε στὴν ἐφετινὴ ἐπέτειο, 81 χρόνια ἀπὸ τὸ ἥρωικὸ ΟΧΙ, πῶς μίλησε τότε γι' αὐτὸ τὸ θαῦμα ὅλος ὁ ἐλεύθερος κόσμος, ποὺ παρακολουθοῦσε μὲ συγκρατημένη ἀναπνοὴ τὰ κατορθώματα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Καὶ πρόκειται

Τὴν ἱστορία δὲν τὴν γράφουν οἱ περιφρονητὲς τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, τοῦ ἀναφαίρετου δικαιώματος τοῦ λαοῦ νὰ πιστεύει ἐλεύθερα καὶ νὰ ἐκφράζεται ἐλεύθερα. Τὴν ἱστορία τὴν γράφουν οἱ ἐλεύθερες καὶ ἀδούλωτες ψυχές, ποὺ πιστεύουν στὶς αἰώνιες ἀξίες, ποὺ πυρπολοῦνται ἀπὸ ἰδανικά, ποὺ θυσιάζονται γιὰ τὰ ἱερά καὶ ὅσα τῆς Πατρίδος, ποὺ δὲν διαπραγματεύονται τοὺς ἀτίμητους πνευματικούς καὶ ἠθικούς θησαυρούς τους.

χούφτα Ἕλληνες, πάνω στὰ βορειοηπειρωτικὰ βουνά, μὲ λιγοστὰ ὑλικά ἐφόδια, μὰ μὲ ψυχὴ λιονταρίσια, μὲ πίστη στὸ δίκαιο τοῦ ἀγῶνά τους, μὲ συναίσθησι τῆς βαριάς ἐθνικῆς κληρονομιάς, μὲ ἐμπιστοσύνη στὴν προστασία τοῦ Θεοῦ, ἀντιμετώπισαν μιὰ πανίσχυρη αὐτοκρατορία. Τὴν γονάτισαν. Καὶ ἔκαναν τὸν

γιὰ θαῦμα, τὸ ὁποῖο πραγματοποίησε ἡ πίστη καὶ ἡ ἀδάμαστη ψυχὴ τοῦ Ἕλληνα τοῦ μετώπου καὶ τῶν μετόπισθεν. Τί νὰ πρωτοαναφέρουμε;

Ὁ τότε ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Ἦντον Ἦντεν καθόριζε μὲ ἀκρίβεια τὴν ἑλληνικὴ συμβολή: «Τὸ μεσογειακὸ σχέδιο τοῦ Χίτλερ ἀπέτυχε χάρι στὴ

νικηφόρα αντίσταση της Ελλάδος. Ἐν τὸ σχέδιο αὐτὸ πετύχαινε, ἢ ἐπίθεση τῆς Γερμανίας ἐναντίον τῆς Ρωσίας θὰ εἶχε τελείως διαφορετικὰ ἀποτελέσματα. Οἱ ἥρωες ποὺ ἔχουν βάψει μὲ τὸ αἷμά τους τὴν ἱερὴ γῆ τῆς Βορείου Ἡπείρου, οἱ μαχητὲς τῆς Πίνδου καὶ οἱ ἄλλοι, θὰ εἶναι ὁδηγοὶ μαζὶ μὲ τοὺς Μαραθωνομάχους καὶ θὰ φωτίζουν γιὰ πάντα τὴν οἰκουμένη». Ὁ στρατάρχης Γιὰν Σμάτς λακωνικὰ ἀξιολογοῦσε τὴν ἑλληνικὴ συμβολή: «Ἡ μάχη τῆς Πίνδου ἄλλαξε τὴν πορεία τῆς ἱστο-

περιφρονοῦσε τὶς σιδηρόφρακτες στρατιές, πῆγαξε ἀπὸ τὴν πίστη τῶν Ἑλλήνων στὸ δίκαιο τοῦ ἀγῶνα καὶ στὴν προστασία τοῦ Θεοῦ. Διπλαδί, ὁ κάθε Ἕλληνας τότε εἶχε γίνοι ἕνας ἥρωας, γιὰτὶ πίστευε στὰ ἰδανικὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος. Μαχόταν «ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν». Καὶ αὐτὰ τὰ ἰδανικὰ τοῦ ἔδιναν φτερά, ἀτσάλωναν τὴν καρδιά. Δὲν πολεμοῦσαν οἱ Ἕλληνες γιὰ ὑλικά ἀγαθὰ. Δὲν μάχονταν γιὰ πληγωμένους ἐγωισμοὺς ἢ γιὰ κατακτητικοὺς σκοποὺς. Πολεμοῦσαν, γιὰ

Τὸ 1940 ἡ ἑλληνικὴ γενναϊότητα μεγαλοῦρησε. Καὶ κανένας δὲ μπορεῖ νὰ ἀρνηθεῖ πῶς ἡ γενναϊότητα αὐτή, ποὺ περιφρονοῦσε τὶς σιδηρόφρακτες στρατιές, πῆγαξε ἀπὸ τὴν πίστη τῶν Ἑλλήνων στὸ δίκαιο τοῦ ἀγῶνα καὶ στὴν προστασία τοῦ Θεοῦ. Διπλαδί, ὁ κάθε Ἕλληνας τότε εἶχε γίνοι ἕνας ἥρωας, γιὰτὶ πίστευε στὰ ἰδανικὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος. Μαχόταν «ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν». Καὶ αὐτὰ τὰ ἰδανικὰ τοῦ ἔδιναν φτερά, ἀτσάλωναν τὴν καρδιά.

ρίας». Μὲ τὸν ἴδιο ἐνθουσιασμὸ μιλοῦσε καὶ ὁ στρατάρχης Γουέιβελ, Βρετανὸς ἀρχιστράτηγος τῆς Μέσης Ἀνατολῆς: «Οἱ Ἕλληνες σύμμαχοί μας εἶναι οἱ πρῶτοι ποὺ, μὲ τὶς ὑπέροχες νῆκες τους στὴ Βόρειο Ἡπειρο, ἀνοιξαν τὸν δρόμο καὶ ἔδωσαν ἀποφασιστικὰ χτυπήματα στὴ φασιστικὴ Ἰταλία. Οἱ ἐπιτυχίες τους δὲν εἶχαν μόνο τοπικὴ σημασία. Ἐπηρέασαν τὴν ὅλη ἐξέλιξη τοῦ πολέμου».

Τὰ ἴδια ἐπαναλάμβαναν ἀργότερα καὶ οἱ Ρῶσοι: «Πολεμήσατε μικροὶ ἐναντίον μεγάλων καὶ νικήσατε. Δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ γίνῃ διαφορετικὰ, γιὰτὶ ἦσασταν Ἕλληνες. Μὲ τὶς θυσίες σας κερδίσαμε χρόνο, γιὰ νὰ ἀμυνθοῦμε. Ὡς Ρῶσοι καὶ ὡς ἄνθρωποι σὰς εὐγνωμονοῦμε».

Πῶς ἔγιναν ὅλα αὐτά; Ἡ ἀπάντησις εἶναι μία. Τὸ 1940 ἡ ἑλληνικὴ γενναϊότητα μεγαλοῦρησε. Καὶ κανένας δὲ μπορεῖ νὰ ἀρνηθεῖ πῶς ἡ γενναϊότητα αὐτή, ποὺ

νὰ μὴ βεβηλωθοῦν τὰ ἱερὰ καὶ ὅσα τῆς φυλῆς. Γιὰ νὰ μὴν θριαμβεύσει ἡ ἀδικία. Καὶ πολεμοῦσαν μὲ τὸ ὄραμα τῆς Παναγίας, ποὺ λίγους μῆνες πρὶν τῆς εἶχαν προσβάλει τὴ μνήμη μὲ τὸν τορπιλισμὸ τῆς «Ἑλλης» τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς της στὸ νησί τῆς Μεγαλόχαρης. Αὐτὸ τὸ ὄραμα τοὺς καθοδηγοῦσε καὶ τοὺς ἐμψύχωνε. Αὐτὸ φλόγιζε τὰ στήθη, ὥστε «τῶν Ἑλλήνων τὰ παιδιὰ σὰν ἀετοὶ νὰ χυμοῦν στὴ μάχη. Καὶ κάθε κορφή κι ἀετοράχη νὰ φωτίζει τώρα ἡ λευτεριά».

Καιρὸς νὰ τὸ συνειδητοποιήσουμε γιὰ μία ἀκόμα φορά. Ὅσακις λαὸς καὶ ἄρχοντες συμπορεύθηκαν χωρὶς τὸ ἐθνοκτόνο μικρόβιο τῆς διχόνοιας, ἡ Πατρίδα μας γνώρισε ἡμέρες δόξας καὶ μεγαλείου. Αὐτὸ ἂς ἀποτελέσει ὁδηγὸ καὶ σήμερα στὶς κρίσιμες ἡμέρες ποὺ διέρχεται τὸ Ἔθνος μας.

G.B.M.

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Στὰ τέλη Φεβρουαρίου τοῦ 2021, ἔτους ἐορτασμοῦ τῆς 200^{ης} ἐπετείου ἀπὸ τὴν ἔναρξη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, τὸ Πολωνικὸ Κοινοβούλιο ἐξέδωσε ψήφισμα γιὰ τὴ μεγάλη ἐπέτειο, τὸ ὁποῖο ἔθετε τὸ θέμα τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων σὲ μιὰ βάση διαφοροτική ἀπὸ αὐτὴ στὴν ὁποία ἔχουμε συνηθίσει νὰ τὸ βλέπουμε στὴν Ἑλλάδα. Τὸ ψήφισμα τόνιζε, μεταξὺ ἄλλων:

«Τὸν Μάρτιο τοῦ 1821, οἱ Ἕλληνες ξεκίνησαν ἕναν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία, ποὺ ἔφερε τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸ ζυγὸ. Λίγοι περίμεναν τότε, τὸ 1821, ὅτι τὸ σύνθημα “Ἐλευθερία ἢ Θάνατος”, ποὺ δέσποξε στὶς σημαίες τῶν Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν, θὰ ἐπαναλαμβανόταν σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἐνέπνευσε τὶς ἐπαναστάσεις πολλῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, καὶ ἡ ἀπόλυτη ἐπιτυχία τῆς ἀπέδειξε ὅτι ἡ ἐλευθερία μπορεῖ νὰ κερδηθεῖ, ἀκόμα καὶ ὅταν οἱ ἀντικειμενικὲς συνθῆκες προμηνύουν ἥττα. Ὁ στόχος τῶν ἀγωνιζόμενων Ἑλλήνων ἦταν νὰ οἰκοδομήσουν ἕνα σύγχρονο κράτος βασισμένο στὴν κληρονομιά τῆς Ἑλλάδας ἀλλὰ καὶ τῆς Εὐρώπης: στὴν ἀτομικὴ ἐλευθερία, στὴ δημοκρατία, στὶς χριστιανικὲς ἀξίες. [...] Ἡ ἑλληνικὴ δοκιμασία στὸν ἀγῶνα γιὰ ἕνα ἀνεξάρτητο κράτος –μιὰ νικηφόρα δοκιμασία– ἀποτελέσει ἔμπνευση γιὰ ἄλλα καταπιεσμένα ἔθνη».

Τὰ ὅσα σημειώνονται στὸ θερμὸ αὐτὸ ψήφισμα τοῦ Πολωνικοῦ Κοινοβουλίου στέκονται σὲ μιὰ ἀλήθεια ποὺ συνήθως περνάει ἀπαρατήρητη, ιδιαίτερα δὲ στὴν

Ἑλλάδα θὰ λέγαμε ὅτι ἀγνοεῖται πλήρως. Πραγματικά, στὴν Ἑλλάδα βλέπουμε τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση σὲ σχέση μὲ τὴν ἐθνικὴ μας παλιγγενεσία: τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸ ζυγὸ, τὴν κατάκτηση τῆς ἐθνικῆς μας ἀνεξαρτησίας, τὴ γένεση τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους. Ἡ μεγάλῃ ἀλήθεια, ποὺ παραβλέπουμε καὶ πρέπει ἐπιτέλους νὰ δοῦμε καὶ νὰ ἀναδείξουμε, εἶναι ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση δὲν ἦταν ἀπλῶς μιὰ περιφερειακὴ σύγκρουση σὲ μιὰ γωνιά τῆς Εὐρώπης· ἦταν ἕνα γεγονός κοσμοϊστορικῆς σημασίας, ποὺ κυριολεκτικὰ ἄλλαξε τὸν κόσμο.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ὡς ἀπαρχὴ τῆς κατάρρευσης τῶν μεγάλων αὐτοκρατοριῶν

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, χωρὶς ὑπερβολή, ἄλλαξε τὸν χάρτη, καὶ μάλιστα ὄχι μόνο στὴ γεωγραφικὴ «γειτονιά» μας, ἀλλὰ καὶ πολὺ εὐρύτερα ἀπ' ὅ,τι φανταζόμαστε.

Ὅπωςδήποτε, αὐτὸ εἶναι κατεξοχὴν φανερὸ σὲ σχέση μὲ τὴν Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Ἄν τὸ καλοσκεφθοῦμε, οἱ Τοῦρκοι, ἀπὸ τὴ μεριά τους, ἔχουν

πὼς δὲν εἶχαν ἄλλη ἐπιλογή, ἐπέλεξαν νὰ μετατρέψουν ὅ,τι εἶχε μείνει ἀπὸ τὴν κάποτε παντοδύναμη αὐτοκρατορία τους σὲ ἐθνικὸ τουρκικὸ κράτος – μὲ ὅ,τι αὐτὸ συνεπαγόταν γιὰ τοὺς συμπαγεῖς ἐθνικοὺς πληθυσμοὺς ποὺ κατοικοῦσαν στὰ ἐδάφη τοῦ νέου ἐθνικοῦ τουρκικοῦ κράτους, καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς Ἑλλήνες, ποὺ οἱ Τοῦρκοι δὲν ξεχνοῦσαν ὅτι ἦταν αὐτοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχε ξεκινήσει ἡ διάλυση τῆς αὐτοκρατορίας τους.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Μέντερινχ, ὁ ὀρκισμένος ἐχθρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, εἶχε

Στὴν Ἑλλάδα βλέπουμε τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση σὲ σχέση μὲ τὴν ἐθνικὴ μας παλιγγενεσία: τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸ ζυγὸ, τὴν κατάκτηση τῆς ἐθνικῆς μας ἀνεξαρτησίας, τὴ γένεση τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους. Ἡ μεγάλη ἀλήθεια, ποὺ παραβλέπουμε καὶ πρέπει ἐπιτέλους νὰ δοῦμε καὶ νὰ ἀναδείξουμε, εἶναι ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση δὲν ἦταν ἀπλῶς μιὰ περιφερειακὴ σύγκρουση σὲ μιὰ γωνιὰ τῆς Εὐρώπης· ἦταν ἓνα γεγονός κοσμοϊστορικῆς σημασίας, ποὺ κυριολεκτικὰ ἄλλαξε τὸν κόσμο.

δίκιο νὰ ἔχουν ἄχρι τοὺς Ἑλλήνες. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ὑπῆρξε ἡ ἀπαρχὴ τοῦ ξηλώματος τῆς πάλαι ποτὲ κραταιᾶς αὐτοκρατορίας τους, ἡ ὁποία γρήγορα διαλύθηκε εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη. Πραγματικά, ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐξέγερσης τῶν Ἑλλήνων γέννησε καὶ στοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας τὸν πόθο καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς ἐθνικῆς τους ἀποκατάστασης, τὴν προσδοκία ὅτι θὰ μποροῦσαν καὶ αὐτοὶ νὰ πάρουν στὰ χέρια τους τὸ μέλλον τους, ὅπως τὸ εἶχαν πετύχει οἱ Ἑλλήνες. Οἱ ἐθνικὲς ἐξεγέρσεις ἄρχισαν νὰ διαδέχονται ἡ μία τὴν ἄλλη. Ἡ κάποτε πανίσχυρη Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία ἄρχισε νὰ ἀποσυντίθεται, μέχρι πού, τέλος, οἱ Τοῦρκοι, κρίνοντας

τοὺς δικούς του λόγους νὰ εἶναι ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλος σφοδρὸς πολέμιος στὸν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν ἐλευθερία τους. Καὶ οἱ λόγοι αὐτοὶ δὲν ἦταν βεβαίως λόγοι συναισθηματικοί, προσωπικοί, δὲν εἶχαν νὰ κάνουν μὲ ἓναν πείσιμονα... «ἀνθελληνισμό», ὅπως ἔχουμε συνηθίσει νὰ τὸ βλέπουμε· ἀπεναντίας, ἦταν λόγοι ἐντελῶς ἀπτοὶ καὶ συγκεκριμένοι!. Πραγματικά, ἂν προσέξουμε, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι ἡ Ὄθωμανικὴ καὶ ἡ Αὐστριακὴ αὐτο-

1. Βλ. Γιάννη Κ. Τσέντου, «Μέντερινχ: Ὁ ὀρκισμένος ἐχθρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Μέρους Α'», *Ἀκτίνες* 774 (Μάρτιος-Ἀπρίλιος 2019), σελ. 59-68' «Μέντερινχ: Ὁ ὀρκισμένος ἐχθρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Μέρους Β'», *Ἀκτίνες* 775 (Μαῖος-Ἰούνιος 2019), σελ. 97-106.

κρατορία είχαν κάτι κοινό. Και αυτό είναι πολύ απλό: Ήταν και οι δύο αυτοκρατορίες· αυτοκρατορίες πολυεθνικές. Αυτό σημαίνει ότι ήταν κρατικές οντότητες που άσκούσαν την εξουσία τους πάνω σε περισσότερους του ενός, διαφορετικούς μεταξύ τους εθνικούς πληθυσμούς.

Δεν είναι δύσκολο να καταλάβουμε τι συνεπαγόταν αυτό στα μάτια του Μέττερνιχ: "Αν αναγνωριζόταν σε έναν εθνικό πληθυσμό, εν προκειμένω στους Έλληνες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, το δικαίωμα να κτίσουν το δικό τους κράτος μετά από μια έπιτυχημένη εξέγερση, τότε αύριο-μεθαύριο τίποτα δεν θα εμπόδιζε να διεκδικήσουν το ίδιο δικαίωμα και οι Ούγγροι, οι Ιταλοί, οι Κροάτες, οι Σλοβένοι, οι Τσέχοι, οι Σλοβάκοι ή κάποιος άλλος από τους εθνικούς πληθυσμούς που βρίσκονταν μέσα στα όρια της Αυστριακής αυτοκρατορίας. Καθώς η Έλληνική Επανάσταση εξελισσόταν, μάλιστα, ο Μέττερνιχ παρακολουθούσε με προβληματισμό την άνοδο στην Αυστριακή αυτοκρατορία του ούγγρικου ειδικότερα εθνικισμού και την αυξανόμενη επιρροή του σπουδαίου Ούγγρου πολιτικού ήγέτη Ιστβάν Στσετσένι (István Széchenyi), και βεβαίως οι άνησυχίες του για τις συνέπειες που θα είχε τυχόν επιτυχία των Ελλήνων επιτεινόνταν ακόμα περισσότερο. Διότι, πράγματι, όπως τουλάχιστον το έβλεπε ο Μέττερνιχ, τυχόν επιτυχία της Έλληνικής Επανάστασης θα άνοιγε τον ασκό του Αιόλου. Για να το πούμε και αλλιώς, αν η φωτιά που είχε ξεσπάσει στην Οθωμανική αυτοκρατορία δεν σβηνόταν έγκαιρα και εξαπλωνόταν, θα έκαγε σίγουρα και το δικό του σπίτι.

Από μία άποψη, οι φόβοι του Μέττερνιχ ήταν σωστοί. Πράγματι, η φωτιά που άναψε σε αυτήν έδω τη γη, τη γη την έλληνική, εξαπλώθηκε γρήγορα. Και ΔΕΝ περιορίστηκε μόνο στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Η Αυστριακή αυτοκρατο-

ρία προσπάθησε άπεγνωσμένα να μείνει μακριά από τις φλόγες. Άκρωτηριάστηκε από την άφύπνιση του Ιταλικού έθνικου αίσθήματος. Πάλεψε να κατευνάσει την πιο άμεση άπειλή, που αντιπροσώπευε ο ούγγρικος έθνικισμός, μετασηματιζόμενη σε Αυστροουγγαρία, σε Δυναδική Μοναρχία. Άλλα οι έστιες της φωτιάς ξεπνδοϋσαν ή μία μετά την άλλη. Σπίθες της ίδιας αυτής φωτιάς ήταν οι πυροβολισμοί που ρίχθηκαν στο Σεράγεβο της Βοσνίας από έναν Σέρβο έθνικιστή, τον

*Η Έλληνική Επανάσταση,
χωρίς ύπερβολή, άλλαξε
τόν χάρτη, και μάλιστα
όχι μόνο στη γεωγραφική
«γειτονία» μας, αλλά και
πολύ ευρύτερα απ' ό,τι
φантаζόμαστε.*

Γαβρίλο Πρίντσιπ, στις 28 Ιουνίου 1914, πυροβολισμοί που στοίχισαν τη ζωή του διαδόχου του θρόνου Άρχιδούκα Φραγκίσκου Φερδινάνδου και της συζύγου του Σοφίας. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, που ακολούθησε, ήταν η έπιθανάτια άγωνία της πάλαι ποτέ κραταιάς αυτοκρατορίας, ή όποια διαλύθηκε με το τέλος του.

Αυτό βεβαίως δεν σημαίνει ότι ο Μέττερνιχ είχε δίκιο, καθώς δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι η πολιτική του ήταν ή σωστή, ακόμα και για την ίδια την πατρίδα του, την Αυστριακή αυτοκρατορία. Διότι ο Μέττερνιχ, σύμφωνα με τη διατύπωση του Robin Okey, έσπευσε να σκώσει τη σημαία του άμείλικτου πολέμου άπέναντι σε κάθε φιλελεύθερη ιδέα και σε κάθε προσπάθεια έθνικης άφύπνισης². Και όπως πολύ χαρακτηρι-

2. Robin Okey, *The Habsburg monarchy, c. 1765-1918*, Macmillan, 2001, σελ. 98.

στικά σημειώνει ο Σκωτσέζος ιστορικός και πολιτικός Alan Sked, καθηγητής της Διεθνούς Ιστορίας στο London School of Economics, αν ο Μέττερνιχ δεν είχε σταθεί εμπόδιο στην πρόοδο, η Αυστρία μπορεί να είχε προχωρήσει έγκαιρα σε μεταρρυθμίσεις και να είχε αντιμετωπίσει καλύτερα τα προβλήματα που συνεπαγόταν η πολυεθνική της σύνθεση, και τότε, γράφει ο Alan Sked, ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος μπορεί να μην είχε ξεσπάσει ποτέ³.

άπαρχή της κατάρρευσης των μεγάλων αυτοκρατοριών.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση καὶ τὸ εὐρωπαϊκὸ «σύστημα ἀσφαλείας»

Υπάρχει και μιὰ ἄλλη ὄψη τοῦ θέματος ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ ἐδῶ: Δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ νὰ ποῦμε ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τίναξε στὸν ἀέρα ὅλο τὸ

Οἱ Εὐρωπαῖοι ἠγέτες, ποὺ εἶχαν ἀναλάβει ἄγρυπνοι φρουροὶ τῆς νομιμότητος καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς τάξης, δὲν δίσταζαν νὰ καταδικάζουν καὶ νὰ καταστέλλουν ἀνάληπτα κάθε ἐξέγερση, ὅπουδῆποτε καὶ ἂν ξεσποῦσε, ὡς ἀπειλὴ γιὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν τάξη, εἰρήνη καὶ εὐημερία. Κάθε κίνημα καταδικαζόταν ὡς στασιαστικὸ καὶ ἀνατρεπτικὸ αὐτῆς τῆς τάξης. Καὶ τότε ἀκριβῶς βρῆκε νὰ ξεσπάσει ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, ποὺ ἦταν ἡ ἐξέγερση τοῦ μόνου λαοῦ στὸν ὁποῖο οἱ συντηρητικοὶ Εὐρωπαῖοι δὲν μπορούσαν νὰ ἀρνηθοῦν τὸ δικαίωμα στὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴν ἀνεξαρτησία, καὶ μάλιστα ἐνάντια σὲ ἓναν βάρβαρο κατακτητὴ, τῆς βαρβαρότητας τοῦ ὁποῖου εἶχαν πείρα καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Εὐρωπαῖοι.

Σὲ κάθε περίπτωση, ὅμως, ἡ περίπτωση τοῦ Μέττερνιχ καὶ τῆς πεισματικῆς ἐναντίωσός του στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση –ἐφόσον βεβαίως τὴν ἐρμηνεύσουμε σωστὰ καὶ δὲν τὴ δοῦμε ἀπλῶς ὡς περίπτωση ἑνὸς φανατικοῦ ἀνθέλλινου– μᾶς δείχνει πόσο μεγάλη ἦταν ἡ φωτιὰ ποὺ ἄναψε ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, ὄχι μονάχα γιὰ τὴν Ὀθωμανικὴ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν Αὐστριακὴ αὐτοκρατορία. Εἶναι σαφὲς τί ἐννοοῦμε, ὅταν λέμε ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ὑπῆρξε ἡ

σύστημα ἀσφαλείας ποὺ εἶχαν οἰκοδομήσει οἱ Εὐρωπαῖοι μετὰ τὸ 1815, ἓνα σύστημα ἀσφαλείας ποὺ ἀντιπροσώπευε ἡ Ἱερὰ Συμμαχία. Τὸ ἔχουμε τονίσει καὶ ἄλλη φορὰ καὶ εἶναι χρήσιμο νὰ τὸ ἐπαναλάβουμε ἐδῶ, ὅτι ἡ δαμιονοποίησις τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας εἶναι ἐξαιρετικὰ ὑπεραπλουστευτικὴ καὶ ὀδηγεῖ σὲ σημαντικὲς παρανοήσεις. Μετὰ τὸ τέλος τῶν φονικῶν ναπολεόντειων πολέμων τὸ 1815, λίγα μόλις χρόνια πρὶν τὴν ἔκρηξη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασις, ἡ Ἱερὰ Συμμαχία ἀντιπροσώπευε τὸ «δίχτυ ἀσφαλείας» τῆς καθημαγμένης, ματωμένης Εὐρώπης,

---

3. Alan Sked, "Metternich", *History Today* 33/6 (June 1983), σελ. 43.

που θὰ ἐξασφάλιζε ὅτι δὲν θὰ ἐπαναλαμβάνονταν ποτὲ ξανά ἡ τραγωδία τῶν ναπολεόντειων πολέμων. Σύμφωνα μὲ τὴν πολὺ βολικὴ ἐρμηνεία τῶν συντηρητικῶν καθεστῶτων τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου, τὸ αἵματοκύλισμα τῶν ναπολεόντειων πολέμων εἶχε τὴν ἀρχὴ του ἀφενὸς μὲν στὴν ἀνατροπὴ τοῦ καθεστώτος στὴ Γαλλία μὲ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, ἀφετέρου δὲ στὴν ἐπεκτατικὴ πολιτικὴ τοῦ Ναπολέοντα, ποὺ εἶχε γυρέψει νὰ ἀλλάξει τὸν χάρτη τῆς Εὐρώπης. Τὸ πολὺ βολικὸ συμπέρασμα ἦταν ὅτι, γιὰ νὰ ἀποτραπεῖ ἡ ἐπανάληψη μιᾶς τραγωδίας σὰν αὐτὴ τῶν ναπολεόντειων πολέμων, ἔπρεπε στὸ ἐξῆς νὰ τεθεῖ ἐκτὸς νόμου κάθε προσπάθεια μεταβολῆς καθεστῶτων ἢ συνόρων. Ἔτσι θὰ ἐξασφαλιζόταν μιὰ διαρκὴς καὶ ἀδιατάρακτὴ εἰρήνη καὶ θὰ ἔμπαιναν τὰ θεμέλια γιὰ τὴν εὐημερία τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, ἀφήνοντας πίσω τὰ τραύματα τοῦ παρελθόντος.

Θεματοφύλακας αὐτῆς τῆς νέας εὐρωπαϊκῆς τάξης ἀνέλαβε ἡ Ἱερὰ Συμμαχία. Σὲ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα οἱ Εὐρωπαῖοι ἡγέτες συμφώνησαν νὰ συναντῶνται σὲ συνέδρια στὰ ὁποῖα θὰ ἤλεγχαν τὴν τήρηση τῆς εὐρωπαϊκῆς τάξης καὶ ἀσφάλειας. Καὶ ἂν τυχὸν διαπιστωνόταν κάπου προσπάθεια γιὰ μεταβολὴ καθεστῶτων ἢ συνόρων, οἱ Εὐρωπαῖοι ἡγέτες συμφώνησαν νὰ παρεμβαίνουν ἀπὸ κοινοῦ, συγκροτημένα, γιὰ νὰ τὴν καταστρίλουν ἐν τῇ γενέσει της.

Ὅπως εἶναι φανερό, ἡ Ἱερὰ Συμμαχία, ἡ ὁποία μὲ τόση εὐκολία «δαμιονοποιεῖται» σήμερα γιὰ τὴ στάση της ἀπέναντι στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, ἀντιπροσώπευε γιὰ τοὺς Εὐρωπαίους ἡγέτες καὶ διπλωμάτες τῆς ἐποχῆς μιὰ πολὺτιμη κατάκτηση, ποὺ ἔπρεπε νὰ διαφυλαχθεῖ πάση θυσίᾳ. Διότι ἀποτελοῦσε τὸν ὑπέρτατο ἐγγυητὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς τάξης, εἰρήνης καὶ εὐημερίας.

Περὶ τὸ νὰ σημειώσουμε ἐδῶ πόσο δυσμενὲς ἦταν αὐτὸ τὸ διεθνὲς περιβά-

λον γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, ἡ ὁποία ἦταν συγχρόνως καὶ τὰ δύο αὐτὰ ποὺ εἶχε θέσει ἐκτὸς νόμου ἡ νέα εὐρωπαϊκὴ τάξη: ἦταν καὶ προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνατροπὴ καθεστώτος (τῆς κυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων) καὶ προσπάθεια γιὰ τὴν ἀλλαγὴ συνόρων (ἀφοῦ ἀποσκοποῦσε στὴν ἰδρυση ἐνὸς νέου, ἐθνικοῦ κράτους).

Ἄλλὰ ἀξίζει νὰ δοῦμε τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση καὶ ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ γωνία τῶν Εὐρωπαίων. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἡγέτες, ποὺ εἶχαν ἀναλάβει ἄγρυπνοι φρουροὶ τῆς νομιμότητος καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς τάξης, δὲν δίσταζαν νὰ καταδικάζουν καὶ νὰ

---

*Μετὰ τὴν Ἑλληνικὴ
Ἐπανάσταση, ὅλο τὸ
πλαῖσιο τῆς Ἱερᾶς
Συμμαχίας, ὅλη αὐτὴ ἡ
ἐπίπλαστὴ καὶ ἀπατηλὴ
ἀσφάλεια ποὺ στηριζόταν
στὴ διατήρηση τοῦ status
quo, ἀνῆκε πιά ὀριστικὰ
στὸ παρελθόν. Αὐτὸ ὅμως
ἦταν μιὰ τεράστια ἀνα-
τροπή, ποὺ σαφῶς καὶ
ΔΕΝ περιοριζόταν στὰ
σύνορα τῆς Ὀθωμανικῆς
Αὐτοκρατορίας.*

καταστέλλουν ἀνάληπτα κάθε ἐξέγερση, ὅπουδήποτε καὶ ἂν ξεσποῦσε, ὡς ἀπειλὴ γιὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ τάξη, εἰρήνη καὶ εὐημερία. Κάθε κίνημα καταδικαζόταν ὡς στασιαστικὸ καὶ ἀνατρεπτικὸ αὐτῆς τῆς τάξης. Καὶ τότε ἀκριβῶς βρῆκε νὰ ξεσπάσει ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, ποὺ ἦταν ἡ ἐξέγερση τοῦ μόνου λαοῦ στὸν ὁποῖο οἱ συντηρητικοὶ Εὐρωπαῖοι δὲν μπορούσαν νὰ ἀρνηθοῦν τὸ δικαίωμα στὴν ὑπαρξή

καὶ τὴν ἀνεξαρτησία, καὶ μάλιστα ἐνάντια σὲ ἓναν βάρβαρο κατακτητὴ, τῆς βαρβαρότητας τοῦ ὁποῖου εἶχαν πείρα καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Εὐρωπαῖοι.

Ἡ ἀντανακλαστικὴ κίνησις τῶν Εὐρωπαίων ἡγετῶν ἦταν νὰ καταδικάσουν ἀπερίφραστα τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασι, στοιχώντας ἀπολύτως πρὸς τὶς καταστατικὰς ἀρχὰς τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Ἄλλωστε, συνέβη νὰ λάβουν γνώσιν τοῦ

---

*Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασι
δὲν ἄλλαξε μόνο τὸν
χάρτη, ἀποτελώντας τὴν
ἀρχὴν τῆς κατάρρευσης τῶν
μεγάλων αὐτοκρατοριῶν.
Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασι
ἦταν ἡ στιγμὴ ἐκείνη τῆς
παγκόσμιας ἱστορίας ποὺ
ἔδωσε φωνὴ στοὺς λαοὺς
τοῦ κόσμου, φωνὴ ποὺ
δὲν μπορούσε παρὰ νὰ
ἀκούγεται καὶ νὰ γίνεται
σεβαστή.*

κινήματος τοῦ Ὑψηλάντη, εὐρισκόμενοι ἀκριβῶς σὲ συνέδριον τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας στὸ Λάινπαχ, τὴ σημερινὴ Λιουμπιάνα τῆς Σλοβενίας. Στὸ ἐπόμενο μάλιστα συνέδριον τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, στὰ τέλη τοῦ 1822 στὴ Βερόνα, οἱ Εὐρωπαῖοι ἡγέτες συνεδρῶσαν εὐθέως στὴν ἐγκύκλιον τοῦ συνεδρίου τὴν ἐπανάστασι τῶν Ἑλλήνων μὲ τὶς ἐξεγέρσεις στὴν Ἰσπανία καὶ τὴν Ἰταλία, ἀποδίδοντας ὅλες αὐτὰς τὶς ἀναταραχὰς σὲ «ἀνατρεπτικὸν τῶν κοινοῶν πνεῦμα», αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ εἶχε ταχθεῖ νὰ καταστέλλει ἡ Ἱερὰ Συμμαχία, ὥστε νὰ διαφυλάσσει τὴν εὐρωπαϊκὴ τάξιν, εἰρήνην καὶ εὐημερία. Ἡ ἀπόφασις ἦταν κατηγορηματικὴ:

«Ἡ σύμπτωσις τῶν γεγονότων ἀπέδειξε ὅτι μία καὶ ἡ αὐτὴ ἦταν ἡ ἀρχὴ τους. Τὸ ἴδιο κακὸ, ἀναφαινόμενο σὲ πολλὰ μέρη, ἀλλὰ πάντοτε ὑπὸ τοὺς ἴδιους τύπους, ἂν καὶ ἀπὸ διάφορα προσχήματα, πρόδιδε τὴν κοινὴν ἐστίαν ἀπ' ὅπου προῆλθεν».

Ἐν ὀλίγοις, οἱ Εὐρωπαῖοι ἡγέτες προσπάθησαν νὰ πείσουν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασι δὲν ἦταν παρὰ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ μὲ τὶς ἐξεγέρσεις ποὺ εἶχε ταχθεῖ νὰ καταστέλλει ἡ Ἱερὰ Συμμαχία, ὑπερασπίζοντας τὴν εὐρωπαϊκὴν τάξιν, εἰρήνην καὶ εὐημερία. Δυστυχῶς γι' αὐτούς, δὲν μπορούσαν νὰ πείσουν οὔτε τὸν ἑαυτὸ τους. Ἦταν ἡλίχι φαινότατον ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασι ἦταν κάτι διαφορετικόν. Ὅσο εὐκόλον ἦταν γιὰ τοὺς Εὐρωπαίους νὰ καταδικάζουν τοὺς Καρμπονάρους στὴν ἰταλικὴ χερσόνησο, στὸ βασιλεῖον τῆς Νεάπολης καὶ τῶν δύο Σικελιῶν, τόσο δύσκολον τοὺς ἦταν νὰ καταδικάζουν τοὺς Ἕλληνας, ποὺ μόνο τὸ ὄνομά τους προκαλοῦσε δέος, τὴ στιγμὴ ποὺ αὐτοὶ εἶχαν σηκώσει τὰ ὄπλα καὶ πολεμοῦσαν γιὰ τὴν ἐλευθερίαν τους ἐνάντια στὸν ὀθωμανικὸ ζυγόν.

Ὅταν αὐτὸ ἐγένετο φανερό, τόσο φανερό ποὺ δὲν μπορούσε πια νὰ τὸ ἀρνεῖται κανεὶς, ὅταν οἱ Μεγάλαις Δυνάμεις παρενέβησαν ἀκόμη καὶ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων (μὲ πῶ ἐμβληματικὴ παρεμβασίς τους τὴ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου), ἦταν πια φανερό ὅτι, μετὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασι, ὅλον τὸ πλαίσιον τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ὅλη αὐτὴ ἡ ἐπίπλαστι καὶ ἀπατηλὴ ἀσφάλεια ποὺ στηριζόταν στὴ διατήρησις τοῦ status quo, ἀνῆκε πια ὀριστικὰ στὸ παρελθόν. Αὐτὸ ὅμως ἦταν μιὰ τεράστια ἀνατροπὴ, ποὺ σαφῶς καὶ ΔΕΝ περιοριζόταν στὰ σύνορα τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἄν, τώρα, φρονεῖ κάποιος ὅτι κακῶς ἐγένετο ἔτσι, βεβαίως μπορεῖ νὰ τὸ ὑποστηρίξει. Διότι ὑπάρχουν καὶ τέτοιαις λογικῆς. Τὸν Ἰούλιον τοῦ 2015, μεσοῦσις τῆς οἰκο-

νομικῆς κρίσης στὴ χώρα μας (μιλάμε γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ δημοψηφίσματος), τότε ποὺ πλῆθαιναν στὴν Εὐρώπη ἢ φωνὲς περὶ ἐξώθησης τῆς Ἑλλάδας ἐκτὸς τῆς Εὐρωζώνης, ἢ γερμανικὴ ἐφημερίδα *Die Welt* δημοσίευσε ἄρθρο τὸ ὁποῖο μὲ μιὰ ἐμπρηστικὴ ρητορικὴ ὑποστήριξε τὴν υἱοθέτηση μιᾶς σκληρῆς στάσης ἀπέναντι στὴν Ἑλλάδα. Ὁ τίτλος τοῦ ἄρθρου ἦταν: »Griechenland zerstörte schon einmal Europas Ordnung« (δηλαδή, «Ἡ Ἑλλάδα κατέστρεψε ἤδη μία φορὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ τάξη»)⁴. Ἡ φορὰ αὐτὴ ἦταν ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση· καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ τάξη τὴν ὁποία... κατέστρεψε ἡ Ἑλλάδα ἦταν... ἡ Ἱερὰ Συμμαχία.

Λοιπὸν, ἂν κάποιος νοσταλγεῖ τὴν τάξη ποὺ ἀντιπροσώπευε ἡ Ἱερὰ Συμμαχία καὶ ἡ ἐποχὴ τῶν μεγάλων αὐτοκρατοριῶν, ἄς ρίξει βεβαίως τὸ ἀνάθεμα στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, ποὺ τὴν κατέστρεψε. Ἄν ὄχι, ἂν τιμᾷ καὶ ἀναγνωρίζει τὰ δικαιώματα τῶν λαῶν, ἄς ἀποδώσει στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τὰ εὐσημα. Διότι, ὅπως εἶδαμε, ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἄλλαξε πραγματικὰ τὸν χάρτη καὶ ὑπῆρξε ἡ ἀρχὴ τῆς κατάρρευσης τῶν μεγάλων αὐτοκρατοριῶν.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ὡς νίκη τῶν λαῶν

Ἦδη τὰ ὅσα εἶδαμε μέχρι αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀποδεικνύουν πόσο ἄστοχο καὶ ἐπιπόλαιο εἶναι νὰ βλέπουμε τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἀπλῶς καὶ μόνο ὡς ἀφετηρία τῆς κατάκτησης τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἑλλήνων καὶ τῆς γένεσης τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους. Καὶ δὲν εἶναι μόνο αὐτὰ ποὺ εἶδαμε. Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάσταση δὲν ἄλλαξε μόνο τὸν χάρτη, ἀποτελώντας τὴν ἀρχὴ τῆς κατάρρευσης

τῶν μεγάλων αὐτοκρατοριῶν. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἦταν ἡ στιγμὴ ἐκείνη τῆς παγκόσμιας ἱστορίας ποὺ ἔδωσε φωνὴ στοὺς λαοὺς τοῦ κόσμου, φωνὴ ποὺ δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ ἀκούγεται καὶ νὰ γίνεταί σεβαστή.

Βεβαίως, ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση δὲν ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ οἱ λαοὶ διεκδικοῦσαν τὰ δικαιώματά τους. Αὐτὸ εἶχε συμβεῖ καὶ στὸ παρελθόν. Καὶ ἂν ἀκόμα δὲν ἦταν οἱ ἴδιοι οἱ λαοὶ ποὺ τὰ εἶχαν διεκδικήσει, τὰ εἶχαν διεκδικήσει γιὰ λογαριασμό τους πρωτοπόροι διανοητές, σὰν τοὺς διανοητὲς τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ὅμως ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση σήμανε τὴν αὐγὴ μιᾶς νέας ἐποχῆς, γιὰτὶ ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ οἱ λαοὶ ἀπέκτησαν φωνὴ ποὺ κανένας δὲν μποροῦσε νὰ κάνει ὅτι δὲν τὴν ἀκούει.

Ἄρκει νὰ ἀναλογισθοῦμε τὸ ἐξῆς: Στὴν ἐξέλιξη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, οἱ Μεγάλες Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης ἀναθεώρησαν ἄρδην τὴν πολιτικὴ τους στὸ ἑλληνικὸ ζήτημα, καὶ ἀπὸ τὴ σκληρὴ καὶ ἀπερίφραστη καταδίκη τῆς ἐπανάστασης τῶν Ἑλλήνων προχώρησαν στὸ τέλος μέχρι καὶ σὲ παρεμβάσεις ποὺ τὴν εὐνοοῦσαν. Προφανῶς, ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ δὲν ὀφείλεται ἀπλῶς στὴν ἀλλαγὴ προσώπων. Ἡ βρετανικὴ πολιτικὴ ἔναντι τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος δὲν ἄλλαξε, ἐπειδὴ ὁ Κάννινγκ διαδέχθηκε τὸν λόρδο Κάσελρεϋ (Lord Castlereagh) στὴν ἡγεσία τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν· οὔτε βεβαίως ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ ἄλλαξε, ἐπειδὴ ὁ τσάρος Νικόλαος Α΄, ποὺ ἀνέλαβε τὸ 1825, ἦταν πρὸς «φιλέλληνας» ἀπὸ τὸν προκάτοχό του Ἀλέξανδρο Α΄. Κάτι ἄλλο πρέπει νὰ εἶχε ἀλλάξει, κάτι βαθύτερο καὶ οὐσιαστικώτερο.

Ἄν λοιπὸν ἀναλογισθοῦμε στὰ σοβαρὰ τί κρύβεται πίσω ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐντυπωσιακὴ ἀναθεώρηση τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς στὸ ἑλληνικὸ ζήτημα, ὁ νοῦς μας θὰ πάει ἀσφαλῶς –καὶ καλῶς θὰ πάει– στὰ συμφέροντα καὶ τοὺς γεωπολιτικοὺς

4. Berthold Seewald, »Griechenland zerstörte schon einmal Europas Ordnung«, *Die Welt*, 11/6/2015.

ύπολογισμούς των Μεγάλων Δυνάμεων. Αυτό είναι σίγουρα αληθές, όπως άλλωστε έχουμε δει δια μακρῶν σὲ ἄλλη εὐκαιρία⁵.

Υπάρχει ὅμως καὶ μιὰ ἄλλη διάσταση τοῦ ὅλου θέματος: Οἱ εὐρωπαϊκὲς ἡγεσίες σὲ μεγάλο βαθμὸ «σύρθηκαν» σὲ αὐτὴ τὴν ἀλλαγὴ πολιτικῆς, τὴν ἀνάγκη φιλοτιμίαν ποιοῦμεναι, φοβούμενες τὴ λαϊκὴ κατακραυγὴ. Αὐτὴ εἶναι μιὰ διάσταση ποὺ δὲν πρέπει νὰ παραβλέπουμε. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ, ὁ ἐθνικοαπελευθερωτικὸς ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων προκάλεσε

πὲς, διενεργήθηκαν ἔρανοι, ἐνῶ πολλοὶ ἔσπευδαν μὲ ἐνθουσιασμὸ νὰ κατέβουν στὴν Ἑλλάδα νὰ πολεμήσουν στὸ πλευρὸ τῶν ἐπαναστατῶν. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἡγέτες, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους, ἦταν ὅπως οἴομαι ἀρχικὰ ἀποφασισμένοι νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση μέσα στὸ πλαίσιο τῶν καταστατικῶν ἀρχῶν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Καὶ ἂν ἀκόμα ἐβλεπαν μὲ συμπάθεια τὸν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων, σίγουρα τὸν θεωροῦσαν, τὸ λιγώτερο, «ἄκαιρο» καὶ «ἀστόχαστο» – αὐτοὶ οἱ

Γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἀπλᾶ: Πρὶν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, ἀποφάσιζαν οἱ θρόνοι, καὶ ἀκολουθοῦσαν οἱ λαοί· σὲ αὐτὴν, γιὰ πρώτη φορὰ, ἀποφάσισαν οἱ λαοί, καὶ ἀκολούθησαν οἱ θρόνοι. Ἀπόκειται στὴν κρίση τοῦ καθενὸς νὰ ἀξιολογήσει τὸ μέγεθος καὶ τὴ βαρῦτητα αὐτῆς τῆς ἀλλαγῆς. Καὶ ἂν τὴ συνειδητοποιήσει πλήρως, τότε δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀναγνωρίσει αὐτὸ ποὺ εἶπαμε στὴν ἀρχή: ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση δὲν ὑπῆρξε ἀπλῶς μιὰ περιφερειακὴ σύγκρουση σὲ μιὰ γωνιὰ τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ ἓνα γεγονός μὲ παγκόσμια ἀκτινοβολία καὶ ἐμβέλεια, ποὺ κυριολεκτικὰ ἄλλαξε τὸν χάρτη καὶ τὸν κόσμο.

ρίγη συγκινήσεως καὶ σικριτήματα ἐνθουσιασμοῦ στοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Σὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς πρωτεύουσες, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀπέναντι ὄχθη τοῦ Ἀτλαντικοῦ, στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες, μέχρι καὶ στὴ μακρινὴ Καλκούτα τῆς Ἰνδίας, ζωγράφοι καὶ ποιητὲς ἐμπνέονταν ἀπὸ τὸν ἐθνικοαπελευθερωτικὸ ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων, συστήθηκαν φιλελληνικὲς ἐπιτρο-

χακτηρισμοὶ ἀκούγονταν πολὺ. Ὅμως οἱ Εὐρωπαῖοι ἡγέτες δὲν μποροῦσαν νὰ ἀγνοοῦν τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Καὶ ἂν ἀκόμα θὰ τὸ ἔκαναν σὲ ἄλλες ἐποχές, ὅμως μετὰ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση ἦταν ἐπικίνδυνον νὰ τὸ κάνουν, καὶ μάλιστα τόσο ἐπιδεικτικὰ καὶ ἀπροκάλυπτα. Ἔτσι, ὁδηγήθηκαν σὲ ἀναδίπλωση.

Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη, δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ νὰ ποῦμε ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση δὲν ἄλλαξε μόνο τὸν χάρτη ἀπὸ μιὰ ἄποψη, ἄλλαξε τὸν κόσμον, κάνοντας γιὰ πρώτη φορὰ νὰ γίνῃ σεβαστὴ ἡ φωνὴ τῶν λαῶν ἀπέναντι στὰ συμφέροντα τῶν ἡγεσιῶν. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὰ τὰ

---

5. Βλ. Γιάννη Κ. Τσέντου, «Ὁ ρόλος τῶν Μεγάλων δυνάμεων στὴν ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία. Μέρους Α'», *Ἀκτίνες* 749 (Ἰανουάριος-Φεβρουάριος 2015), σελ. 19-27· «Ὁ ρόλος τῶν Μεγάλων δυνάμεων στὴν ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία. Μέρους Β'», *Ἀκτίνες* 750 (Μάρτιος-Ἀπρίλιος 2015), σελ. 44-54.

όσα ἔγραψε γιὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου ὁ σημαντικὸς ρομαντικὸς ποιητὴς καὶ συγγραφέας τοῦ 19^{ου} αἰῶνα Πιέρ-Ἀντουάν Λεμπρέν (Pierre Antoine Lebrun):

«*Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου ἦταν νίκη τῶν λαῶν. Οἱ πανηγυρισμοὶ γιὰ τὴ νίκη ποὺ ὑψώθηκαν ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ Ἀρχιπέλαγος εἶναι ἴσως οἱ πρῶτοι πα-*

Γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἀπλᾶ: Πρὶν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, ἀποφάσιζαν οἱ θρόνοι, καὶ ἀκολουθοῦσαν οἱ λαοί· σὲ αὐτὴν, γιὰ πρώτη φορὰ, ἀποφάσιζαν οἱ λαοί, καὶ ἀκολούθησαν οἱ θρόνοι. Ἀπόκειται στὴν κρίση τοῦ καθενὸς νὰ ἀξιολογήσει τὸ μέγεθος καὶ τὴ βαρύτητα αὐτῆς τῆς ἀλλαγῆς. Καὶ ἂν τὴ συνειδητοποιήσει

Ἄδικοῦμε τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, καὶ τὴν ἀδικοῦμε πολὺ, ὅταν τὴ βλέπουμε μόνο σὲ σχέση μὲ τὴν ἀποτίναξη τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ, τὴν κατάκτηση τῆς ἐθνικῆς μας ἀνεξαρτησίας, τὴ γένεση τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ὑπῆρξε ἓνα μείζον γεγονός μὲ κοσμοϊστορικὴ σημασία, ποὺ σήμανε τὴν αὐγὴ μιᾶς νέας ἐποχῆς.

νηγυρισμοὶ τοὺς ὁποίους μετὰ ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης μπόρεσαν νὰ δεχθοῦν μὲ κοινὴ τὴ συμπάθεια. Τὸ πυροβόλο τοῦ Ναβαρίνου σήμανε τὴν ἀρχὴ μιᾶς νέας ἐποχῆς καὶ ἀνίγγειλε τὸν θρίαμβο τῆς ἰσχύος τῆς κοινῆς γνώμης, ἔδραιωμένης πάνω ἀπὸ τοὺς θρόνους, τότε γιὰ πρώτη φορὰ ἀληθινῆς βασίλισσας, ἡ ὁποία κοινὴ γνώμη διέθετε στόλους καὶ πυροβόλα, ἔδινε διαταγὰς στοὺς ναυάρχους, συνάρπαζε καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς ἡγεμόνες καὶ τοὺς ἀνάγκασε νὰ ἀναγνωρίζουν τὶς νίκες τῆς καὶ νὰ οἰκειοποιοῦνται τὶς δάφνες τῆς»⁶.

πλήρως, τότε δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀναγνωρίσει αὐτὸ ποὺ εἶπαμε στὴν ἀρχή: ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση δὲν ὑπῆρξε ἀπλῶς μιὰ περιφερειακὴ σύγκρουση σὲ μιὰ γωνιὰ τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ ἓνα γεγονός μὲ παγκόσμια ἀκτινοβολία καὶ ἐμβέλεια, ποὺ κυριολεκτικὰ ἄλλαξε τὸν χάρτη καὶ τὸν κόσμο.

* * *

Τὸ συμπέρασμα ὅλων ὧσων εἶπαμε ἐδῶ εἶναι πλέον σαφές καὶ λογικὰ στέρεο: Ἄδικοῦμε τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, καὶ τὴν ἀδικοῦμε πολὺ, ὅταν τὴ βλέπουμε μόνο σὲ σχέση μὲ τὴν ἀποτίναξη τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ, τὴν κατάκτηση τῆς ἐθνικῆς μας ἀνεξαρτησίας, τὴ γένεση τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ὑπῆρξε ἓνα μείζον γεγονός μὲ κοσμοϊστορικὴ σημασία, ποὺ σήμανε τὴν αὐγὴ μιᾶς νέας ἐποχῆς.

Δρ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

mêmes, et les forçant pour ainsi dire de légitimer sa victoire et d'adopter ses lauriers".

6. Pierre-Antoine Lebrun, *Le Voyage de Grèce*, "Preface", Paris 1828, xix: "*La bataille de Navarin a été gagnée par les peuples. Le cri de victoire venu de l'Archipel est depuis bien des siècles le premier peut-être que tous les peuples de l'Europe aient pu accueillir avec un intérêt qui leur soit commun. Le canon de Navarin a proclamé une ère nouvelle, et déclaré l'avènement triomphal de cette puissante opinion publique, assise au-dessus des trônes, vraiment reine pour la première fois, disposant des canons et des flottes, commandant aux amiraux, entraînant les souverains eux-*

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΛΑΔΑ ΤΟΥ ΔΟΥΝΑΒΕΩΣ

ΙΧΝΗΛΑΤΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟ ΣΤΗ Ν.Α. ΕΥΡΩΠΗ

Ο σημερινός τύπος του ονόματος *Δούναβις* δεν είναι ο αρχικός. Οί παλαιότεροι τύποι που απαντώνται στα κείμενα είναι *Δάνουβις*, *Δανούβης*, *Δανούβιος* και *Δανούσιος*, με αντίστοιχους λατινικούς *Danubius* και *Danuvius*. Χρονολογούνται δε από τους τελευταίους έλληνοριστικούς και τους πρώτους ρωμαϊκούς χρόνους.

Ο Ισίδωρος της Σεβίλλης θεωρεί το όνομα *Danubius* σύνθετο, με πρώτο συνθετικό τον λατινικό ρηματικό τύπο *da* (= φέρει, δίνει) και δεύτερο το ουσιαστικό *nubiium* (*nivium* = νεφέλη, νέφος). Στην έτυμολογία αυτή συνηγορεί και ο χαρακτηρισμός του βυζαντινού ιστορικού Ιωάννου του Λυδού (ΣΤ' αϊ. μ.Χ.), που προσδιορίζει τον Δούναβη με το επίθετο «νεφελοφόρος». Αλλά ο λεξικογράφος Ιωσήφ Perin παρατηρεί ότι όλοι οι

ποταμοί θα μπορούσαν να ονομασθούν *Danubii*, διότι όλοι φέρουν σύννεφα, ομίχλη. Άλλοι έτυμολογούν τη λέξη *Δούναβις* από την κελτική γλώσσα, που στη γερμανική έδωσε τον τύπο *Donau* και σημαίνει «βαθιά νερά». Τον κελτικό όρο παρέλαβαν οί Ρωμαίοι κατά την κατάκτηση της Παννονίας και τον επέβαλαν για το σύνολο του ποταμού, που διακρίνεται στον Άνω και στον Κάτω Δούναβη. Ο δεύτερος, που ήταν άμεσα γνωστός στους αρχαίους Έλληνες, ονομαζόταν *Ίστρος*. Κατά δέν τον Στέφανον Βυζάντιον «*Ίστρος ποταμός πάλαι Ματόας καλούμενος συμφορᾶς τοῖς Σκύθαις ἐπιπεσούσης οὕτω ἐκλήθη. Ὁ Ματόας λέγεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν Ἄσιος, ὅτι πολλάκις περαιοούμενοι, οὐδὲν ἔπαθον. Ὁ Δούναβις ἐρμηνεύεται ὡσπερ τοῦ ἀμαρτεῖν ἔχων τὴν αἰτίαν*».

Οί Έλληνες δέν ἀτύχησαν κατά τη χρήση του ποταμού, διότι προφανώς ἐγνώριζαν όλα τὰ περάσματα. Καί ἡ πρώτη γέφυρα του Δουνάβεως ἀνῆκει στον Έλληνα ἀρχιτέκτονα Ἀπολλόδωρο, ἐπὶ αὐτοκράτορος Τραϊανου. Οί ἀρχαίοι Έλληνες ἔκαμαν λόγο καί για τις ἀπόμακρες πηγές του Δουνάβεως. Ο Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἄρισταγόρας ὁ Μιλήσιος εἶχε παρουσιάσει στη Σπάρτη ἕνα «*χάλκεον πῖνακα*», χάρτη, που περιεῖχε ὅλη

τὴ γῆ μὲ ὅλη τὴ θάλασσα καὶ ὅλους τοὺς ποταμούς. Πιθανώτατα πρόκειται γιὰ τὸν χάρτη τοῦ Ἀναξιμάνδρου ἢ γιὰ ἀντίγραφο του μὲ διορθώσεις καὶ προσθήκες τοῦ Ἐκαταίου τοῦ Μιλησίου. Ὅμως ὅπως-δήποτε ἡ ὑπαρξὴ χαρτῶν μαρτυρεῖ τὶς γεωγραφικὲς γνώσεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ἐξηγεῖ τὴν ἀσφαλῆ διάβαση ἢ ναυσιπλοΐα τοῦ Δουνάβεως, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους.

Βέβαια οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐξοικειώνονται περισσότερο μὲ τὸ ρεῦμα τοῦ Δουνάβεως ἀπὸ τοὺς Η΄ καὶ Ζ΄ αἰῶνες, ὅταν πλέον ἐγκαθίστανται στὰ παράλια

Ἀπὸ τὶς πόλεις ποὺ ἵδρυσαν οἱ Ἕλληνες, πολλὲς κατορθώνουν νὰ ἐπιζήσουν καὶ στὸ διάστημα τῶν φοβερῶν ἀναστατώσεων τὶς ὁποῖες προκάλεσαν οἱ μεταναστευτικοὶ λαοί. Ὀνομαστότερες πόλεις ὑπῆρξαν οἱ ἐξῆς: Ἡ Ἴστρος ἢ Ἴστρία ἢ Ἴστριόπολις, ὅπως ὀνομάσθηκε ἀπὸ τὸν ποταμὸ Ἴστρο. Δεύτερη ἀξιόλογη ἦταν ἡ Τόμις ἢ Τόμοι, ποὺ στοὺς βυζαντινοὺς χρόνους μετωνομάσθηκε σὲ Κωνσταντία ἢ Κωνσταντιανή, ἡ γνωστὴ σήμερα ρουμανικὴ Κωνσταντζα. Περίφημη ὑπῆρξε ἡ Κάλλατις ἢ Καλλατία, ἡ ὁποία ἀπὸ τοὺς Τατάρους ἔλαβε τὸ ὄνομα Μα-

Ὁ Πλίνιος ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ Ἕλληνες ἵδρυσαν 90 πόλεις. Ὅσονδήποτε ὑπερβολικὸς καὶ ἂν θεωρηθεῖ ὁ ἀριθμὸς αὐτός, ἀποτελεῖ σοβαρὴ ἔνδειξη τῆς σημαντικῆς παρουσίας τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι δὲν περιορίσθηκαν στὰ παράλια, ὅπως πιστεύεται, ἀλλὰ ἀπλώθηκαν καὶ στὰ ἐνδότερα τῶν περιοχῶν ἐκείνων. Εἰδικὰ γιὰ τὴν παραδουνάβια χώρα ὁ Ρουμάνος ἀρχαιολόγος Vasilo Parvan ὑποστηρίζει ὅτι ἤδη περὶ τὸ 500 π.Χ. ὁ Δούναβις ἔχει τὴν ὄψη ἐλληνικοῦ ποταμοῦ, διότι ἀδιάκοπα οἱ Ἕλληνες ἀλιεῖς καὶ ἔμποροι καὶ ταξιδιωτὲς διατρέχουν πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω.

τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ κατὰ μῆκος τῶν ὀχθῶν τοῦ Δουνάβεως. Ὁ Πλίνιος ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ Ἕλληνες ἵδρυσαν 90 πόλεις. Ὅσονδήποτε ὑπερβολικὸς καὶ ἂν θεωρηθεῖ ὁ ἀριθμὸς αὐτός, ἀποτελεῖ σοβαρὴ ἔνδειξη τῆς σημαντικῆς παρουσίας τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι δὲν περιορίσθηκαν στὰ παράλια, ὅπως πιστεύεται, ἀλλὰ ἀπλώθηκαν καὶ στὰ ἐνδότερα τῶν περιοχῶν ἐκείνων. Εἰδικὰ γιὰ τὴν παραδουνάβια χώρα ὁ Ρουμάνος ἀρχαιολόγος Vasilo Parvan ὑποστηρίζει ὅτι ἤδη περὶ τὸ 500 π.Χ. ὁ Δούναβις ἔχει τὴν ὄψη ἐλληνικοῦ ποταμοῦ, διότι ἀδιάκοπα οἱ Ἕλληνες ἀλιεῖς καὶ ἔμποροι καὶ ταξιδιωτὲς διατρέχουν πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω.

γκάλια. Ἄλλη ἦταν ἡ Διονυσόπολις, ἡ ὁποία ἀρχικὰ ὀνομαζόταν Κρουνοί. Ἀλλὰ, καθὼς λέγεται, τὸν Β΄ αἰῶνα π.Χ. μιὰ θύελλα μεγάλῃ ἔριξε στὴν παραλία τὸ ἄγαλμα τοῦ Διονύσου. Ἡ ἐμφάνισί του θεωρήθηκε ὡς θεϊκὸ σημεῖο ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως, οἱ ὁποῖοι ἔσπευσαν νὰ ἱδρύσουν βωμὸ πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου καὶ νὰ δώσουν τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ στὴν πόλη. Βορειότερα ἀπὸ τὸ Δέλτα τοῦ Δουνάβεως ὑπῆρχε καὶ ἡ πόλη Τύρα, τὸ Μαυρόκαστρο τῶν Βυζαντινῶν, ἡ Alba Julia τῶν Ρωμαίων, ἡ μετέπειτα Τσετάτα Ἄλμπα τῶν Ρουμάνων, ἥτοι ἡ Λευκόπολις, τὸ πρῶτο ἴσως ὄνομα τῆς πόλεως, ποὺ μετὰ τὴν ἀφίξη τῶν Τούρ-

κων ονομάσθηκε Άκ-κερμάν, δηλαδή Λευκό Φρούριο.

Οί πόλεις αυτές αποτελούσαν μεγάλα ναυτιλιακά και έμπορικά κέντρα, που διέθεταν παραρτήματα σε μικρότερες πόλεις ή έμπορικούς σταθμούς, *έμπορεία*, για τη διεκπεραίωση των συναλλαγών. Τα κεντρικά βέβαια καταστήματα είχαν την έδρα τους στις μητροπόλεις, όπως ή Μίλητος, ή Ρόδος, ή Κόρινθος, τα Μέ-

ταυτόχρονα ως Έλληνες. Με βάση τα όμηρικά ποιήματα αποφαίνεται ότι ο Όρφευς και ο Πέλοψ είναι Έλληνες. Η άποψη αυτή ενισχύεται και από τη Γλωσσολογία.

Όμολογουμένως, ή ναυτιλιακή, έμπορική και ευρύτερα πολιτισμική δραστηριότητα στον Δούναβι θεωρείται έργο σχεδόν αποκλειστικό των Ελλήνων της Διασποράς, οί όποιοι ήσαν φορείς άνω-

---

Οί Έλληνες άποικοι μεταλαμπαδεύουν τον έλληνικό πολιτισμό ειρηνικά, άβίαστα, ανθρώπινα. Διδάσκουν τον ίθαγενή πληθυσμό, ό όποιος σιγά σιγά χειραφετείται, οργανώνεται και συνεχίζει την πολιτισμική περίοδο των διδασκάλων του, κατά τρόπον ώστε να διασώζεται ό ανθρώπινος πολιτισμός κατά την περίοδο των φοβερών μεταναστεύσεων των λαών.

γαρα, ή Άθήνα κ.λπ. Οί Έλληνες όμως οί όποιοι συγκρότησαν τον πληθυσμό των πόλεων και των σταθμών και άσκοῦσαν ποικίλα έπαγγέλματα, έμπόρου, ναυτικού, βιοτέχνη κ.ά., είχαν διάφορη προέλευση. Από την έπιμειξία προήλθε ένας τύπος Έλληνας δημιουργικού, περιπετειώδους και τολμηρού. Ο καθηγητής Parvan τονίζει ότι οί Έλληνες δέν άρκοῦνται στις παρόχθιες περιοχές του Δουνάβεως, αλλά αποτολμοῦν τη διείσδυση και στις άπρόσιτες διακλαδώσεις των παραποτάμων του Δουνάβεως, έως τις πηγές, οί όποίες βρίσκονται στα Καρπάθια όρη, στις λίμνες και στις έξωτικές κοιλάδες.

Κατά τους έλληνιστικούς χρόνους στον Δούναβι παρουσιάζονται και οί Έλληνες της ήπειρωτικής Ελλάδας, οί Μακεδόνες. Επί Λυσιμάχου ό Δούναβις είναι τό βόρειο άκρο του Βασιλείου των Μακεδόνων. Ο Parvan διαφωτίζει περίτεχνα τό περίπλοκο ζήτημα καταγωγής προσωπικοτήτων της Αρχαιότητας που, ένφ φέρονται ως Φρύγες, έκδηλώνονται

τέρου πολιτισμού και είχαν άποκτήσει την άπαραίτητη δεξιότητα προσαρμογής σε ξένους τόπους, συνάμα δε έπικοινωνίας και συνεργασίας με τους άλλοεθνείς, όπως στην περιοχή του Δουνάβεως με τους Σκύθες, τους Γέτες, τους Δάκες, τους Κέλτες και την άτελείωτη σειρά των μεταναστευτικών λαών.

Για τις σχέσεις, έμπορικές και πολιτιστικές, με τους Σκύθες έχουμε τη μαρτυρία του Ηροδότου, ό όποιος έπισκέφθηκε τους Σκύθες και παρέμεινε ένα εξάμηνο. Ο ίδιος επίσης δίνει πολλές πληροφορίες. Πρὸ πάντων παραθέτει πολύτιμα στοιχεία για την παρουσία και την πολιτισμική προσφορά των Ελλήνων στις παραδουνάβιες χώρες, όπου τα έλληνικά πλοία μετέφεραν έλληνικά προϊόντα: λάδι, κρασί, σῦκα, έλιές κ.λπ. Επί πλέον, έργα τέχνης, άμφορείς και ποικίλα αντικείμενα άγγειοπλαστικής, γλυπτικής, χρυσοχοΐας, δακτυλΐδια, βραχιόλια, περιδέραια, είδη ένδυμασία κ.λπ., και, κυριολεκτικά, γοπεύουν την άρχουσα

τάξη τῶν κατοίκων. Ὄντως οἱ Ἕλληνες σὲ καμμία περίοδο τῆς ζωῆς τους δὲν ὑπῆρξαν ὀπαδοὶ φυλετικῶν διακρίσεων. Αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ νόημα τῆς ἀπεικόνισης στὰ ἑλληνικὰ ἔργα τέχνης μορφῶν τῆς μαύρης ἢ τῆς κίτρινης φυλῆς.

Οἱ Ἕλληνες ἄποικοι μεταλαμπαδεύουν τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ εἰρηνικά, ἀβίαστα, ἀνθρώπινα. Διδάσκουν τὸν ἰθαγενῆ πληθυσμὸ, ὁ ὁποῖος σιγὰ σιγὰ χειραφετεῖται, ὀργανώνεται καὶ συνεχίζει τὴν πολιτισμικὴ περίοδο τῶν διδασκάλων του, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ διασφύζεται ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς κατὰ τὴν περίοδο τῶν φοβερῶν μεταναστεύσεων τῶν λαῶν. Ἑλληνοτραφεῖς, ἐκπολιτισμένοι καὶ βαθύτερα πλέον ἐξανθρωπισμένοι, ἀνθίστανται στοὺς ἐπιδρομεῖς, τοὺς ὁποῖους οἱ ἴδιοι ἀποκαλοῦν βαρβάρους. Πολλὲς φορὲς ὁ γηγενὴς πληθυσμὸς, ὁ ὁποῖος αἰσθάνθηκε τὴν εὐεργετικὴ ἐπίδραση τῶν Ἑλλήνων, σπεύδει σὲ συμπαράσταση τῶν εὐεργετῶν του, ὅταν αὐτοὶ κινδυνεύουν ἀπὸ τὴν ἀρπακτικὴ μανία ὁμογενῶν του ἢ νεοφερμένων βαρβάρων. Ἐμεινε ἀνεξίτηλη στὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων ἡ ὑπέροχη θυσία 1000 Μειξελλήνων κατὰ τὴν πολιορκία καὶ τὴν ἄλωση τῆς Ἰστρίας, ὅπως καὶ τὸ ὀλοκαῦτωμα ἄλλων 1500 στὴν Ὀλβία!

Οἱ Γετοδάκες ἡγεμόνες δὲν δίστασαν νὰ συνεργασθοῦν μὲ τοὺς Ἕλληνες καὶ νὰ ἀναθέσουν σὲ αὐτοὺς ὑπεύθυνες θέσεις. Συγκεκριμένα, ὁ Burebista τῆς Δακίας ἀπένευε τὸν τίτλο τοῦ «*πρώτου καὶ μεγίστου*», ποὺ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸν τίτλο τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν, στὸν Ἕλληνα Ἀκορνίωνα, στὸν ὁποῖο μάλιστα ἐμπιστευθῆκε τὶς διαπραγματεύσεις ἐξαιρετικῆς σοβαρότητας μὲ τὸν Πομπηῖο.

Ὁρθότατα ὁ ἑλληνικῆς καταγωγῆς Ρουμάνος ἀρχαιολόγος Scarlat Lambrino φρονεῖ ὅτι ὁ τίτλος ποὺ ἀπονεμῆθηκε στὸν Ἕλληνα Ἀκορνίωνα φανερώνει τὴν ἑλληνικὴ ἐπίδραση στὴν κρατικὴ ὀργάνωση τῆς Δακίας. Ἡ ἀπονομὴ ἄλλως τε ἦταν ἐπάξια, διότι ὁ Ἀκορνίων ἔφερε

σὲ αἴσιο πέρας τὴ διπλωματικὴ ἀποστολή του. Ἔτσι ἀποσοβήθηκε γιὰ μεγάλο διάστημα ἡ ὑποταγὴ τῆς Δακίας στοὺς Ρωμαίους. Πράγματι, οἱ Ρωμαῖοι μόλις τὸ 107 μ.Χ. κατέκτησαν τὴ Δακία, συνάμα δὲ καὶ τὶς ἑλληνικὲς πόλεις τοῦ Δουνάβειου.

Οἱ Ρωμαῖοι ὄχι μόνον δὲν ἐμπόδισαν τοὺς Ἕλληνες νὰ διατηρήσουν τὶς ἐμπορικὲς καὶ ναυτιλιακὲς ἐπιχειρήσεις στὸν Δούναβι, ἀλλὰ καὶ ἔδειξαν διάθεση προστατευτικῆ, ὥστε νὰ τονωθεῖ ἡ οικονομικὴ ζωὴ, ποὺ ἀναπόφευκτα εἶχε τὸν εὐεργετικὸ ἀντίκτυπο καὶ στὴν οἰκονομία τῶν Ρωμαίων. Τὴ ρωμαϊκὴ πολιτικὴ μμήθηκαν καὶ οἱ μετέπειτα κατακτητές. Οἱ λεγόμενοι βάρβαροι ἐπιδρομεῖς, ἀντιλαμβανόμενοι ὅτι σὲ περίπτωσι ἐξοντώσεως ἢ φυγῆς τῶν ἰθαγενῶν ἦταν ἀδύνατη ἡ ἐξασφάλισι τῶν ἀπαραίτητων γιὰ τὴ ζωὴ τους, προσπαθοῦσαν νὰ γίνουν ἀρεστοί, μειώνοντας τὴ φορολογία. Τὸ μέτρο τοῦτο ἀποδεικνύει καὶ τὴν παραμονὴ τοῦ γετοδακικοῦ πληθυσμοῦ στὶς ἐστίες του, πέρα ἀπὸ τὸν Δούναβι, διαφεύδοντας συνάμα τὶς μαζικὲς μετακινήσεις πληθυσμῶν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο.

Μόνον μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Λατίνους ἐκλείπει ἡ βυζαντινὴ κυριαρχία μὲ τὴν πολεμικὴ ναυτικὴ δύναμι στὸν Δούναβι. Ἡ σημασία τὴν ὁποία εἶχε προσλάβει ὁ Δούναβις γιὰ τὴν ὑπεράσπισι τοῦ ἐδάφους τῆς αὐτοκρατορίας καταδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὶς διαταγὲς ποὺ κάθε φορὰ οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἀπευθύνουν πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅπως ἀποκαλοῦσαν τὰ Βαλκάνια. Ἡ ἐκχριστιάνισι τῶν παραδουναβίων χωρῶν συντελεῖται πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνισι τῶν Σλάβων, ὅπως ἀποδεικνύει περὶτρανα ἡ σχετικὴ ὀρολογία στὴ ρουμανικὴ γλῶσσα καὶ στὰ ρωμανικὰ ἰδιώματα τῆς Βαλκανικῆς (ἱστρική, μεγλεντικὴ, ἀρωμουλική).

ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΤΟ ΝΕΡΟ ΣΤΗ ΓΗ ΚΑΙ ΣΤΟ ΗΛΙΑΚΟ ΜΑΣ ΣΥΣΤΗΜΑ

Τὸ νερὸ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κυρίαρχα στοιχεῖα τοῦ κόσμου, τῆς Δημιουργίας καὶ τῆς ζωῆς, ποὺ ὑπῆρξε πάντοτε στὸ ἐπίκεντρο τῶν ἐπιστημονικῶν, θρησκευτικῶν, μυθολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἀναζητήσεων τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἄχρωμο, ἄοσμο, ἄγευστο καὶ ρευστὸ ὑπὸ κανονικὲς συνθῆκες, ὀνομαζόμενο «ὕδωρ» στὴν Ἀρχαιότητα καὶ θεωρούμενο ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσερα στοιχεῖα τῆς φύσεως: νερὸ, ἀέρας, γῆ καὶ πῦρ. Τὸ 1871 ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὸν φυσικοχημικὸ Χένρι Κάβεντις (Henry Cavendish, 1731-1810) ὅτι ἀποτελεῖ χημικὴ ἔνωση ὕδρογόνου καὶ ὀξυγόνου.

Ἡ Γῆ εἶναι ὁ μόνος πλανήτης ποὺ φιλοξενεῖ τόσο ἄφθονο νερὸ, τὸ ὁποῖο καλύπτει τὸ 75% τῆς ἐπιφάνειάς του. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Γῆ, τὸ νερὸ ἀπαντᾶται καὶ σὲ ἄλλους πλανῆτες, καὶ σὲ δορυφόρους τῶν πλανητῶν ἀκόμη, σὲ πολὺ μικρὴ ἢ καὶ μεγάλη ποσότητα.

Ἡ προέλευση τοῦ νεροῦ

Πρὶν ἀπὸ 4,6 δισεκατομμύρια χρόνια, ἡ Γῆ ἦταν μόνον ἓνα νεφέλωμα ἀπὸ σκόνη καὶ ἀέρια. Ἐπειτα ἀπὸ τὴ συμπαγοποίηση τοῦ πλανήτη, τὰ ἀέρια αὐτά, ποὺ ἦταν πλούσια σὲ στοιχεῖα, συμπεριλαμβανομένου τοῦ ὕδρογόνου καὶ τοῦ ὀξυγόνου, ἐγκλωβίστηκαν στὸ λιωμένο ἐσωτερικὸ τῆς πρωτόγονης Γῆς. Τὰ πρῶτα 2 δισεκατομμύρια χρόνια, τὰ ἀέρια αὐτά διήνυσαν χιλιάδες χιλιόμετρα καὶ βγήκαν ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Γῆς, μέσα ἀπὸ τὶς ἔντονες ἡφαιστειακὲς ἐκρήξεις, καθὼς καὶ τὶς σχισμὲς τοῦ φλοιοῦ τῆς Γῆς. Καθὼς δὲ τὰ ἀέρια ἐξῆλθαν στὴν ἐπιφάνεια, ἐνώθηκε

τὸ ὕδρογόνο μὲ τὸ ὀξυγόνο καὶ δημιούργησαν τὸ νερὸ.

Τεράστιες ποσότητες ὕδρατμῶν δημιουργήθηκαν στὴν ἀτμόσφαιρα. Σὲ ὑψηλὰ σημεία τῆς ἀτμόσφαιρας ἐπῆλθε συμπίκνωση τῶν ὕδρατμῶν, λόγῳ ψύξης, καὶ ἐπιστροφή αὐτῶν στὴν ἐπιφάνεια, σὲ ὑγρὴ ὁμῶς μορφή. Αὐτὸ ὀδήγησε σὲ κατακλυσμαία βροχόπτωση, ποὺ διήρκεσε χιλιάδες χρόνια. Ἡ ποσότητα τοῦ νεροῦ πλήρωσε τὶς κοιλότητες ποὺ ὑπῆρχαν στὴν ἐπιφάνειά της καὶ δημιούργησε ἀρχικὰ λίμνες καὶ στὴ συνέχεια τοῦ ἀρχικοῦ ὠκεανοῦ.

Ἀπὸ τὸ 1990, ἔχουν προταθεῖ καὶ ἄλλα μοντέλα γιὰ τὴν προέλευση τοῦ νεροῦ τῆς ὑδρόσφαιρας τῆς Γῆς, ὅπως:

1. Ἡ θεωρία προέλευσης τοῦ νεροῦ ἀπὸ κομήτες καὶ μετεωρίτες.
2. Ἡ θεωρία προέλευσης τοῦ νεροῦ ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ Διάστημα.

Σύμφωνα μὲ τὸ πρῶτο μοντέλο, δισεκατομμύρια χρόνια πρὶν ἀπὸ τοὺς δεινοσαύρους, τὸ ζωογόνο ὑγρὸ τῶν ὠκεανῶν τῆς Γῆς δημιουργήθηκε μετὰ ἀπὸ συγκρούσεις μὲ ἓναν καταγισμό πλουσίων σὲ νερὸ ἀστεροειδῶν καὶ κομητῶν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ ἡλιακὸ μας σύστημα. Ἡ ἀφθονία τῆς Γῆς σὲ νερὸ πιστεύεται ὅτι λιπαίνει τὶς κατακερματισμένες πλάκες τοῦ φλοιοῦ τοῦ πλανήτη καὶ ἐπιτρέπει σὲ αὐτὲς νὰ μετακινῶνται καὶ νὰ γλιστροῦν μὲ μιὰ γεωλογικὴ διαδικασία ποὺ ὀνομάζουμε τεκτονικὴ τῶν πλακῶν, ἓνα μηχανισμὸ ποὺ ρυθμίζει τὸ κλίμα καὶ εἶναι μοναδικὸς στὸν κόσμον μας, μέσα σὲ ὅλο τὸ ἡλιακὸ μας σύστημα.

Ὅταν τὸ νερὸ παγώνει

Ὅταν τὸ νερὸ βρίσκεται πάνω ἀπὸ τὸ

σημείο πήξης σε ύγρη μορφή, εμφανίζει μεγάλο βαθμό ομογένειας: ή πιθανότητα να βρει κανείς ένα μόριο νερού σε ένα σημείο του ποτηριού είναι ακριβώς ή ίδια όπως και σε οποιοδήποτε άλλο σημείο.

Ωστόσο, όταν το νερό παγώνει, ή συμμετρία μεταξύ των διαφόρων χωρικών σημείων χάνεται μερικώς: ό πάγος σχηματίζει ένα κρυστάλλινο πλέγμα, με τὰ μόρια νερού να καταλαμβάνουν συγκεκριμένες και συμμετρικές θέσεις στον χώρο, και με σχεδόν μηδενική πιθανότητα αντίστροφης μορίων νερού σε οποιοδήποτε άλλο σημείο.

Όπως δὲ ὅλοι γνωρίζουν, όταν το νερό παγώνει, δὲν σχηματίζει συνήθως ἕναν τέλειο κρύσταλλο πάγου, ἀλλὰ κάτι ἄρκετὰ πιὸ πολύπλοκο: ἕνα χάος ἀπὸ κρυσταλλικές περιοχές, διαχωρισμένες ἀπὸ διαφορετικές κρυσταλλικές ἀνωμαλίες.

Τὸ νερὸ ὡς πηγὴ ζωῆς

Ὁ ρόλος τοῦ νεροῦ στὴ δημιουργία καὶ τὴν ἐπικράτηση τῆς ζωῆς στὴ Γῆ ἦταν ζωτικῆς σημασίας, ἐνῶ τὸ νερὸ ἀποτελεῖ τὸν σημαντικότερο παράγοντα ἀξιολόγησης τῆς δυνατότητας ὑπαρξης ζωῆς σὲ ἄλλους πλανῆτες. Ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἀρχικῆς προέλευσης τοῦ νεροῦ τῆς Γῆς ἀποτελεῖ τὸ κλειδί γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ τρόπου με τὸν ὁποῖο προῦλθαν τὰ οἰκοσυστήματα τοῦ πλανῆτης μας καὶ τοῦ κατὰ πόσον εἶναι δυνατὸν νὰ βρεθοῦν τέτοια ἄλλοῦ στοῦ Διάστημα.

Μιὰ ἔρευνα ὑποστηρίζει πὼς ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ νεροῦ τοῦ ἡλιακοῦ μας συστήματος πιθανώτατα προῦλθε ἀπὸ πάγο πὸν σχηματίσθηκε στοῦ διαστηκὸ Διάστημα. Ἄν τὸ νερὸ προῦλθε σὲ μεγάλο βαθμὸ ὡς ἀποτέλεσμα τοπικῶν χημικῶν ἀντιδράσεων κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ Ἥλιου, ἀπὸ τὸ ἡλιακὸ νεφέλωμα, τότε εἶναι πιθανὸν

πὼς ἡ ἀφθονία τοῦ νεροῦ ποικίλλει σημαντικὰ στὰ ὑπὸ διαμόρφωση πλανητικὰ συστήματα, γεγονός τὸ ὁποῖο, προφανῶς, περιπλέκει τὶς πιθανότητες ἐμφάνισης ζωῆς ἐκεῖ.

Τὸ νερὸ τοῦ Διεθνοῦς Διαστημικοῦ Σταθμοῦ

Τὸ νερὸ στοῦν Διεθνή Διαστημικὸ Σταθμὸ, ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο παρασκευάζεται, ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο χρησιμοποιεῖται κλπ., περιγράφονται ἀπὸ τὸν ἀστροναῦτη Scott Kelly στοῦ βιβλίου του Ἄντοχή:

«Στὸν Διεθνή Διαστημικὸ Σταθμὸ τὸ σύστημα νεροῦ εἶναι σχεδὸν ἕνα πλήρως κλειστὸ σύστημα με περιστασιακὴ ἀνάγκη γιὰ πόσιμο νερὸ. Ὅρισμένο ἀπὸ τὸ νερὸ μετατρέπεται σὲ ὄξυγόνο.

ΠΑίρνουμε νερὸ με τὰ ὀχήματα ἀνεφοδιασμοῦ, ἀλλὲ δὲν τὸ χρησιμοποιοῦμε συχνά, Οἱ Ρῶσοι λαμβλάνουν, ἐπίσης, νερὸ, τὸ ὁποῖο πίνουν καὶ στὴ συνέχεια ἀποβλάλλουν, δίνοντας σὲ μᾶς τὰ οὐρά τους, γιὰ νὰ τὰ μετατρέψουμε σὲ νερὸ. Τὰ οὐρα τῶν κοσμοναυτῶν ἀποτελοῦν ἕνα ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ στὴ διαρκῆ ἀνταλλαγὴ προϊόντων καὶ ὑπηρεσιῶν μεταξύ τῶν Ρώσων καὶ τῶν Ἀμερικανῶν. Μᾶς δίνουν τὰ οὐρά τους, καὶ ἐμεῖς μοιραζόμαστε μαζί τους τὴν ἐνέργεια πὸν ἔχουν συγκεντρώσει οἱ ἡλιακοὶ συλλέκτες μας. Χρησιμοποιοῦν τὶς μηχανές τους, γιὰ νὰ ἐπαναφέρουν τὸν Σταθμὸ στὴ σωστὴ τροχιά, καὶ ἐμεῖς τοὺς δίνουμε προμήθειες, ὅταν ἔχουν ἐλλείψεις.

Κάθε λίγες μέρες ἀδειάζουμε τὸ ἀλάτονερο ἀπὸ τὴ δεξαμενὴ λυμάτων καὶ τὸ ρίχνουμε στὶς δεξαμενές τῶν Ρώσων, μεταφέροντας στὴ συνέχεια τὸ περιεχόμενο σὲ ἄδειες δεξαμενές νεροῦ στοῦ ὄχημα "Πρόοδος", τὸ ὁποῖο θὰ ἀποδυνδευθεῖ κάποια στιγμή ἀπὸ τὸν Σταθμὸ καὶ θὰ καεῖ στὴ γήινη ἀτμόσφαιρα».

Το νερό της Σελήνης

Νερό έχει επισημανθεί στους πόλους της Σελήνης σε μορφή πάγου, με διάφορα διαστημικά σκάφη, όπως με την «Κλημεντίνη» (“Clementine”), που έφθασε στη Σελήνη το 1994. Η Σελήνη δεν είχε ποτέ ωκεανούς και λίμνες στην επιφάνειά της, ούτε είχε ποτέ υπόγειο νερό. Όποιαδήποτε ποσότητα νερού στα αρχικά πετρώματα που σχηματίστηκαν στη Σελήνη χάθηκε στην πορεία. Έχει, όμως, αποθέματα πάγου στις μόνιμα σκιερές περιοχές των κρατήρων, των πολικών περιοχών, όπως και ο Έρμη. Παρ’ όλα αυτά, τα αποθέματα είναι σημαντικά μικρότερα από αυτά του Έρμη, με ποσοστό συγκέντρωσης πάγου μόνο 1,5% κ.β. Πιθανόν δέ το νερό να προερχόταν από την επίδραση των κομητών.

Το 2009 έκτοξεύθηκαν προς τη Σελήνη τα διαστημικά σκάφη “LRO” και “LCROSS”, με τη βοήθεια των οποίων εντοπίστηκε νερό σε κρατήρες του νοτίου πόλου της Σελήνης. Πρέπει να σημειωθεί ότι στον κρατήρα, διαμέτρου 20-30 μ., που άνοιξε από την πρόσκρουση του πυραύλου των σκαφών αυτών, υπολογίστηκε ότι περιέχονται 100 λίτρα νερού, ποσότητα που αντιστοιχεί σε περιεκτικότητα του σεληνιακού έδαφους σε νερό μικρότερη του 0,002%, πράγμα το οποίο δεν είναι ιδιαίτερα εύνοϊκό για το κόστος παραγωγής νερού στη Σελήνη.

Στις 13 Μαρτίου 2010 ανακοινώθηκε ότι το ινδικό σκάφος «Chandrayaan - 1» εντόπισε στην περιοχή του βορείου πόλου περισσότερους από 40 σκοτεινούς κρατήρες, με διάμετρο 1,5 έως 15 χλμ., των οποίων οι λεκάνες είναι γεμάτες με αποθέσεις πάγου.

Ο κύκλος του νερού στη Σελήνη

Το σεληνιακό νερό έχει δύο βασικές πηγές προέλευσης: μια μεγάλη ποσότητα του επιφανειακού νερού έχει έξω-σελη-

νιακή προέλευση και αποδίδεται στη μεταφορά του νερού από κομήτες και άλλα ουράνια σώματα που συγκρούονται με τη Σελήνη, ενώ μια άλλη ποσότητα σχηματίζεται απευθείας στην επιφάνεια της Σελήνης. Σύμφωνα με μια πρόσφατη (2014) μελέτη, διαπιστώθηκε η παρουσία νερού στη Σελήνη σε δείγματα πετρωμάτων που συλλέχθηκαν στη διάρκεια του πρώτου διαστημικού περιπάτου των αστροναυτών της NASA, τον Ιούλιο του 1969. Ο πλανητολόγος του Πανεπιστημίου Wesleyan James Greenwood, ένας από τους κύριους μελετητές αυτών των πετρωμάτων, παρατήρησε ότι τα επίπεδα του ισότοπου δευτερίου στο σεληνιακό νερό είναι διπλάσια από τα αντίστοιχα του νερού της Γης, και άρα τα σεληνιακά αποθέματα δεν προέρχονται από τη Γη. Ο Lawrence Taylor, ειδικός στην κοσμογεωχημεία από το Πανεπιστήμιο του Tennessee, υποστηρίζει ότι πρόκειται για νερό που προέρχεται από κομήτες.

Η δεύτερη θεωρία σχετικά με την πηγή προέλευσης του σεληνιακού νερού έχει αρκετούς υποστηρικτές. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Paul Spudis σχετικά με τον μηχανισμό σχηματισμού του σεληνιακού νερού: «*πρωτόνια του ήλιακού ανέμου αλληλεπιδρούν με οξείδια μετάλλων των πετρωμάτων, σχηματίζοντας συνεχώς μια ποσότητα νερού στη σεληνιακή επιφάνεια*». Τα πρωτόνια αντιστοιχούν στα ιόντα υδρογόνου, που αντιδρούν χημικά με τα άτομα του οξυγόνου των ορυκτών της Σελήνης, παράγοντας είτε μικρές ποσότητες νερού, το οποίο παγιδεύεται στην κρυσταλλική δομή των ορυκτών, είτε υδροξείλια, που αποτελούν τους προάγγελους του νερού.

Μια τρίτη, διαφορετική έκδοχη σχετικά με την προέλευση του νερού στη Σελήνη, που αντιπαρατίθεται στην προέλευση των ατόμων υδρογόνου από τον ήλιακό άνεμο, δίνει ο αστροφυσικός Arlin Crofts, από το Πανεπιστήμιο Κολούμπια.

Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι το νερό που βρίσκεται παγιδευμένο ανάμεσα στα όρυκτα μεγάλου βάθους στο υπέδαφος ανεβαίνει με τη βοήθεια άλλων αερίων και πτητικών συστατικών που διαφεύγουν μέσω ενός δικτύου ρωγμών από τις ύψηλες πιέσεις που επικρατούν στο έσωτερικό της Σελήνης.

Στοιχεία για την ύπαρξη νερού στο έσωτερικό της Σελήνης έφερε στο φως η μελέτη που εκπονήθηκε από την ομάδα του Alberto Saal του Πανεπιστημίου του Brown και η οποία δημοσιεύθηκε το 2008 στην Έπιστημονική Επιθεώρηση *Nature*. Οί μελετητές υποστηρίζουν ότι ανακάλυψαν ίχνη νερού σε τεμάχια λάβας από τα δείγματα που έφεραν οί αστροναύτες της αποστολής "Apollo - 11". Επιπρόσθετα, ο διευθυντής του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας της Νέας Υόρκης Denton Edel λέει χαρακτηριστικά: «Από τα όσα γνωρίζουμε σχετικά με το έσωτερικό της Σελήνης, η περίπτωση της βραδείας απελευθέρωσης αερίων από τις ύψηλες πιέσεις που επικρατούν στο έσωτερικό της Σελήνης είναι μια πιθανή αίτια προέλευσης του υδρογόνου».

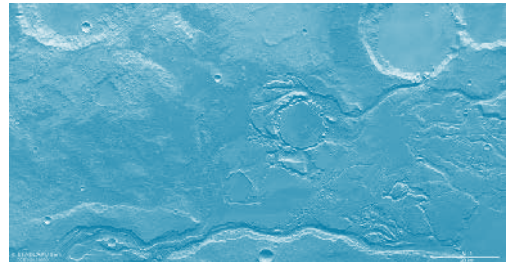
Σύμφωνα με τις πρόσφατες έρευνες από την αποστολή της Ινδίας με τό "Chandrayaan - 1" και της NASA με την αποστολή "LCROSS", προτάθηκαν τρείς διαφορετικές μορφές εμφάνισης του σεληνιακού νερού. Η σημαντικότερη μορφή αφορά τον σχεδόν καθαρό πάγο που περιέχεται στις λεγόμενες ψυχρές παγίδες των πόλων της Σελήνης.

Το νερό των πλανητών

Το νερό που υπάρχει κυρίως στην επιφάνεια και στην ατμόσφαιρα των πλανητών δεν είναι εύκολο να ερευνηθεί, ιδιαίτερα μάλιστα σ' εκείνους τους πλανήτες που βρίσκονται πολύ μακριά από τη Γη. Το νερό βρίσκεται σε όλο το ήλιακό μας σύστημα, όχι μόνο στη Γη, αλλά και σε

παγωμένους κομήτες και δορυφόρους των πλανητών. Από το 1963, έχουν επιστημανθεί ύδρατμοί, τόσο στην ατμόσφαιρα της Άφροδίτης, όσο και στην άραιο ατμόσφαιρα του Άρη. Στον Άρη είναι πιθανόν να υπάρχει νερό με τη μορφή του πάγου κάτω από την επιφάνεια του πλανήτη. Η ατμόσφαιρα του Δία φαίνεται ότι δεν έχει νερό. Ίχνη νερού έχουν βρεθεί σε δείγματα όρυκτων από μετεωρίτες, αλλά και άφθονο στους πόλους της Σελήνης. Οί κομήτες και οί άστεροειδείς, ειδικότερα, όντες πρωτόγονα αντικείμενα, παρέχουν στους επιστήμονες μια σπάνια ματιά στις συνθήκες που επικρατούσαν κατά τη δημιουργία του ήλιακού μας συστήματος. Τα ίχνη πάγου σε αυτούς συνδέονται με πάγο που περικύκλωνε τον Ήλιο κατά τον σχηματισμό του.

Η έρευνα της ύπαρξης νερού στους πλανήτες έχει ως εξής:

Νεροσυρμές (:) στην επιφάνεια του Άρη

Έρημς

Οί συνθήκες στον Έρημ είναι αρκετά άκραίες. Παρά ταύτα, γύρω από τους πόλους έχει ανακαλυφθεί παγωμένο νερό, μέσα σε μόνιμα κρυμμένους ενεργούς κρατήρες, όπως και στη Σελήνη. Η περιοχή που είναι καλυμμένη με πάγο υπολογίζεται σε 3.10¹⁴ τετραγωνικά εκατοστόμετρα. Ο πάγος πιθανόν να προέρχεται από σχετικά πρόσφατες επιδρομές κομητών.

Άφροδίτη

Νερό σε ύγρη μορφή είναι πιθανόν να υπάρχει στο υπέδαφος της Άφροδίτης σε ιδιαίτερη μορφή. Αν και δεν υφίσταται υδρογεωλογικός κύκλος στην Άφροδίτη σήμερα, δεν είναι απίθανο να υπήρχε στο παρελθόν. Η πιθανότητα παρουσίας νερού σε ύγρη μορφή στο υπέδαφος της Άφροδίτης βασίζεται στο γεγονός ότι οι καμπύλες νερού υποδηλώνουν ότι οι πιέσεις, ελάχιστα υψηλότερες από τις ισχύουσες στην επιφάνεια της Άφροδίτης, θα ήταν αναγκαίες για την απόκτηση νερού σε ύγρη μορφή. Η πιθανολογία αυτή ενισχύεται από την παρατήρηση πως το νερό είναι το κύριο συστατικό μαγματικών πτητικών ουσιών.

Άρης

Η πολύ άραχη ατμόσφαιρα του Άρη εγγίζει σχεδόν πάντα τον κορεσμό, και οι ελάχιστες ποσότητες νερού συχνά σχηματίζουν σύννεφα. Πληροφορίες που αποκτήθηκαν από το διαστημικό όχημα «Όδυσσέας» ενισχύουν το συμπέρασμα ότι οι ατμοί του νερού διασκορπίζονται εποχιακά εντός και εκτός της επιφάνειάς του. Οι έρευνες αυτές οδήγησαν στην ανακάλυψη της 10ετίας του 1990 μεγάλων ποσοτήτων πάγου κοντά στην επιφάνεια, επιβεβαιώνοντας την άποψη ότι ο πλανήτης αυτός είναι εμπλουτισμένος με άφθονο υπόγειο νερό. Έπομένως, οι «ώκεανοί» του Άρη βρίσκονται στο υπέδαφός του, όπως χαρακτηριστικά είπώθηκε από τους ειδικούς. Βρέθηκαν δε ζώνες του Άρη σε μεγάλα γεωγραφικά πλάτη, όπου ο πάγος παραμένει σταθερός καθ' όλη τη διάρκεια του έτους σε βάθος σχεδόν ενός μέτρου. Αυτή η περιοχή αποτελεί τη λεγόμενη «κρυόσφαιρα» του Άρη και έχει πάχος 2-5 χλμ.

Μετά από πολυετείς έρευνες, οι επιστήμονες έχουν καταλήξει στο συμπέρα-

σμα ότι ο πλανήτης Άρης δεν έχει μόνο φιλοξενήσει στο παρελθόν το υδάτινο στοιχείο, αλλά πιθανότατα ρέει ακόμη και σήμερα τρεχούμενο νερό σε πολλές περιοχές του.

Την προγενέστερη παρουσία του νερού στον Κόκκινο Πλανήτη επιβεβαιώνουν ανεξάρτητα στοιχεία, τα οποία προέρχονται από διαφορετικές πηγές έρευνας και μελέτης, που στηρίζονται:

- 1) σε παρατηρήσεις από δορυφόρους,
- 2) σε επίτοπιες μελέτες που διεξήγαγε το διαστημικό όχημα “Curiosity” και
- 3) στη μελέτη των μετεωριτών με προέλευση τον πλανήτη Άρη.

Σε παλαιότερες εικόνες που είχαμε από δορυφόρους οι οποίοι βρίσκονται σε τροχιά γύρω από τον Άρη, υπήρχαν έμμεσες ενδείξεις της ύπαρξης σημαντικών ποσοτήτων νερού κατά την πρώιμη ιστορία του πλανήτη. Οι δορυφορικές εικόνες μας έδειξαν ότι η επιφάνεια έχει διαμορφωθεί σε μεγάλο βαθμό από τη δράση του νερού, όπως φαίνεται από την εκτεταμένη διάβρωση και την παρουσία ξηρών καναλιών, καθώς και από γεωλογικές αποθέσεις ανάλογες με αυτές που παρατηρούνται στα δέλτα των ποταμών. Είναι όμως σημαντικό να αναφερθεί ότι αυτές οι παρατηρήσεις δεν συνεπάγονται a priori και την παρουσία νερού στον Κόκκινο Πλανήτη.

Τα τελευταία χρόνια, το φασματομέτρο OMEGA έχει χαρτογραφήσει σχεδόν ολόκληρη την επιφάνεια του πλανήτη Άρη. Η φασματομετρική ακρίβεια του όργανου έφθανε σε ορισμένες περιοχές το ένα χιλιόμετρο. Άξιο αναφοράς είναι ότι το OMEGA έχει καταγράψει την ύπαρξη ένυδρων ορυκτών, δηλαδή εκείνων των ορυκτών που φιλοξενούν στην κρυσταλλική τους δομή ποσότητες νερού υπό τη μορφή υδροξυλίου.

Τον Αύγουστο του 2012, ο προορισμός του διαστημικού οχήματος “Curiosity” ήταν το βουνό Sharp του

κρατήρα Gale. Σύμφωνα με τους επιστήμονες, ο κρατήρας αυτός, με ηλικία 3,6-3,8 δισεκατομμύρια χρόνια, είναι η καταλληλότερη προς διερεύνηση από το “Curiosity” περιοχή, καθώς συγκεντρώνει μια πληθώρα από παλιές γεωμορφές, όπως λίμνες και ποτάμια που μετέφεραν μεγάλες ποσότητες ιζημάτων και συνέθεσαν τα απότομα πρανή του όρους Sharp. Έξ αυτού προκύπτει ότι η ομάδα της NASA επέλεξε μια περιοχή στην οποία το νερό έρρεε άφθονο κατά το παρελθόν.

Στη διάρκεια των τελευταίων ετών, το “Curiosity” συνέλεξε πολλά δεδομένα, τα οποία δημιούργησαν μια ολόενα και πιο συμπαγή ιστορία για την εξέλιξη της συγκεκριμένης περιοχής του Κόκκινου Πλανήτη. Οι αρχικές απόψεις σχετικά με τον σχηματισμό και την εξέλιξη του κρατήρα Gale υποστήριζαν ότι ο πλανήτης ήταν «στεγνός», και επί της ουσίας τα ιζήματα συσσωρεύθηκαν εξαιτίας της δράσης του αέρα. Ωστόσο, οι τελευταίες αναλύσεις έδειξαν ότι η αρχή του όρους Sharp δομείται από πετρώματα που οφείλουν τον σχηματισμό τους σε ποτάμιας αποθέσεις.

Εξίσου σημαντικά στοιχεία για την παρουσία του νερού στον Άρη άντλούμε από το αρχείο των μετεωριτών. Ειδικότερα, έχουν βρεθεί φωσφορικά ορυκτά πολύ πλούσια σε ύδροξύλιο και χλώριο, καθώς επίσης και ένυδρα ορυκτά άργιλου, που μας παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για το υδάτινο παρελθόν του πλανήτη Άρη. Ένας από τους σημαντικότερους μετεωρίτες που μας παρέχει πλήθος τέτοιων πληροφοριών είναι ο μετεωρίτης NWA 7034. Ο εν λόγω μετεωρίτης, γνωστός και ως «Μαύρη Καλλονή», θεωρείται ότι είναι ένα από τα μοναδικά κομμάτια πετρώματος με προέλευση τον στερεό φλοιό του πλανήτη Άρη. Καθίσταται μοναδικός, διότι περιέχει νερό σε περιεκτικότητες που αγγίζουν το 0,6%

κ.β. Το γεγονός της πλούσιας σε νερό ιστορίας αυτού του μετεωρίτη είναι ότι, σε σύγκριση με όλους τους προηγούμενους μετεωρίτες με προέλευση τον πλανήτη Άρη, είναι τουλάχιστον δέκα φορές πλουσιότερος σε νερό.

Το νερό σε υγρή μορφή ανακαλύφθηκε στον πλανήτη Άρη στις 28 Νοεμβρίου 2015, όπως ανακοίνωσε η NASA. Το νερό αυτό είναι άλμυρο και εποχικό, ρέει στις πλαγιές κάποιων βουνών κατά τη διάρκεια του άρειανου καλοκαιριού, όταν οι θερμοκρασίες είναι υψηλότερες και του επιτρέπουν να διατηρεί την υγρή μορφή του. Παρ’ όλα αυτά, η ανακάλυψή του ταράζει τα νερά στη γήινη αστρονομική και διαστημική κοινότητα, δημιουργώντας άπορίες και προβληματισμούς: Μπορεί τα άρειανὰ άλμυρα ποτάμια ή οι ένδεχόμενες πηγές τους στο υπέδαφος να φιλοξενούν τη ζωή; Αλλάζει η ανακάλυψή τους τον σχεδιασμό των μελλοντικών αποστολών στον Κόκκινο Πλανήτη; Και αν κάποτε οι άνθρωποι φθάσουν εκεί, θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν το νερό για την επιβίωσή τους;

Οι μελλοντικές έρευνες στον Άρη

Ένας ρομποτικός εξερευνητής θα προσεδαφιστεί και θα προσπαθήσει να ανακαλύψει ίχνη ζωής στον Άρη στις αρχές της 10ετίας του 2020. Το ρομπότ θα διαθέτει ανάμεσα στα άλλα και ένα ισχυρό τρυπάνι, που θα μπορεί να σκέψει σε βάθος δύο μέτρων από την επιφάνεια. Το ρομπότ θα προσπαθήσει να ερευνήσει για ίχνη ζωής από το μακρινό παρελθόν του Κόκκινου Πλανήτη.

Με άφορη την ανακάλυψη του νερού στην επιφάνεια του Άρη, ο Χόρχε Βάγκο (Jorge L. Vago), επικεφαλής της αποστολής “Exomars”, αναφέρει: «Είναι η πρώτη φορά που εντοπίζεται σε υγρή μορφή στην επιφάνεια, και είναι φυσικά πολύ σημαντική ανακάλυψη, αφού οι

ἀτμοσφαιρικές συνθήκες του Άρη θεωρούσαμε ότι είναι απαγορευτικές για την παρουσία νερού σε υγρή μορφή στην επιφάνεια. Πρέπει να επισημάνω όμως ότι όσοι ασχολούνται με τον Άρη υποπετεύονταν πώς ή συγκεκριμένη μορφή νερού, που έντοπίστηκε τώρα, μπορεί να υπάρχει στην επιφάνεια του πλανήτη. Πρόκειται για πολύ άλμυρο νερό, ή διάρκεια ζωής του οποίου είναι πολύ μικρή. Η πιθανότητα κάποιοι μικροοργανισμοί να μπορούν να επιβιώσουν σε αυτό το νερό είναι σχεδόν μηδαμινή».

Σχηματική παράσταση πιδάκων νερού στην Εύρώπη, δορυφόρο του Δία

Το νερό των δορυφόρων

Το νερό που υπάρχει στους δορυφόρους των πλανητών και βρίσκεται σε στερεή, υγρή ή αέρια κατάσταση εξερευνάται με βάση την πολιτική της NASA μετά το 1990, που ήταν «Ακολουθήστε το νερό» για την ανακάλυψη ζωής στο Διάστημα, όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο ακαδημαϊκός Σταμάτης Κριμιζής. Έτσι, εκτός των πλανητών υπάρχουν και πολλοί δορυφόροι στην επιφάνεια των οποίων έχει επισημανθεί ύπαρξη νερού.

Στην Εύρώπη, τον δορυφόρο του Δία, έχει διαπιστωθεί η παρουσία ενός ωκεανού. Ο Γανυμήδης και η Καλλιστό μπορεί

να συγκρατούν ωκεανούς κάτω από το έδαφός τους.

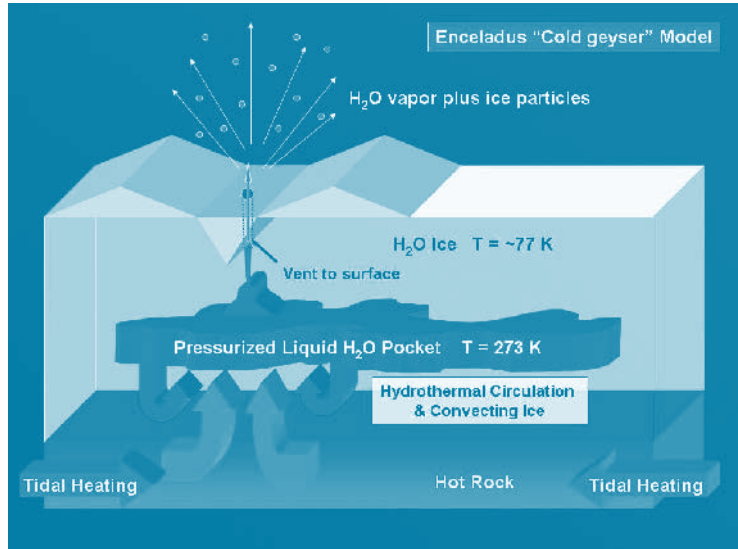
Ο Τιτάνας, ο μεγάλος αυτός δορυφόρος του Κρόνου, έχει πυκνή ατμόσφαιρα, στην οποία υπάρχουν ένδειξεις για την παρουσία δείγματος αμμωνίας και νερού. Το διαστημικό σκάφος «Κασσίνι» (“Cassini”), πετώντας πάνω από τον νότιο πόλο του Έγκελαδου, δορυφόρου του Κρόνου, σε ύψος μερικών δεκάδων χιλιομέτρων, έντόπισε συντριβάνια από παγοκρυστάλλους που εκτοξεύονται σε ύψη 25 χλμ. από την παγωμένη επιφάνειά του. Όπως ακριβώς και στην Εύρώπη, τον δορυφόρο του Δία, ο Έγκελαδος εκτινάσσει αυτούς τους πίδακες από ρωγμές μήκους αρκετών χιλιομέτρων της παγωμένης επιφάνειας του νοτίου πόλου.

Ο Τρίτων, ο δορυφόρος του Ποσειδώνα, έχει στην επιφάνειά του πάγο αμμωνίας με ίχνη μεθανίου, μονοξειδίου και διοξειδίου του άνθρακα.

Το νερό της Εύρώπης, δορυφόρου του Δία

Το διαστημικό όχημα «Γαλιλαίος», που εκτοξεύθηκε το 1989 και έφθασε στην περιοχή του Δία τον Δεκέμβριο του 1997, κατέγραψε ένα θρεμοπίδακα ύδρατιμών στην επιφάνεια της Εύρώπης, που έφθανε σε ύψος εκατοντάδων χιλιομέτρων. Στην επιφάνειά της ο πάγος φαίνεται να έχει σπάσει σε πολλές πλάκες, που τις κατέγραψε από το 1995 μέχρι το 2003. Έτσι, πιστεύουμε ότι η Εύρώπη έχει κάτω από την παγωμένη επιφάνειά της έναν τεράστιο ωκεανό άλμυρου νερού, βάθους 60-150 χλμ. Δηλαδή, διαθέτει διπλάσιο όγκο νερού από όλους μαζί τους ωκεανούς της Γης!

Ο άλμυρός αυτός ωκεανός διατηρείται ρευστός από τη θερμότητα που εκλύεται στο έσωτερικό της Εύρωπης και «πλάθεται» από τις διαδοχικές μαλάξεις και τις άλλεπάλληλες συμπίεσεις που του επιφέρουν οι παλιρροιακές δυνάμεις του Δία και των γειτονικών δορυφόρων του. Μάλιστα, μέσα σ' αυτόν τον τεράστιο ωκεανό είναι πιθανόν να υπάρχουν συνθήκες φιλικές για την ανάπτυξη ζωής.

Σχηματική παράσταση πίδακα νερού στον Έγκελαδο, δορυφόρο του Κρόνου

Το νερό του Έγκελαδου, δορυφόρου του Κρόνου

Το νερό που υπάρχει στον Έγκελαδο, τον δορυφόρο του Κρόνου, βρίσκεται στον ωκεανό του υπεδάφους του, όπως συμβαίνει και στην Εύρωπη. Αυτό ο δορυφόρος -7 φορές μικρότερος από τη Σελήνη- είναι ένας από τους 82 και πλέον δορυφόρους του Κρόνου και έχει επιφάνεια παγωμένη. Άλλα αυτό που ανακάλυψε το διαστημικό σκάφος «Κασσίνι» από το 2005 έως το 2017 είναι ότι η νυχτερινή πλευρά του νοτίου πόλου του, σε ύψος μερικών χιλιάδων χιλιομέτρων, έχει συντριβάνια και παγοκρυστάλλους που εκτοξεύονται σε ύψος 25 χλμ. από την παγωμένη επιφάνειά του. Όπως ακριβώς και η Εύρωπη, ο Έγκελαδος εκτινάσσει τους πίδακες αυτούς μέσα από ρωγμές μήκους αρκετών χιλιομέτρων της παγωμένης επιφάνειας του νοτίου πόλου του.

Τα δεδομένα της αποστολής «Κασσίνι» επιβεβαίωσαν ότι κάτω από την κρούστα πάγου, πάχους 30-40 χλμ., υπάρχει άλμυρός ωκεανός βάθους περί τα 10 χλμ.

Καθώς το θερμό νερό ανεβαίνει προς την επιφάνεια, σπάζει τον πάγο και εκτοξεύεται ως πίδακες παγοκρυστάλλων.

Ένδεικτική βιβλιογραφία

1. Χαράλαμπος Βάρβογλη, άρθρα στο *Βήμα*, 2003-2020.
2. Σταμάτη Κριμιζή, *Όλα σε μια ζωή*, Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Αθήνα 2020.
3. Κωνσταντίνου Μαυρομάτη, *Το Άλφαβητάρι του Σύμπαντος*, Μεγάλη Έγκυκλοπαίδεια Αστρονομίας, Αστροφυσικής, Διαστημικής και Κοσμολογίας, Εταιρεία Αστρονομίας και Διαστήματος Βόλου 2018.
4. Kelly Scott, *Αντοχή. Ένας χρόνος στο Διάστημα, μία ζωή ανακαλύψεων*, Εκδόσεις Ροπή, Θεσσαλονίκη 2018.
5. Κανάρη Τσίγκανου, *Το εκπληκτικό Σύμπαν. 100 χρόνια συναρπαστικών ανακαλύψεων στην Αστροφυσική και την Κοσμολογία*, Εκδόσεις Ζήτη, Αθήνα και Θεσσαλονίκη 2020.
6. Άρθρα διαδικτύου.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΗ ΔΙΑΙΩΝΙΣΗ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Με άφορη δημοσιεύματα σχετικά με την αξία και χρησιμότητα της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και γενικότερα της κλασικής παιδείας, τα οποία προκλήθηκαν, μετά την γνωστή απόφαση του Πανεπιστημίου του Princeton, αξίζει να παραθέσουμε μερικές σκέψεις για τη συμβολή της Εκκλησίας στη διαφύλαξη και διάδοση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας ανά τους αιώνες.

Τυγχάνει αδήριτο γεγονός ότι η Εκκλησία ήταν και είναι ένα θερμοκήπιο της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Αποδεικτικά στοιχεία αποτελούν:

- α) Το Ίερό Εὐαγγέλιο
- β) Οἱ Ἑλληνες Πατέρες
- γ) Ἡ ἕμνολογία
- δ) Οἱ ἀντιγραφεῖς τῶν μοναστηρίων
- ε) Τὰ ἐπίσημα κείμενα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας.

Καὶ κατὰ πρῶτον, ἡ γλῶσσα τῶν Ἱερῶν Εὐαγγελίων εἶναι ἡ «κοινή» ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὡς ἐξέλιξη τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, ἡ γλῶσσα ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖτο σ' ὅλα

τὰ κέντρα τοῦ ἑλληνιστικοῦ κόσμου. Καὶ τὰ ἄλλα βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὡς π.χ. οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ οἱ Ἐπιστολὲς τοῦ Ἀπ. Παύλου, διακρίνονται γιὰ τὴν ἐκφραστικότητα, τὴν ἐλαστικότητα καὶ ἐν γένει ὠραιότητα τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσας.

Ἀποτελεῖ ὕψιστο πνευματικὸ πρόνομι καὶ εὐεργέτημα ὅτι ἔχουμε ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες, πρῶτοι, τὸ Ἱερό Εὐαγγέλιο στὴ γλῶσσα μας.

Ἐπειτα, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὅλης παρατάξεως τῆς σπουδῆς καὶ γραφῆς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἦσαν οἱ μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι αὐτοί, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὴν ἑλληνικὴν σπουδὴν τους, μετὰ τὴν βαθιὰν τους κλασικὴν παιδείαν διεμόρφωσαν κατ' ἄριστον τρόπον τὴν καθόλου θύραθεν καὶ χριστιανικὴν σύνθεσιν τοῦ ἀποκαλουμένου ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Ὡς ἔγραφε ὁ κορυφαῖος Ἀγγλὸς ἱστορικός, ὁ Macaulay, «τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐράμμιλλα πρὸς ὅλην τὴν ὑπάρχουσαν φιλολογία τῆς καλύτερας ἐποχῆς τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τοῦ Ἀριστοτέλους» (*The life and letters of Lord*, τ. Β', London 1876).

Ἐτσι, ἀπὸ τὸ περίφημο ἔργο τοῦ Μεγ. Βασιλείου *Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων*, τοὺς ὑπέροχους λόγους τοῦ Ἰ. Χρυσοστόμου, τοῦ «*Δημοσθένους τῆς Ἐκκλησίας*», μέχρι τὴν *Μυριόβιβλον* τοῦ Φωτίου, ἀλλὰ καὶ τὰ πατερικὰ ἔργα τῶν κατοπινῶν αἰώνων, ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα βρῆκε τὸν «φύλακα ἄγγελόν» τῆς στὰ πολὺτμα συγγράμματα, ὅλων τῶν εἰδῶν, τῶν θεοφόρων ἁγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ τοῦτο, γιὰ ὅλους

εἶχαν αισθανθεῖ τὴν ἀκρίβεια, τὴ μορφὴ καὶ τὸ περιεχόμενο, τουτέστιν τὸ μεγαλεῖο τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας, τὴ μορφωτικὴ δυνάμη της, τὴ διεύρυνση τοῦ πνεύματος, τὴ βελτίωση τοῦ ἀνθρώπου, τὴν κριτικὴ σκέψη, ποὺ φέρουν τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά.

Ἀπὸ κοντὰ καὶ ἡ ὑμνογραφία καὶ ἡ ὑμνολογία τῆς λατρείας τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὅλη ἐκκλησιαστικὴ ποίηση, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἀπαύγασμα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας. Αὐτὸ τὸ ἰδιαίτερο φιλολογικὸ εἶδος, οἱ ὕμνοι, ὅπως ἔχουν γραφεῖ καὶ ἀποτυπωθεῖ ἀπὸ τοὺς κατόχους τῆς κλασικῆς γλώσσας, κυριολεκτικά, ὄχι μόνον λειτουργοῦν ὡς φύλακες τῆς γλώσσας, ἀλλὰ συνάμα ἔχουν τὴ δυνάμη νὰ μιλοῦν στὴν ψυχὴ τοῦ πιστοῦ.

νεωτέρων χρόνων καὶ δὴ τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἐνδεικτικὸ παράδειγμα τυγχάνει ἡ περίφημη Μονὴ τοῦ Στουδίου, ὅπου λειτουργοῦσε ἐργαστήριον ἀντιγραφῆς κωδίκων ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ ἡγουμένου ὀσίου Θεοδώρου μετὰ τὴς εἰδικότητες τῶν καλλιγράφων, ταχυγράφων, ὀξυγράφων καὶ χρυσογράφων.

Ἄξιζει, τέλος, νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα διεσώθη καὶ ἐπεβίωσε καὶ χάρις στὴ διατήρησή της στὰ ἐπίσημα κείμενα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας. Πρόκειται κάθε φορὰ γιὰ κείμενα τὰ ὁποῖα τυγχάνουν δείγματα τῆς συζεύξεως τῆς ἀληθείας τῆς πίστεως τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν κλασικῶν γραμμάτων.

Ἕνας βασικώτατος λίθος τοῦ οικοδομήματος τῆς συνοχῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ εἶναι καὶ ἡ ἐνιαία ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος μέχρι σήμερα. Καὶ ἡ Ἐκκλησία, τὰ μέγιστα, συντελεῖ στὴ διατήρηση τοῦ λίθου αὐτοῦ.

Καὶ τὸ παράδοξο εἶναι ὅτι μπορεῖ ὁ πιστός νὰ εἶναι καὶ ἀγράμματος, ἀλλὰ ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτὴ ποίηση κρύβει μετὰ τὴς λέξεις τῆς ἕνα μυστήριον ποὺ συνέχει καὶ μυσταγωγεῖ τὴς ψυχές. Ὡς νὰ ἔχουν πνευματοποιηθεῖ αὐτὲς οἱ λέξεις τῆς γλώσσας μας καὶ τελικὰ νὰ λειτουργοῦν ὡς μελωδία τῆς ψυχῆς.

Ἕνα ἄλλο ἀξιόλογο σημεῖο, τὸ ὁποῖο ἀξιζει νὰ ὑπενθυμίσουμε, εἶναι ἡ μετὰ κάθε ἐμβρίθεια μελέτη καὶ ἀντιγραφὴ ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς τῆς ὅλης κληρονομίας τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Μετὰ ἀφθαστη ὑπομονὴ καὶ φιλεργία στὴς Ἱερὰς Μονῆς περισυνελέγησαν ἀπὸ παντοῦ καὶ ἀνεγράφησαν μετὰ ἐξαιρετικὴ ἐπιμέλεια πλεῖστα κείμενα τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, ποιητῶν, ἱστορικῶν καὶ ἐν γένει συγγραφέων, καὶ ἔτσι πλούτισαν πολλὰς βιβλιοθήκας, μελετήθηκαν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καὶ διεσώθη ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀλλὰ καὶ ὅλη αὐτὴ ἡ πνευματικὴ ἐργασία ἀπετέλεσε τὴ βάση τῆς διανόησης καὶ τῶν

τῶν ὄντων, τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, ὡς πηγὴ ἐμπνεύσεως, ὡς γλωσσικὸ θησαυρίσμα, ὡς πολιτιστικὴ ἰδιοπροσωπία μας, εἶναι ἀπολύτως δίκαιο νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι οὐδόλως εἶναι προγονοσιπληξία ἢ τι τὸ νεκρόν. Πικρὴ ἢ ἀλήθεια: Ὅποιος δὲν γνωρίζει ἀρχαῖα ἑλληνικά ἔχει ἔλλειμμα.

Γι' αὐτὸ καὶ συνιστᾷ οἶονεῖ ἐγκλημα ἢ προσπάθεια ποσοτικῆς καὶ ποιοτικῆς μειώσεως ἢ παραγκωνισμοῦ τῶν κλασικῶν σπουδῶν καὶ δὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας.

Ἕνας βασικώτατος λίθος τοῦ οικοδομήματος τῆς συνοχῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ εἶναι καὶ ἡ ἐνιαία ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος μέχρι σήμερα. Καὶ ἡ Ἐκκλησία, τὰ μέγιστα, συντελεῖ στὴ διατήρηση τοῦ λίθου αὐτοῦ.

**Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Μάνης
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Γ'**

ΕΜΕΙΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ*

ΓΙΑ ΜΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΜΕ ΕΠΙΓΝΩΣΗ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΟΙΝΗ ΠΟΡΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

8. ΤΟ 1821

Α

Λοιπόν, ποιός έκανε την επανάσταση τοῦ 1821; Τὸ ἐρώτημα διατυπώνεται, φυσικά, ἔπειτα ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση κι' ἔπειτα ἀπὸ τὴ νίκη. Ἀλλοιῶς, ἂν ἡ Ἐπανάσταση εἶχε ἄλλην ἔκβαση (φρικήση σὲ πιάνει καὶ νὰ τὸ σκεφθῆς μόνο)... μὰ ἐδῶ θυμᾶμαι τὰ λόγια τοῦ Γάλλου στρατάρχου Joffre ὕστερα ἀπὸ τὴ μάχη τοῦ Μάρνη στὸν Α' παγκόσμιον πόλεμον. Πολλοὶ τότε βρέθηκαν νὰ τοῦ ἀμφισβητήσουν ὅτι αὐτὸς ἔφερε τὴ νίκη στὴ μάχη αὐτή, ποῦ ἔσωσε τὴν ἐλευθερία ὅλου τοῦ κόσμου. Καὶ βρέθηκαν μερικοὶ νὰ τὸν ρωτήσουν, ποιὸς ἐκέρδισε τὴν μάχη τοῦ Μάρνη. Καὶ ὁ Joffre τοὺς ἀπάντησε: «Δὲν ξέρω ποιὸς ἐκέρδισε τὴ μάχη, ξέρω ὅμως ποιὸς θὰ τὴν εἶχε χάσει». Ἄν ἡ επανάσταση τοῦ 1821 χανόταν, πολλοὶ θὰ δακτυλοδεικτοῦσαν σὰν τρελλοὺς καὶ προδότες ἐκείνους ποῦ, τώρα ποῦ ἡ Ἐπανάσταση ἐνίκησε, πᾶνε νὰ τοὺς ἀμφισβητήσουν τὴν πατριότητα τῆς Ἐπαναστάσεως. Προ-

τοῦ, λοιπόν, ἀντιμετωπίσωμε τὸ ἐρώτημα ποιὸς ἔκανε τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, ἄς ἐπιτραποῦν λίγες γραμμὲς γιὰ θέματα καθαρῆς ἐντιμότητος, ὅταν κανεὶς γράφει ἱστορία.

Λοιπόν, δὲν εἶναι καθόλου σωστὸ καὶ δὲν συμβιβάζεται καθόλου μὲ τὴν ἐντιμότητα νὰ γράφεις ἱστορία a priori, νὰ ἔχεις σὰν βάση ὠρισμένα σχήματα ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ κατόπιν, ἀντιγράφοντας τὸν περίφημον ἐκείνον Προκρούστη, νὰ ὑποχρεώνεις τὰ γεγονότα νὰ συμμορφωθοῦν μὲ τὸ σχῆμα ποῦ ἔχεις κάνει, ἀκολουθώντας μιὰ κοσμοθεωρία, ἀλλὰ προτοῦ ἀντιμετωπίσεις καθόλου τὰ γεγονότα.

Καὶ γιὰ νὰ τὰ ποῦμε ἀκόμη πιὸ καθαρά καὶ ἀκόμη πιὸ ξάστερα. Δὲν συμβιβάζεται καθόλου μὲ τὴν ἐντιμότητα νὰ λὲς ὅτι τὴν Ἐπανάσταση τὴν ἔκαναν οἱ κατώτερες λαϊκὲς τάξεις μόνο, ἀντίθετα πρὸς τοὺς προκρίτους καὶ τοὺς εὐποροὺς

---

* Συνεχίζουμε ἐδῶ τὴ δημοσίευσή σὲ συνέχειες τοῦ σπουδαίου βιβλίου τοῦ Ἀ. Ν. Τσιριντάνη, *Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες* (Ἐκδόσεις «Συζήτησις», Ἀθήνα 1977), ὡς ἀφιέρωμα στὴ μεγάλη ἱστορικὴ ἐπέτειο τῆς ἐθνικῆς μας Παλιγγενεσίας, τῶν 200 ἐτῶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Τὸ συγκεκριμένον βιβλίον εἶναι ἓνα ἀληθινὰ μεῖζον ἔργον ἐθνικῆς αὐτοσυνηδνεσίας, τὸ ὁποῖον δημοσιεύουμε μὲ τὴν πεποιθήσιν ὅτι ἡ μεγάλη ἐπέτειος πρέπει πρωτίστως νὰ ἀποτελέσει γιὰ ἐμᾶς τοὺς Ἕλληνας μιὰ εὐκαιρία ἐπαναναζήτησης καὶ –ἂν χρειάζεται– ἐπανακατάκτησης τῆς συλλογικῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτιστικῆς μας ταυτότητας. Στὸ παρὸν τεῦχος δημοσιεύεται τὸ κείμενον τῶν σελ. 103-125 τοῦ ἐν λόγω βιβλίου.

καὶ τοὺς ἄρχοντες, ποὺ ἦσαν μὲ τὸ μέρος τῶν Τούρκων. Καὶ νὰ πεῖς, δηλαδή, ὅτι ὁ Ἄνδρέας Μιαούλης ἢ ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης ἦσαν ἢ μοῦτσοι ἢ συνεργάτες τῶν Τούρκων. Καὶ παλαιότερα στὰ Ὀρλωφικά ὅτι ὁ Δασκαλογιάννης ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, ποὺ ἦταν πλούσιος καραβοκύρης καὶ πολὺ γραμματισμένος (τὸν ἔλεγε Δασκαλογιάννη γιὰ τὴ μόρφωσή του, καὶ ὄχι πὼς ἦταν στ' ἀλήθεια δάσκαλος), ὅτι ἦταν σύμμαχος τῶν Τούρκων, καὶ γι' αὐτὸ οἱ Τοῦρκοι, ὅπως εἶπαμε, τὸν ἔγδαραν ζωντανό. Καὶ ἀκόμη δὲν στέκει οὔτε στὴν ἐντιμότητα οὔτε στὴν στοιχειώδη, πιά, λογικὴ, εἶναι ὁλότελα ἐξωφρενικὸ νὰ πεῖς ὅτι οἱ ἔμποροι ποὺ εὐημεροῦσαν

στὴ Ρωσία ἔκαναν τὴν «Φιλικὴ Ἐταιρεία» καὶ ἔδωσαν ὅλο τους τὸ βίος, ἔμειναν κυριολεκτικὰ στὴν ψάθα, θυσίασαν ὅ,τι εἶχαν καὶ δὲν εἶχαν (Σέκερης) γιὰ τὴν προετομασία τῆς Ἐπανάστασης, ἦσαν... συνεργάτες τῶν Τούρκων καὶ ἐχθροὶ πρὸς τὸν λαὸ ποὺ ἐπανάστασε!

Τὰ a priori σχήματα δὲν ἔχουν θέση στὴν ἱστορία. Ἡ ἱστορία γράφεται a posteriori. Ὑστερα δηλαδή ἀπὸ μιὰ ἀπροκατάληπτη, ἐπιμελημένη καὶ ὅσο γίνεται πιὸ διονυχιστικὴ ἔρευνα τῶν γεγονότων.

Καὶ τώρα, ἀφοῦ τὰ ξεκαθαρίσαμε αὐτά, μόνο τώρα μποροῦμε νὰ ἀντιμετωπίσωμε τὸ ἐρώτημά μας. Ποιὸς ἔκανε τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821;

B

Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μίπως; Ὅχι. Αὐτὸ δὲν τὴν ἤθελε τὴν Ἐπανάσταση, καὶ ὁ Πατριάρχης τὴν ἀφώρισε. Βρέθηκαν μερικοὶ νὰ ποῦν πὼς τάχα ὁ τρομερὸς ἀφορισμὸς ἦταν εἰκονικός, ἔγινε μόνο γιὰ νὰ ξεγελάσει τοὺς Τούρκους. Δὲν μποροῦμε νὰ τὸ πιστέψωμε αὐτό. Ὅταν ὁ ἀφορισμὸς ἦλθε καὶ στὸν Μωριά καὶ ἤθελε νὰ δέσει τὰ χέρια τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, θὰ μπορούσε, βέβαια, ὁ Πατριάρχης νὰ εἶχε κατὰ κάποιον τρόπο διαμνύσει στὸν λαὸ νὰ μὴν πάρουν στὰ σοβαρὰ τὸν ἀφορισμό. Τέτοιο πρᾶγμα ὅμως δὲν ἔγινε, γιατί, ἀπλούστατα, ὁ ἀφορισμὸς ἦταν ἀληθινὸς καὶ «σπουδαῖος». Ἐγινε στὰ σοβαρὰ, σοβαρώτατα.

Γιατί ὅμως ἔγινε ὁ ἀφορισμός; Τάχα γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸν Σουλτᾶνο, γιατί ὁ Πατριάρχης ἦταν τσιράκι του καὶ ὑπηρετῆς τῶν θελημάτων του; Μὰ τότε, τρελλὸς λοιπὸν ἦταν ὁ Σουλτᾶνος Μαχμούτ ὁ Β', γιὰ νὰ κρεμάσῃ σὲ τέτοια κρίσιμη στιγμή ἕνα τόσο πιστὸ ὑπηρετῆ καὶ πράκτορα καὶ συνεργάτη του; Ποιὸς μπορεῖ στ' ἀλήθεια, μὰ στ' ἀλήθεια, νὰ πιστέψῃ τέτοια πράγματα; Τὸ σκοινὶ ποὺ μ' αὐτὸ ἐκρέμασαν τὸν Πατριάρχη

εἶναι ἡ probatio probatissima (ἡ ἀπόδειξη τῶν ἀποδείξεων) ὅτι τέτοιες εἰκασίες δὲν ἔχουν τὴν παραμικρὴ βάση στὴν ἀλήθεια.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ἄλλη. Ὁ Πατριάρχης δὲν ἤθελε τὴν Ἐπανάσταση, γιατί δὲν πίστευε σ' αὐτήν. Ἐπίστευε, ἀντίθετα, ὅτι ἡ Ἐπανάσταση, χωρὶς κανένα ξένο φίλο καὶ σύμμαχο μάλιστα, θὰ κατέληγε σὲ ἀποτυχία καὶ μ' αὐτὴν στὸν ὀλοκληρωτικὸ μαρτυρικὸ θάνατο ὀλοκλήρου τοῦ Γένους. Αὐτὸ ἐπίστευε ὁ Πατριάρχης, καὶ γι' αὐτὸ ἔκανε τὸν ἀφορισμό. Κι' ἄς θυμηθοῦμε ὅσα εἶπαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο γιὰ τὴν ἀναπόφευκτη ἀμφιταλάντευση ἀνάμεσα στὸν ἥρωισμό ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, στὴν σύνεση τοῦ ὑπεύθυνου ἡγέτη ἀπὸ τὴν ἄλλη. Τὰ γεγονότα, βέβαια, εὐτυχῶς, τὸν ἔβγαλαν πλανημένο. Ἀλλά, ἂν εἶναι νὰ κατηγορήσωμε τὸν Πατριάρχη, γιατί δὲν ἦταν προφήτης, γιατί, ὅταν ἔβγαξε τὸν ἀφορισμό, δὲν εἶχε προβλέψῃ τὴν... ναυμαχία τοῦ Ναυαγίου... ἔ, προτοῦ νὰ τὸν λιθοβολήσωμε, ἄς τὸν κοιτάξωμε καλὰ-καλὰ στὴν ἀγχόνη, κι' ἄς θυμηθοῦμε πάλι τὸν Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη: «Μὴν λησμονῆτε τὸ σχοινί, παιδιά, τοῦ Πατριάρχου».

Μα ἂν ἡ Ἐπανάσταση δὲν ὀφείλεται στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, δὲν ὀφείλεται, βέβαια, οὔτε καὶ σὲ κείνους ποὺ ἤθελαν νὰ φέρουν ὡς τὴν Ἑλλάδα τὶς ἰδέες τῶν Γάλλων Ἐγκυκλοπαιδιστῶν, τοῦ Βολταίρου, μὲν ποὺ καὶ ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, σὰν ξεσηκωμός, ἔπαιξε, ὅπως εἶδαμε, σημαντικώτατο ρόλο. Ὅμως

ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση δὲν ἦταν ἔργο τῶν λογίων τῆς Διαφωτίσεως καὶ τῶν νέων ἰδεῶν. Τὴν Ἐπανάσταση δὲν τὴν ἔκαμε, εἶπαμε, οὔτε ὁ Πατριάρχης, ἀλλὰ οὔτε καὶ ὁ Θεόφιλος Κορυδαλλεύς, ὁ κήρυκας τῶν «νέων ἰδεῶν». Ἄν ἀπὸ τὸν Κορυδαλλέα ἐπεριμέναμε, ... ἀκόμη θὰ εἴμαστε ραγιαδες!

Γ

Ἡ 25^η Μαρτίου 1821 ἔχει καθιερωθῆ (ἀνεξάρτητα ἀπὸ διαφωνίες γιὰ τὴν ἀκριβῆ ἡμερομηνία) νὰ θεωρῆται ὡς ἡ ἡμέρα ὅπου ἐξέσπασε ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἐναντίον τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ ὅμως ὁ ἀγῶνας ἄρχισε πολὺ νωρίτερα. Ἐκείνη τὴν ἡμέρα τοῦ 1814, ὅταν στὴν Ὀδησσὸ τρεῖς ἔμποροι, Ἕλληνες, ἀλλὰ κάθε ἄλλο παρὰ ραγιαδες, ὁ Σκουφᾶς, ὁ Τσακάλωφ καὶ ὁ Ξάνθος, ἔκαναν τὸν πόνον ἀπόφαση καὶ τὸν στεναγμὸ σχέδιο, γιὰ νὰ ὀργανωθῆ ὁ ξεσηκωμός. Καὶ τὸ σχέδιο ἔγινε ἔργο. Καὶ ἐπειδὴ ἔγινε ἔργο, ἔγινε ἐπανάσταση.

Αὐτὸ ἦταν τὸ ξεκίνημα γιὰ τὸν ξεσηκωμὸ τοῦ ραγιαῖ. Καὶ ἐδῶ, ὅσο καὶ νὰ πασχίσεις μὲ σχήματα a priori, δὲν μπορεῖς νὰ χῶσεις τὶς ταξικὲς διακρίσεις, διότι, ἀπλούστατα, ἡ προσπάθεια τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας δὲν περιοριζόταν σὲ ὀρισμένη κοινωνικὴ τάξη. Ἦταν ἓνα ξεκίνημα ἀληθινὰ πανελλήνιο. Ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸ ροβόλησε ὡς τὶς νότιες ἐσχατιὲς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀγκάλιασε ὅλο τὸ δουλο γένος. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια... ἂν βέβαια ἐνδιαφερώμαστε γιὰ τὴν ἀλήθεια!

Καὶ στὴν ἐπανάσταση αὐτὴ ἔπαιξε ρόλο ἀποφασιστικὸ ἢ ψυχικὴ δύναμη. Καὶ τὴν ψυχικὴ αὐτὴ δύναμη τὴν ἔδωσαν οἱ δυὸ παράγοντες ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν σὲ τοῦτο τὸ βιβλίο. Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ

Χριστιανισμὸς.

Ἄς ἀρχίσουμε ἀπ' τὸν Χριστιανισμὸ. Ἡ ἐπανάσταση ἔγινε... μὰ χριστιανοὶ καὶ ὄχι ἄθεοι ἢ θρησκευτικὰ ἀδιάφοροι τὴν ἔκαμαν. Ἀπ' αὐτὴ τὴ χριστιανικὴ Πίστη παίρνανε δύναμη ἀλλὰ καὶ καρτερία, καὶ αὐτὴ ἡ χριστιανικὴ Πίστη, ἂν δὲν ἔσβηνε τὶς μικρότητες, δὲν τὶς ἄφηνε ὅμως νὰ σβήσουν τὴν Ἐπανάσταση.

Ὅμως ἡ χριστιανικὴ αὐτὴ Πίστη ἐτόνωσε τὸ δουλο, ἀλλὰ ἐπαναστατημένο γένος, συνταιριασμένη μὲ τὴν ὄνειροπόληση τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ. Ὁ ἐπαναστατημένος ραγιαῖς ἦταν πιά Ἕλληνας. Θυμώταν πάντα τὸν Μαρμαρωμένο Βασιλιά, τὸν τελευταῖο αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου, καὶ πίσω ἀπὸ αὐτόν, τὴν σειρὰ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, καὶ πίσω ἀπὸ αὐτοὺς ὄνειρευόταν τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, ὅσο λίγο κι' ἂν τὴν ἤξερε. Ὁ Χριστιανισμὸς τοῦ ἔδινε τὴν Πίστη καὶ τὴν δύναμη. Ἡ Ἀρχαία Ἑλλάδα τοῦ ἔδινε τὴν φιλοδοξία καὶ τὸ ὄνειροτόλημα. Κι' ὅταν ἡ Ἐπανάσταση τελείωσε, ὁ ραγιαῖς, ποὺ δὲν ἦταν πιά ραγιαῖς, ἀναπνέοντας τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας ποὺ ἦταν *«ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά»*, ἐνωθε τὴν ἐλευθερία αὐτὴ σὰν ἐλευθερία νὰ εἶναι χριστιανὸς καὶ ἐλευθερία νὰ εἶναι Ἕλληνας.

Δ

Τώρα μένει καὶ κάτι ἄλλο ποὺ πρέπει νὰ ξεκαθαρίσωμε. Βέβαια, τὸ εἶπαμε

καὶ παραπάνω, ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 ἐπῆρε πολλὰ ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάστα-

ση του 1789. Ἐπῆρε πρῶτα τὴν ἐνθάρρυνση γιὰ τὸν ξεσηκωμὸ κατὰ τοῦ Τυράννου, τοῦ Σουλτάνου, πού, ὅπως καὶ νὰ τὸ κάνεις, ἦταν ἀσύγκριτα χειρότερος ἀπὸ τὸν Λουδοβίκο ΙΣΤ΄ τῆς Γαλλίας. Ἐπῆρε ἔπειτα κῦρος, γιὰ νὰ σπρῶξει πρὸς τὸν φιλελλνισμό τῶν φιλελευθέρων στοιχείων τῆς Εὐρώπης. Φυσικά, ἔλεγαν ὅτι, ἀφοῦ ἦταν ἀπόλυτα δικαιολογημένος ὁ ξεσηκωμὸς κατὰ τοῦ Λουδοβίκου τῆς Γαλλίας, ἀσύγκριτα πῖο δικαιολογημένος ἦταν ὁ ξεσηκωμὸς κατὰ τοῦ Σουλτάνου. Καὶ ἀκριβῶς κατὰ τοῦ Σουλτάνου ἐζήτησε νὰ ξεσηκώσει ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς ὁ Ρήγας Φεραῖος στὴν προκίρυξη πού ἔβγαλε τὸ 1797.

Ὅμως, προσοχὴ στὴ μεγάλη, τὴν τεράστια διαφορά. Ὁ τύραννος πού λεγόταν Λουδοβίκος ΙΣΤ΄ τῆς Γαλλίας εἶχε τὸν τίτλο «ἡ Αὐτοῦ Χριστιανικωτάτη Μεγαλειότης» (Sa Majesté très chrétienne), καὶ ἦταν φυσικὸ στὸν πόλεμο κατὰ τοῦ τυράννου αὐτοῦ τὰ βόλια νὰ παίρνουν καὶ τὸν Χριστιανισμό. Ὁ τύραννος ὅμως πού λεγόταν Σουλτάνος ἦταν ὁ ἀντίχριστος. Ὁ ἀγώνας, λοιπόν, κατὰ τοῦ Σουλτάνου ἦταν ταυτόχρονα καὶ ἀγώνας κατὰ τοῦ ἀντιχρίστου. Γι' αὐτό, ὅσο καὶ ἂν ἡ λογία μερὶς τοῦ δούλου γένους εἶχε ἀρχίσει νὰ διαποτίζεται κι' ἀπὸ τὶς ιδέες τῶν Ἐγκυκλοπαιδιστῶν καὶ τοῦ Βολταίρου, ὅμως πρῶτα-πρῶτα ἓνα ἀπειροστὸ μόνο μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἐπῆρε εἶδηση ἀπὸ ὅλ' αὐτά, καὶ πάλι ἐδῶ ἡ ἐπίδραση ἦταν δημοκρατία, ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφότης (βλέπε καὶ τὴν ἐπιγραφή στὴν διακήρυξη τοῦ Ρήγα) καὶ ὄχι, ποτὲ ἀντιχριστιανισμός. Ἄς τολμίσω νὰ πῶ ὅτι ὁ Βολταίρος ἦλθε στὴν Κωνσταντινούπολη ἐκχριστιανισμένος. Ἐβοήθησε, βέβαια, νὰ φύγουν πολλὲς στενοκεφαλιές καὶ νὰ ἐπικρατήσῃ μιὰ φιλάνθρωπη εὐρύτης ἀντιλήψεων, ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ ὠδηγοῦσαν ὄχι σὲ μιὰν ἄρνηση ἀντιχριστιανική, ἀλλὰ σ' ἓνα χριστιανικὸ ἀνθρωπισμὸ.

Αὐτὰ ὅλα τὰ βλέπομε καὶ στὰ συντάγματα πού ἔδωσαν στὸ ἐπαναστατημένο γένος οἱ ἐθνικὲς συνελεύσεις τῆς Ἐπιδαύρου (1821), τοῦ Ἄστρους (1823), τῆς Τροιζῆνος (1827). Τὰ συντάγματα αὐτὰ ἦσαν πέρα γιὰ πέρα δημοκρατικά, ἦσαν τὸ up to date τῆς δημοκρατικῆς ἐξελίξεως, ἀλλὰ ἀρχίζαν ὅλα «*Ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγίας καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος...*», καὶ αὐτὴ ἡ ἐπίκληση κάθε ἄλλο παρὰ κατὰ συνθήκην ἦταν.

Καὶ κἀτι ἄλλο. Γιὰ νὰ ὀρίσουν τὰ συντάγματα, καὶ τὸ πρῶτο κι' ὅλας σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1822, γιὰ νὰ ὀρίσουν, λοιπόν, ποιοὶ εἶναι Ἕλληνες, ὀρίζουν, στὴν παράγραφο β΄ «*ὄσοι αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς ἐπικρατείας τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν εἰσὶν Ἕλληνες*». Καὶ αὐτολεξεὶ τὸ ἴδιο, ἡ παράγραφος β΄ τοῦ «Ὁργανικοῦ Νόμου τῆς Ἐπιδαύρου» τοῦ 1823 (Δευτέρα Ἐθνικὴ Συνέλευσις τοῦ 1823 στὸ Ἄστρος) καὶ ἄρθρον 6 παράγραφος α΄ τοῦ «Πολιτικοῦ Συντάγματος τοῦ 1827» τῆς Τροιζῆνος.

Καὶ πάρα πέρα. Στὰ συντάγματα αὐτὰ βλέπεις τὴν ψυχικὴν ἐνότητα, τὴν ψυχικὴ στροφὴ τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους πρὸς τὸ Βυζάντιο. Ἡ § ν΄ τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου λέει ὅτι: «*ἄχρι τῆς κοινοποιήσεως τῶν εἰρημένων κωδίκων, αἱ πολιτικαὶ καὶ ἐγκληματικαὶ διαδικασίαι βάσιν ἔχουσιν τοὺς νόμους τῶν ἀειμνήστων ἡμῶν αὐτοκρατόρων*». Τὸ ἴδιο «*οἱ νόμοι τῶν ἀειμνήστων χριστιανῶν αὐτοκρατόρων*» εἰς τὸ ἄρθρον π΄ τοῦ «Νόμου τῆς Ἐπιδαύρου» τοῦ 1823 (Συνέλευσις Ἄστρους), (βλέπε καὶ τὸ γνωστότατο Διάταγμα τῆς Ἀντιβασιλείας τῆς 23 Φεβρουαρίου - 7 Μαρτίου 1835 «Περὶ Πολιτικοῦ Νόμου»).

Ἔτσι, στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 ξαναφάνηκε ἡ σύνθεση Χριστιανισμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ. Τὸ Γένος πού ἀγωνίστηκε ἦταν Γένος τῶν Χριστιανῶν καὶ ἦταν Γένος τῶν Ἑλλήνων. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἦταν ἐνωμένα τόσον στερεά, ὥστε οἱ περιπέτειες

τῆς Ἐπαναστάσεως ἐσφυρηλατοῦσαν τὴν ἐνότητα, δὲν τὴν πείραζαν καθόλου.

Μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα συνεχίσθηκε ἡ ἐπανάσταση ὡς τὴν νίκη, ὡς τὴν ἴδρυση καὶ διεθνή ἀναγνώριση τοῦ ἀνεξαρτήτου

ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀλλά, βέβαια, μὲ τὴν ἴδρυση τοῦ κράτους τὸ θέμα μας δὲν ἐτελείωσε, μπαίνει σ' ἄλλη φάση, ποῦ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει στὸ τρίτο μέρος αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΜΑΣ ΠΟΡΕΙΑ

9. Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΜΑΣ ΠΟΡΕΙΑ

A

Τὴν 2/14 Σεπτεμβρίου 1829 μὲ τὴ συνθήκη τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τὴν 22 Ἰανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830 μὲ τὴν διακήρυξη Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας δημιουργήθηκε καὶ ἀνεγνωρίσθη διεθνῶς τὸ ἐλεύθερο Ἑλληνικὸ κράτος, ὕστερα ἀπὸ τὴν Τουρκοκρατία.

Καὶ μόλις δημιουργήθηκε τὸ ἐλεύθερο Ἑλληνικὸ κράτος, ἀμέσως ἀνακαλύψαμε ὅτι κάναμε μισὴ δουλειά. Τὰ σύνορα τοῦ νέου κράτους ἔκλειναν ἀπειροστὸ μόνον τοῦ χώρου ποῦ σ' αὐτὸν ἦταν ἀπλωμένος ὁ ὑπόδουλος ἑλληνισμός. Καὶ ἀμέσως ἐσκέφτηκαν ἐκεῖνοι ποῦ ἔγιναν ἐλεύθεροι: Καλά, ἐλευθερωθήκαμε ἐμεῖς, ἀλλὰ μένει νὰ ἐλευθερώσωμε καὶ τὰ ἄλλα μας ἀδέλφια, ποῦ μένουν ἀκόμη ὑπόδουλα. Καὶ τὸ νὰ ἐλευθερώσωμε τοὺς δούλους

ἀδελφούς μας εἶναι εὐγενέστερο ἀπὸ τὸ νὰ ἐλευθερωθοῦμε οἱ ἴδιοι. Καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα, νὰ ἐλευθερώσωμε τὰ ἀδέλφια μας ποῦ μένουν ἀκόμη ὑπόδουλα, ἦταν ἡ Μεγάλη Ἰδέα. Νὰ πᾶμε στὴν Πόλη, νὰ πᾶμε στὴν Ἁγιά-Σοφιά, ὅπου μᾶς περιμένει ὁ μαρμαρωμένος Βασιλιάς.

Καὶ αὐτὴ ἡ Μεγάλη Ἰδέα ἦταν ὁ μέγας ἐνωτικὸς δεσμὸς ἀνάμεσα σὲ Ἑλληνισμὸ καὶ Χριστιανισμὸ. Καὶ τὸ σύνθημα ἦταν Πίστις – Πατρίς. Πίστις, δηλαδὴ ἡ χριστιανικὴ, καὶ Πατρίς, ἡ αἰωνία Ἑλλάδα. Καὶ ἔτσι, μὲ αὐτὴ τὴν Μεγάλη Ἰδέα δὲν ὑπῆρχε κἄν θέμα Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ, ἀφοῦ γιὰ τὴν ἰδέα αὐτὴ Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς ἦσαν οἱ δυὸ πλευρὲς τοῦ ἴδιου νομίσματος.

B

Ἀλλὰ στὸ μεταξὺ καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς εἶχαν πάθει φθορά.

Ὁ Ἑλληνισμὸς εἶχε πάθει φθορὰ ὄχι πιά ἀπὸ τὸ Θεοδόσιο τὸν Μέγα, ἀλλὰ διωγμένος ἀπὸ τὸ ὅτι μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση δὲν προσέξαμε τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα, ἀλλὰ κολλήσαμε στὸ «ἀποκτεῖνον γράμμα», στίς συντακτικὲς καὶ τίς γραμμα-

τικὲς λεπτολογίες, καὶ δὲν γινόταν μιὰ ἐργασία βάθους, νά, σὰν ἐκεῖνη, φέρ' εἰπεῖν, τοῦ Werner Jaeger στὸ θεμελιακὸ καὶ πολὺκροτο ἔργο του *Παιδεία*. Δὲν ἔγινε τέτοια προσπάθεια νὰ ζωντανέψει ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, σὰν οὐσία καὶ ὄχι μόνον σὰν μορφὴ.

Ὅσο γιὰ τὸν Χριστιανισμὸ τώρα, ἡ

Ἐκκλησία τῆς ἐλευθερωμένης Ἑλλάδας φαινόταν νὰ μὴν ἔχει πιά ἐθνικὴν ἀποστολή. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δούλου Γένους ἦταν ἓνα εἶδος ἐθναρχίας, καὶ εἶχε σκοπὸ νὰ ποιμαίνει, ἀφοῦ ἔλειπε ἑλληνικὸ κράτος, γιὰ νὰ κυβερνᾷ, τὸν ραγιαῖ. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση μερικοὶ ἐπίσκοποι ἐζήτησαν νὰ διατηρήσουν τὴν κοσμικὴν ἐξουσία τους. Ἀλλὰ δὲν ἄρνησαν νὰ μάθουν ὅτι ὑπάρχει τώρα ἑλληνικὸ κράτος μὲ Σύνταγμα, μὲ νόμους, μὲ κυβέρνησι, μὲ ἀρχὲς καὶ ἀρμοδιότητες. Ἔτσι, δὲν τοὺς ἔμεινε ἄλλο ἀπὸ τὶς ἱεροτελεστίες καὶ τὰ τυπικά. Κι' ἔτσι ἐτέθη καὶ ζήτημα περιορισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας στὰ καθήκοντα ποὺ τῆς ἔμειναν κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ κράτους. Καὶ αὐτὸ τὸ ἐπεδίωξε ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης. Καὶ ἔτσι ἡ χριστιανικὴ διαφώτιση τοῦ λαοῦ ἔμεινε κυρίως ἔργο τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας. Καὶ αὐτὸς ὁ πνευματικὸς ξεσηκωμὸς ἦταν ἔργο τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας. Καὶ ἐδῶ «ἐπιλείπει με διηγουμένον ὁ χρόνος» γιὰ τοὺς μεγάλους οἰκοδόμους τῆς χριστιανικῆς ἀναγεννήσεως στὸν τόπο μας, ἀπὸ τὸν Κοσμᾶ τὸν Αἰτωλὸ (πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση) ὡς τὸν Ἰωάννη Σκαλτσούνη, ὡς τὸν Βράιλα Ἀρμένη, ὡς τὸν Εὐσέβιο Μαθιόπουλο. Καὶ ἐδῶ θὰ ἀναφέρω καὶ δύο μορφὲς στὶς ὁποῖες τὸ ἔθνος γιὰ τὴν περίοδο ἐκείνη πολλὰ ὀφείλει: τὸν Λέοντα Μελά (*Μικρὸς Πλούταρχος, Γεροστάθης*) καὶ τὸν Δημήτριο Βικέλα. (Ἰς θυμίσω ἐδῶ καὶ τὸ ἔργο τοῦ «Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων»).

Ἀλλὰ συγχρόνως ἔγινε μιὰ ὑπόσκαψη τῆς χριστιανικῆς Πίστεως στὴ μορφωμένη κυρίως τάξη τῆς κοινωνίας μας ἀπὸ

τὴν ἀντιχριστιανικὴ ἄρνησι. Καὶ ἐδῶ ἓνα τέτοιο ρόλο κλονισμοῦ τῆς Πίστεως μέσα στὴν κοινωνία ἔπαιξε ἡ λεγομένη «Βιβλιοθήκη Φέξη». Καὶ ὅλα αὐτά, ὅπως νὰ τὸ πάρεις, ἔφεραν μιὰν ἀποδυναμώσι στὶς μορφωμένες τάξεις τῆς κοινωνίας, καὶ κατάντησε ἡ Πίστη νὰ θεωρεῖται σὰν κάτι γιὰ τὸν ἀμόρφωτο λαό, ἐνῶ οἱ μορφωμένοι ἔμειναν μακριὰ ἀπὸ τὴν Πίστη.

Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ πῶ κάτι. Οἱ μορφωμένοι ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, στὴ μεγάλη τους πλειονοψηφία, ἔχαναν μὲν τὴν Πίστη, δὲν ἔχαναν ὅμως τὸ σεβασμό. Καὶ τὸ σύνθημα Πίστις – Πατρίς ἔκανε ὥστε, ἀπὸ εὐγενέστερα ἐδῶ ἐλατήρια, νὰ ἐπαναληφθῆ ἐκεῖνο ποὺ ὁ Will Durant ὠνόμασε ἓνα gentlemen's agreement, μιὰ συμφωνία κυρίων ἀνάμεσα στὴν Ἐκκλησία καὶ τοὺς μορφωμένους. Οἱ μορφωμένοι τῆς Ἀναγεννήσεως θὰ ἔδειχναν σεβασμὸ πρὸς τὴν Πίστη καὶ τὴν Ἐκκλησία, καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν θὰ τοὺς ρωτοῦσε ἂν πίστευαν στ' ἀλήθεια.

Στὸ μεταξὺ ἡ Μεγάλη Ἰδέα προχωρεῖ, ἀλλὰ κι' ἐδῶ χρειάστηκε νὰ κονταροχτυπηθοῦν ἡ σύνεσι ἀπ' τὴ μιὰ μεριά, ὁ ἠρωισμὸς, ἠρωισμὸς μέχρις ἐξαλλοσύνης, ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἔτσι, στὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, ἰδρύθηκε μιὰ ἐθνικὴ ἐταιρεία «Ὁ Ἑλληνισμὸς» καὶ μὲ φοβερὴ ἐξαλλοσύνη ἐπίεσε τὴν κυβέρνησι Δηλιγιάννη νὰ φθάσει στὸν πόλεμο τοῦ 1897, ποὺ χαρακτηρίστηκε ὁ ἠλίθιος πόλεμος καὶ μᾶς ἔφερε ὡς τὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς. Καὶ ὅμως, ἐπειδὴ ἔμεσολάβησαν διάφοροι εὐνοϊκοὶ παράγοντες, ἰδίως ἡ μεσολάβησι τοῦ Τσάρου... καὶ πάλι φθινὰ τὴν γλυτώσαμε! Ὅλα αὐτά, πάντως, ἔφεραν μιὰν ἐξασθένησι τῆς Μεγάλης Ἰδέας, ποὺ λὲς κι' ἔπεσε στὴν νάρκη.

Γ

Καὶ τὸ 1912 νά τὴν πάλι ἡ Μεγάλη Ἰδέα σ' ὄλο τῆς τὸ μεγαλεῖο: Οἱ βαλκανικοὶ πόλεμοι καὶ τὸ σύνθημα Πίστις

– Πατρίς ἀκόμη ἰσχυρότερο. Δὲν εἶχαμε ὅμως καλὰ – καλὰ συνέλθει ἀπὸ τοὺς δυὸ αὐτοὺς βαλκανικοὺς πολέμους, καὶ

νά και ξέσπασε ο παγκόσμιος πόλεμος, ἤλθε ο καταραμένος διχασμός, ἐθέρειψε τὸ προαιώνιο σαράκι τῆς φυλῆς, ἡ ἐγωπάθεια, κι' ὅλα αὐτὰ κατέληξαν στὴ μεγαλύτερη καταστροφὴ τῆς Ἰστορίας μας, στὴν μικρασιατικὴ καταστροφὴ. Καὶ ὅταν ἔγινε αὐτὴ ἡ μικρασιατικὴ καταστροφὴ ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τῆς Μεγάλης Ἰδέας στὰ χρόνια αὐτά, ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος εἶπε ὅτι ἡ Μεγάλη Ἰδέα πέθανε, δὲν ὑπάρχει πιά Μεγάλη Ἰδέα.

Ναί, αὐτὴ ἡ Μεγάλη Ἰδέα πέθανε. Ἄντι νὰ λαχταῖμε πιά πῶς θὰ ἐλευθε-

ρώσωμε τοὺς σκλαβωμένους ἀδελφούς μας, τοὺς στριμώξαμε πρόσφυγες μέσα στὸ ἔδαφος τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδας.

Ναί, ἀλλὰ κάποια ἄλλη Μεγάλη Ἰδέα πρέπει νὰ μπεῖ στὴ θέση της. Γιατὶ τοῦτο τὸ ἔθνος, πού, ὅπως ἐξηγήσαμε στὸ κεφάλαιο 2, στέκει κάτι μοναδικὸ μέσα στὸν κόσμο, ἔχει καὶ τοῦτο τὸ μοναδικό: Ὅτι μόνον σὰν μεγάλο ἔθνος μπορεῖ νὰ ζήσει. Μεγάλο ὄχι γεωγραφικά, οὔτε ἀπὸ τὴν ἄποψη πληθυσμοῦ, ἀλλὰ μεγάλο μὲ τὴν ἔννοια τῆς μεγάλης πνοῆς, τῆς Μεγάλης Ἰδέας.

Δ

Καὶ ἀντὶ γιὰ τὴν Μεγάλη Ἰδέα, ὅστερα ἀπὸ τὴν μικρασιατικὴ καταστροφὴ καὶ τὶς πρῶτες συγκινήσεις, ἄς ποῦμε ἀπὸ τὸ 1924 καὶ πέρα, ἤλθε ἓνα ἄλλο σύνθημα νὰ κατευθύνει τὴ ζωὴ τοῦ τόπου: Τὸ σύνθημα «πρόοδος». Ὅπως ἄλλοτε ὅλοι ἦσαν μὲ τὴ Μεγάλη Ἰδέα, τώρα, ὄχι ὅλοι, ἀλλ' ὅσο πῆγαινε περισσότεροι, ἄρπαζαν τὸ σύνθημα πρόοδος καὶ ἤθελαν νὰ φαίνονται προοδευτικοί.

Ἀλλὰ ἐπρόβαλε τὸ ἐρώτημα ἀδυσώπητο: Καλὰ, ὠραῖα, ἡ πρόοδος. Ἀλλὰ τί εἶναι πρόοδος, καὶ πότε ἓνα βῆμα πού κανομε εἶναι βῆμα προόδου καὶ δὲν εἶναι βῆμα πρὸς τὰ πίσω, πρὸς τὸν παλιμβαρβαρισμό;

Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ δόθηκε ἡ πιὸ ἀπλὴ ἀπάντησις: Πρόοδος θὰ πεῖ τὸ νεώτερο. Κάθε τι τὸ νεώτερο, διότι εἶναι νεώτερο, εἶναι πρόοδος. Ἔτσι ἐφθάσαμε σ' ἐκεῖνο πού ἄλλοτε ὠνόμασα εἰδωλολατρία τοῦ χρόνου. Λατρεύομε τὸ χρονικὰ νεώτερο, σὰν ἀξιολογικὰ ἀνώτερο. Καὶ ὅταν λέμε νὰ χτίσωμε τὸ νεώτερο, ἐννοοῦμε νὰ γκρεμίσωμε τὸ παλαιό, χωρὶς νὰ ἐρευνοῦμε (αὐτὸ θὰ πεῖ εἰδωλολατρία τοῦ χρόνου) ἂν τὸ χρονικὰ νεώτερο εἶναι καὶ στ' ἀλήθεια ἀξιολογικὰ καλύτερο ἀπὸ τὸ παλαιὸ πού θὰ γκρεμίσωμε. Ἔτσι ἡ πρόοδος ταυτίστηκε μὲ τὸ γκρέμισμα, μὲ τὴν ἄρνησι τῶν ἀξιών πού τὸ παρελθὸν μᾶς εἶχε παραδώσει.

Ε

Καὶ αὐτὸ –τί παράξενο!– μᾶς ξαναφέρει στὴ γραμμὴ μας πού συνδέει τὰ ὅσα γράφονται σ' αὐτὸ τὸ βιβλίο: Στὴ συναδέλφωσι Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ. Γιατὶ καὶ τὰ δύο, καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς, εἶναι παλιά, ὄχι καινούργια. Φαίνονται λοιπὸν σὰν ἀντιπροοδευτικά, ξεπερασμένα. Τὰ «προοδευτικά» στοιχεῖα δὲν ἀρροῦν νὰ ἀπαρνηθοῦν μαζὶ καὶ τοὺς ἀρχαίους καὶ τὸ Εὐαγγέλιο. Καὶ ἔτσι, τί περιέργη ἐξέλιξι, ἡ ἀπάντησι τῶν πνευματικῶν ἀξιών πού παρέδωσε τὸ παρελθὸν

ἔφερε τὴν συναδέλφωσι Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ. Τὰ δύο ἄλλοτε διεστῶτα ἐνώθηκαν μπροστὰ στὴν ἐπίθεσι πού τοὺς ἔγινε στὸ ὄνομα τῆς προόδου.

Ποῦ εἶναι τώρα οἱ παλαιᾶς ἀντιθέσεις! Ποιὸς θυμᾶται τί εἶχε κάποτε λεχθῆ ἀπὸ χριστιανικὴ πλευρὰ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων! Ποιὸς θυμᾶται πιά τὸν Θεοδόσιο τὸν Μέγα!

Καὶ ὅμως, ἀποδεικνύεται ὅτι καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς τὴν χρειάζονται τὴν πρόοδο. Χρειάζονται νὰ βαδίσουν «ἐν καινότητι πνεύματος καὶ

οὐ παλαιότητα γράμματος». Καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς χρειάζονται τὸ καινούργιο, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι χρειάζονται καινούργια πνοή.

Ἀλλά, τοῦλάχιστον, σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν

Χριστιανισμό, δὲν χρειάζεται νὰ ἐπεκταθοῦμε περισσότερο. Ἄρκει νὰ ἀναφερθοῦμε ἐδῶ σὲ ὅσα εἶπαμε γιὰ τὸν συγχρονισμένο Χριστιανισμό στὸ βιβλίο *Γιὰ μιὰ πορεία μὲ ἐπίγνωση*.

Z

Καὶ σὰν νὰ μὴ ἔφθαναν αὐτά, ἤλθε τώρα ἕνα ἄλλο θέμα γιὰ νὰ βοηθήσει στὴ συνεργασία Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ. Τὸ μεγάλο θέμα τῆς νεολαίας.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἀναφερθῶ ἐδῶ στὸ βιβλίο μου *Οἱ νέοι καὶ ἡ ἐποχή μας*. Ἐδῶ προβάλλει τώρα τὸ χάσμα μεταξὺ τῶν γενεῶν, τῆς νέας καὶ τῆς ὥριμης. Ἡ νεολαία, ἡ νέα γενεά, προβάλλει κυρίως σὰν τὰ «ὠργισμένα νειᾶτα», ποὺ λένε: μὴν πιστεύετε κανένα ποὺ ἔχει συμπληρώσει τὰ τριάντα χρόνια, ἐκτὸς ἐμᾶς τοὺς ἴδιους, φυσικά, ποὺ θὰ ζητᾶμε νὰ μᾶς πιστεύετε, καὶ ὅταν ξεπεράσωμε τὴν ἡλικία αὐτή. Τὰ νειᾶτα, βλέπετε, ἕνα ξεχνοῦν: Ὅτι κάθε μέρα ὁ νέος εἶναι λιγώτερο νέος ἀπὸ ὅ,τι ἦταν χθές. Δὲν δέχεται ὅτι ὅπου νᾶναι θὰ γίνει καὶ αὐτὸς «σκάρτος».

Ὅπωςδήποτε, γιὰ τὴν ὥρα ἡ νεολαία γκρεμίζει. Κι' ὅταν τὴ ρωτήσετε, καλά, τώρα γκρεμίζετε, τί θὰ χτίσετε στὴ θέση αὐτῶν ποὺ γκρεμίσατε, ἀπαντοῦν: Σήμερα

γκρεμίζομε. Αὔριο θὰ σκεφτοῦμε τί θὰ χτίσωμε. Χωρὶς νὰ σκεφθοῦν ὅτι αὔριο ἐκεῖνοι ποὺ σήμερα γκρεμίζουν θὰ εἶναι στὸ περιθώριο. Καὶ ἄλλοι θὰ ἔλθουν νὰ χτίσουν, ἂν χτίσουν φυσικά!

Γιατί ὅμως, ἀλήθεια, γκρεμίζει ἡ νεολαία τὰ περασμένα, τὰ αἰώνια, ἅς ποῦμε, τὰ παραδοσιακά;

Φυσικά, ὄχι γιατί διαφωνεῖ μὲ αὐτά, ἀφοῦ δὲν τὰ ξέρει. Πῶς θὰ διαφωνήσει σ' ἐκεῖνα ποὺ τῆς εἶναι ἄγνωστα;

Γιατί, τώρα, τῆς εἶναι ἄγνωστα... Μά, σήμερα ποὺς παρουσιάζει στὴ νεολαία μας τὰ παραδοσιακά; Κανένας σχεδόν. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἀκόμη τὸ μικρότερο κακό. Διότι προηγουμένως γινόταν κάτι τὸ πολὺ χειρότερο. Ὑπῆρχαν ἐκεῖνοι ποὺ καταπιάνονταν μὲ τὸ ἔργο νὰ παρουσιάσουν στὸ νέο τὸ αἰώνιο, τὸ παραδοσιακό, μὰ τὸ παρουσίαζαν μὲ τρόπο τόσο ξερό, τόσο ἀποκρουστικό, τόσο ἔξαλλο, πού... ὅταν ἔχεις τέτοιους φίλους τί τοὺς θέλεις τοὺς ἐχθρούς;

H

Καὶ στὸ μεταξὺ ἡ παγκόσμια ἐξέλιξη προβάλλει ἕνα ἄλλο θέμα. Τὸ θέμα «κοινωνικὴ δικαιοσύνη». Καὶ τὸ θέμα αὐτὸ τὸ ἀντιμετωπίζουν μαζὶ Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς.

Τὸ ἀντιμετωπίζουν σὰν ὀφειλέτες. Γιατί, ἐδῶ, στὸ θέμα κοινωνικὴ δικαιοσύνη, πληρώνονται παλαιοὶ λογαριασμοί. Βεβαίως, τὰ Εὐαγγέλια καὶ ὅλη ἡ Καινὴ Διαθήκη, ἄλλως τε, εἶχαν πολλὰ διδάγματα κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Ἀλλὰ ποὺς τὰ πρόσεξε αὐτά! Αἱ «μωραὶ ζητήσεις καὶ γενεαλογίαὶ

καὶ ἔρεις καὶ μάχαι νομικαί» τὰ καταχώνιασαν ἐκεῖ σπῆς λίθης τὰ βάθνη. Ἦλθαν, βέβαια καὶ τὰ δείγματα μιᾶς ἀφυπνίσεως τῶν διδασκάλων αὐτῶν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης στὴν «Ἐκλογή» τῶν Ἰσαύρων, στὴν προσπάθεια τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπνοῦ. Βρίσκεις ἐκεῖνο ποὺ δὲν εἶναι βέβαια ἀρετό, εἶναι ὅμως ἕνα ὠραῖο ξεκίνημα. Ἄν τὸ ξεκίνημα αὐτὸ συνεχίζοταν... δὲν θὰ εἶχαμε σήμερα αὐτὰ ποὺ ἔχομε. Ἀλλὰ τὸ ὠραῖο, τὸ γνήσια χριστιανικὸ αὐτὸ ξεκίνημα κοινωνικῆς δικαιοσύνης δὲν συνεχίσθηκε. Ὅλα

αυτά εθάφτηκαν από τις ξριδες μεταξύ εικονομάχων και εικονολατρών σαν «τὰ τῶν Ἰσαύρων ληρήματα». Καὶ συνεχίσθηκε ἡ ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἀνθρώπο στὸ ὄνομα (τί φοβίκη!) τοῦ Σταυροῦ, καὶ φθάσαμε ἐκεῖ πού φθάσαμε. Νά γιατί ἡ κατάργηση τῆς «Ἐκλογῆς» τῶν Ἰσαύρων ἀπετέλεσε μιὰ ἐθνικὴ συμφορὰ! Καὶ δὲν ἦταν μόνο ἐθνικὴ συμφορὰ, ἦταν συμφορὰ παγκόσμια. Γιατί σ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸ τὸ

Βυζάντιο ἦταν ὁ ἡγέτης τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Καὶ ὁ κόσμος ὅλος ἐπῆρε κακὸ δρόμο, καὶ βρίσκεται στὸ χάος πού βρίσκεται σήμερα, γιατί τότε ὁ ἡγέτης αὐτὸς ἐπῆρε κακὸ δρόμο. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης ἡ κατάργηση τῆς «Ἐκλογῆς» τῶν Ἰσαύρων ὑπῆρξε τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα πού τὸ πληρώνομε ἀκόμη, καὶ ὁ Θεὸς ξέρει πόσο μένει ἀκόμη νὰ τὸ πληρώσωμε.

Θ

Καὶ τώρα ἔρχεται ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη, ὅχι σαν κοινωνικὴ δικαιοσύνη. Γιατί ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη εἶναι δικαιοσύνη. Καὶ ἡ δικαιοσύνη εἶναι αἴτημα πνευματικὸ καὶ ὄχι ἀπορροὴ τῆς ὕλης. Ὁ ὕλισμὸς ἓνα μόνο μπόρεσε νὰ παρουσιάσει, τὴν πάλιν τῶν τάξεων. Καὶ δὲν εἶναι καθόλου τὸ ἴδιο τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο.

Μιὰ λύση θὰ ὑπῆρχε, βέβαια, ὁ Χριστιανισμὸς, ἔστω καὶ τώρα, νὰ διεκδικήσει τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη σαν δικό του θησαυρό. Ἀλλὰ τούτη ἡ χριστιανικὴ γενεὰ ἔχει ἄρα γε τὰ κότσια γιὰ τέτοια διεκδίκηση; Γιατί, γιὰ νὰ διεκδικήσει τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη, πρέπει νὰ ὁμολογήσει ὅτι ὡς τώρα τὴν παραμέλησε, διαπράττοντας ἓνα φοβερό, τὸ φοβερότερο

δυνατὸ ἀμάρτημα ἀπέναντι στὸ χριστιανικὸ νόμο. Μᾶς ἔχουν δὰ δοθῆ ἀρκετὲς εὐκαιρίες νὰ τὰ ποῦμε αὐτά. Ἡ χριστιανισμὸς, λοιπόν, πρέπει νὰ πεί τὸ «*ἡμάρτομεν, ἠνομίσαμεν, ἠδικήσαμεν ἐνώπιόν σου*». Νὰ πάρει τὸν δρόμο τοῦ ἀσώτου.

Ἀλλὰ ἡ σημερινὴ χριστιανισμὸς δὲν θέλει νὰ πάρει τὸν δρόμο τοῦ ἀσώτου. Καὶ γιὰ νὰ μὴν πάρει τὸν δρόμο αὐτὸ ἡ χριστιανισμὸς, ἔθαψε ὀλοτελα τὸ αἴτημα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ἄφησε ἄλλους νὰ φέρουν στὸ ὄνομα τοῦ ὕλισμοῦ τὴν πάλιν τῶν τάξεων, τοὺς ἀκολούθησε ἀπὸ ἥττοπάθεια κι' ὄχι ἀπὸ δίψα τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἔγινε ἐθελόδουλος, παρατρεχάμενος τοῦ ὕλισμοῦ.

Ι

Καὶ τώρα τί θὰ γίνει; Μά, ἀπλούστατα, εἴμαστε σὲ ζάλν. Ὡστόσο καὶ σήμερα, οἱ δύο ποταμοί, Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς, μπορεῖ νὰ μὴν φαίνονται στὴν ἐπιφάνεια, καὶ ὅμως ὑπάρχουν σαν ὑπόγεια ρεύματα, κι' ἂν προβάλουν πάλιν στὴν ἐπιφάνεια, μποροῦν νὰ ξαναφέρουν τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν νέα ζωὴ πού νὰ ἀξίζει νὰ τὴν ζῆ κανεῖς.

Μπορεῖ νὰ γίνει αὐτό; Αὐτομάτως ὄχι. Ἀλλὰ μπορεῖ νὰ γίνει μὲ μιὰ ἑλληνικὴ πορεία μὲ ἐπίγνωση, ὅταν οἱ δύο ποταμοί, Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς, βγοῦν πάλιν στὴν ἐθνικὴ ἐπιφάνεια.

Ὁ θάνατος τοῦ φανατισμοῦ, ἡ εἰσπνοὴ ἀπὸ τὸν ἐθνικὸ ὄργανισμὸ τῶν αἰωνίων πνευματικῶν ἀξιῶν, πού διαφαίνονται στὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ λάμπουν στὴν χριστιανικὴ διδασκαλία, ἡ παλληκαριά, ὁ ἡρωισμὸς, πού μόνο ἡ Πίστη μπορεῖ νὰ δώσει, θὰ φέρουν τὴν καινούργια μέρα. Καὶ σαν κάτι νὰ λέει ὅτι «*ἡ νύξ προέκομεν ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν*».

[συνεχίζεται]

A. N. ΤΣΙΠΙΝΤΑΝΗΣ

ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ «ΛΙΤΑΝΕΙΕΣ»

Όλιγον πριν την έορτή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, του «Πάσχα του καλοκαιριού», όπως την ονομάζει ο θεοσεβής λαός μας, άφιχθη στην Ελλάδα, αρχικώς στο ακριτικό νησί της Χίου, ή τεραστίων διαστάσεων κούκλα Αμάλ. Στην συνέχεια έκανε μία περιοδεία σε αρκετά μέρη της Ελλάδος και μέσω του Πειραιώς συνέχισε το ταξίδι της στην Ιταλία και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Το δρώμενο αυτό, κατά τους διοργανωτές του, αποσκοπούσε στην ευαισθητοποίηση των πολιτών της Ευρώπης για το δράμα των προσφύγων, και κυρίως για το δράμα εκείνων που έχωρισθηκαν οι οικογένειές τους και διαβιούν σε ξεχωριστές χώρες. Έξ άλλου, ή κούκλα Αμάλ συμβολίζει μία έννεάχρονη μουσουλμανίδα εκ της Συρίας, ή όποια φάχνει την οικογένειά της, για να επανενωθί μαζί της. Έκ πρώτης όψεως φαίνεται για μιὰ εκδήλωση άλλπλεγγύης και ευαι-

σθητοποιήσεως, και ως τέτοια την υπεδέχθη και την ελόγησε ακόμη και ο Πάπας στο Βατικανό.

Στην Ελλάδα ή προγραμματισμένη διαδρομή εύρηκε δύο-τρεις αναπάντεχες αντιδράσεις: στην Καλαμπάκα, στη Λάρισα και στη συνοικία των Αθηνών Μεταξουργείο. Στην πρώτη περίπτωση αντέδρασε ή τοπική Μητρόπολις, ή έποπτεύουσα και τον ιερό χώρο των Μετεώρων, και σύσσωμο το Δημοτικό Συμβούλιο της Καλαμπάκας με έπιχειρήματα έναντιον αυτού του δρωμένου και όσων κρύπτονται πίσω από αυτό. Έκει απέκαλύφθη ότι ούτε τόσο άθωο ούτε τόσο ανθρωπιστικό ήταν το δρώμενο. Από τις σχετικές δημοσιεύσεις παραθέτομε έκτενη και ένδεικτικά άποσπάσματα:

«Η συνολική δράση, τὸ Ταξίδι, φαίνεται τελικὰ νὰ μὴν σχετίζεται μόνο με τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα, τοὺς πρόσφυγες ποὺ ἐκτοπίζονται καὶ τὴν εὐαισθητοποίηση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κοινοῦ ἀπέναντι σὲ τέτοια ζητήματα. Ἀντιθέτως, ἀποδεικνύεται πολὺ πολὺ ἐνδιαφέρουσα, με πᾶμπλουτους ἐπενδυτὲς καὶ πακτωλοὺς δολαρίων, με παγκόσμιους χρηματοπιστωτικὸς ὀργανισμοὺς, ΜΜΕ καὶ τράπεζες, hedgefunds καὶ βραβευμένους φιλανθρωπιστὲς νὰ συνωστίζονται κάτω ἀπὸ τὸ φουστᾶνι ἐνὸς ταλαιπωρημένου 9χρονοῦ κοριτσιοῦ... Ἀπὸ τὴν ὁμάδα αὐτὴ τῶν “φίλων” τῆς δράσης δὲν λείπουν καὶ ἄλλες ὀργανώσεις, ποὺ δηλώνουν ὅτι σκοπὸς τοὺς εἶναι ἡ προάσπιση τῶν

άνθρωπινων δικαιωμάτων. Και βέβαια, αυτές χρηματοδοτούνται άδρα από τις Κυβερνήσεις των χωρών και από άλλα γνωστά ή άγνωστα κέντρα... Έδω βρίσκεται και το μεγαλύτερο, το πραγματικό ενδιαφέρον...

Ανάμεσα στους εκατοντάδες φίλους και συνεργάτες του έχειριμάτος (που επιδιώκει την ευαισθητοποίηση των πολιτών για το προσφυγικό ζήτημα, και ιδιαίτερος για τα άσυνόδευτα προσφυγόπουλα, για να μην ξεχνιόμαστε) “βρίσκονται θέατρα, ομάδες, καλλιτεχνικές και ανθρωπιστικές οργανώσεις, δημοτικές και κρατικές αρχές, όλοι τους σε συνε-

λογεί (<https://www.solidaritynow.org/orama-praxi/>) ότι τα προγράμματα που υλοποιεί “έχουν λάβει χρηματοδότηση από οργανισμούς όπως η Ύπατη Αρμοστεία για τους Πρόσφυγες (UNHCR), ή UNICEF, ο Διεθνής Όργανισμός Μετανάστευσης (ΔΟΜ), τα EEA Grants, ή Νορβηγική Πρεσβεία στην Ελλάδα, το ίδρυμα Radcliffe, το ίδρυμα Shapiro κτλ.”. Το μέγιστο όμως ενδιαφέρον βρίσκεται στους περήφανους δωρητές και άλλους υποστηρικτές της, όπου περίοπτη θέση καταλαμβάνει ένα άλλο “φιλανθρωπικό” ίδρυμα, το Open Society Foundations, το οποίο μάλι-

Το συμπέρασμα από την περιφορά της κούκλας Αμάλ, μαζί με το παρασκήνιο το οποίο άπεκαλύφθη (κυρίως στο διαδίκτυο), είναι η οργανωμένη προσπάθεια να συμφιλιωθούν οι πολίτες της Δύσεως με τις ροές χιλιάδων προσφύγων και μεταναστών, τις οποίες σχεδιάζουν και υλοποιούν σε παγκόσμιο επίπεδο κάποια πανίσχυρα κέντρα απόφασεων με άπώτερο σκοπό την άνομοιογένεια και την άνάμειξη των πληθυσμών σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες.

γασία με τους χορηγούς μας” (<https://www.walkwithamal.org/friends/>). Αυτό που δεν άναγράφεται, όμως, είναι ότι βασικοί υποστηρικτές του Ταξιδιού είναι και πολλές Μη Κυβερνητικές Όργανώσεις (ΜΚΟ), με “βαρύ” παρελθόν.

Η Solidarity Now είναι “μια μη κυβερνητική όργανωση που δραστηριοποιείται με σκοπό να βελτιώσει τις συνθήκες ζωής των εύάλωτων συνανθρώπων μας, ώστε να ξαναχτίσουν τη ζωή τους με άξιοπρέπεια και προοπτικές”. Η Όργανωση όμο-

στα “στηρίζει το σύνολο των δράσεων του Solidarity Now” (<https://www.solidaritynow.org/ypostiriktes/>). Το ενδιαφέρον είναι ότι ο ίδρυτής και πρόεδρος του Ίδρυματος είναι ένας άνθρωπος με μεγάλη εμπειρία στα χρηματοοικονομικά και τις επενδύσεις, και βέβαια στα hedge funds, μέσω των οποίων άπέκτησε την άμύθητη περιουσία του (<https://www.opensocietyfoundations.org/georgesoros>), έσχάτως δέ εμφανίζεται και ως μέγας φιάνθρωπος. Το όνομά του; George Soros.

Τὴν ἴδια πορεία ἀκολουθοῦν σχεδὸν κατὰ γράμμα καὶ ἄλλοι “Ἀνθρωπιστικοὶ Ἐταῖροι” πὺν σπν-ρίζουν τὸ Ταξίδι τῆς μικρῆς προ-σφυγοπούλας. Ἡ IRC (International Rescue Committee), γιὰ παράδειγμα, μᾶς συστήνεται ὡς μιὰ ἀνθρωπιστικὴ ὀργάνωση πὺν “βοηθᾷ ἀνθρώπους νὰ ἐπιβιώσουν, νὰ ὀρθοποδήσουν καὶ νὰ ξαναχτίσουν τὴ ζωὴ τους” (<https://www.rescue.org/>). Διευθύνων Σύμβουλος καὶ Πρόεδρος τῆς IRC εἶναι ὁ David Miliband, Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου ἀπὸ τὸ 2007 ἕως τὸ 2010, περίοδο πὺν τὸ Ἡνωμένο Βασίλειο μαζὶ μὲ τὶς συμμάχους τους διεξή-γαγαν τὸν πόλεμο στὸ Ἀφγανιστάν, προκαλώντας ἀμέτρητες στρατιῆς προσφύγων. Σήμερα, δηλαδή, ὁ πρ. Ὑπουργὸς ἔρχεται ὡς σωτήρας τῶν ἑκατομμυρίων αὐτῶν ταλαιπωρημέ-νων συνανθρώπων μας. Καὶ βέβαια, στὰ Διοικητικὰ ἢ ἄλλα Συμβούλια τῆς ὀργάνωσης συμμετέχουν πρῶν πολιτικοί, μεγαλοεπενδυτές, τρα-πεζίτες, ἰδιοκτῆτες μεγάλων ΜΜΕ, πολυεθνικῶν καὶ φαρμακευτικῶν ἐταιρειῶν, ἀκαδημαϊκοὶ κ.ἄ. Ὅλοι ἀνθρωπιστές, ὅλοι μὲ τὶς ἴδιες ἀνησυ-χίες... (<https://www.rescue.org/board-and-advisors>). Μεταξὺ αὐτῶν ὁ γνώ-ριμὸς μας Henry Kissinger, ὁ Joshua Steiner τῆς Bloomberg, ὁ Thomas Nides τῆς Morgan Stanley, ὁ Michael O' Neill τῆς American Express, ὁ Prakash Melwani τῆς Blackstone, ὁ François-Xavier (FX) de Mallmann τῆς Goldman Sachs, ὁ Laurence Fink τῆς Black Rock, ὁ Roman Martinez IV τῆς Lehman Brothers. Καὶ ἡ λίστα

δὲν ἔχει τελειωμό...» (http://aktines.blogspot.com/2021/09/blog-post_50.html?m=1 Βλ. καὶ http://aktines.blogspot.com/2021/08/blog-post_39.html?m=1)

Ὑπῆρξαν καὶ ἄλλα δημοσιεύματα, τὰ ὁποῖα συνέκριναν τὶς διαδρομὲς τῆς κούκλας Ἀμάλ μὲ τὶς λιτανεῖες τῶν εἰκόνων καὶ τῶν τιμῶν λειψά-νων τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ ἐστίασαν τὴν προσοχή μας στὴν ἀπαγόρευσι τῶν ἐκκλησιαστικῶν λιτανειῶν (λόγω κορωνοϊοῦ), ἀλλὰ στὴν ἄδεια νὰ πε-ριφερθῆ τὸ τεράστιο «ξόανο».

Τὸ συμπέρασμα ἀπὸ τὴν περι-φορὰ τῆς κούκλας Ἀμάλ, μαζὶ μὲ τὸ παρασκῆνιο τὸ ὁποῖο ἀπεκαλύ-φθη (κυρίως στὸ διαδίκτυο), εἶναι ἢ ὀργανωμένη προσπάθεια νὰ συμ-φιλωθοῦν οἱ πολῖτες τῆς Δύσεως μὲ τὶς ροὲς χιλιάδων προσφύγων καὶ μεταναστῶν, τὶς ὁποῖες σχεδι-άζουν καὶ ὑλοποιοῦν σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο κάποια πανίσχυρα κέντρα ἀποφάσεων μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴν ἀνομοιογένεια καὶ τὴν ἀνάμειξι τῶν πληθυσμῶν σὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς χῶρες. Ἐνώπιον αὐτῆς τῆς πραγμα-τικότητας, ὁ λόγος τοῦ Μακρυγιάννη μᾶς χαρίζει μιὰν αἰσιοδοξία, τοῦλάχισ-τον γιὰ τὸ γένος μας: «Ἡ τύχη μᾶς ἔχει τοὺς Ἕλληνες πάντοτε ὀλίγους. Ὅτι ἀρχὴ καὶ τέλος, παλαιόθεν καὶ ὡς τώρα, ὅλα τὰ θερία πολεμοῦν νὰ μᾶς φᾶνε καὶ δὲν μποροῦνε· τρῶνε ἀπὸ ἡμᾶς καὶ μένει καὶ μαγιά»¹.

I. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

1. Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, *Απομνημονεύ-ματα* (Ἀθήνα: Μπατάρον), σ. 237.

Κριτική ματιά

ΩΣ ΠΟΤΕ ΣΤΗΝ ΞΕΝΙΤΙΑ;

Ἄνοιξε ξανά τις πύλες του στις 27 Αὐγούστου τὸ Βρετανικὸ Μουσείο στὸ Λονδίνο, μετὰ ἀπὸ 163 ἡμέρες ποὺ παρέμεινε κλειστό, στὸ πλαίσιο τῶν περιοριστικῶν μέτρων γιὰ τὴν ἀποτροπὴ τῆς ἐξάπλωσης τῆς πανδημίας τοῦ Covid-19. Εἶναι τὸ μεγαλύτερο διάστημα ποὺ τὸ Βρετανικὸ Μουσείο ἔμεινε κλειστὸ στὴ μακρὰ ἱστορία του, ποὺ ἀριθμεῖ 261 χρόνια. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, οἱ περισσότερες ἀπὸ τις ἑπτὰ ἑλληνικὲς ἐκθέσεις τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, συμπεριλαμβανομένης τῆς ἐκθεσης τῶν περιφημῶν Γλυπτῶν τοῦ Παρθενῶνα, ποὺ ἦταν προγραμματισμένο νὰ ἀνοίξουν στὸ κοινὸ στὰ τέλη Ἰουλίου, δὲν ἔχουν ἀνοίξει ἀκόμα... Ὁ προγραμματισμὸς ἀνατράπηκε, ὅταν στὶς ἔντονες βροχοπτώσεις ποὺ προκάλεσαν μεγάλες πλημμύρες στὸ κέντρο τοῦ Λονδίνου στὶς 25 Ἰουλίου παρατηρήθηκε... εἴσοδος νεροῦ ἀπὸ τὴν ὀροφὴ μᾶς ἀπὸ τις ἑλληνικὲς ἐκθέσεις. Τὸ γεγονός ἐπιβεβαίωσε ἐκπρόσωπος τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, χωρὶς νὰ προσδιορίσει γιὰ ποιά ἀκριβῶς ἀπὸ τις ἑλληνικὲς ἐκθέσεις ἐπρόκειτο (ἄξιζει νὰ θυμηθοῦμε ὅτι τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 2019 ἡ ἑλληνικὴ τηλεόραση εἶχε μεταδώσει εἰκόνες ποὺ ἔδειχναν νερὸ νὰ στάζει στὴ γκαλερί ποὺ φιλοξενεῖ τὰ Μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνα). Ἐπιπλέον, ἀπαιτήθηκε περισσότερος τοῦ ἀρχικοῦ προγραμματισμοῦ χρόνος γιὰ τὸν καθαρισμὸ τῶν ἐκθεμάτων ἀπὸ τί... σκόνη ποὺ εἶχε συσσωρευθεῖ σὲ αὐτὰ κατὰ τοὺς μῆνες ποὺ τὸ μουσεῖο παρέμεινε κλειστό, σύμφωνα μὲ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας *Independent*. Ὅλα αὐτά, βεβαίως, ἐνισχύουν τὸ δίκαιο, πάγιο καὶ ἀδιαπραγμάτευτο αἴτημα τῆς Ἑλλάδας γιὰ ἐπανένωση τῶν Γλυπτῶν τοῦ Παρθενῶνα στὴ γῆ στὴν ὁποία αὐτὰ

δημιουργήθηκαν καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία ἀποσπάσθηκαν βίαια ἀπὸ τὸν λόρδο Ἔλγιν στὶς ἀρχὲς τοῦ 19^{ου} αἰῶνα.

Σὲ μιὰ τελευταία ἐξέλιξη, στὶς 29 Σεπτεμβρίου, ἡ UNESCO, ὁ Διεθνὴς Ὄργανισμὸς τοῦ ΟΗΕ γιὰ τὸν Πολιτισμὸ καὶ τὴν Ἐκπαίδευση, κατέληξε σὲ μιὰ ἱστορικὴ ἀπόφαση, ποὺ δικαιώνει ἀπολύτως τις ἑλληνικὲς θέσεις γιὰ τὰ Μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνα, ποὺ ἄρπαξε ὁ λόρδος Ἔλγιν στὶς ἀρχὲς τοῦ 19^{ου} αἰῶνα. Συγκεκριμένα, ἡ Διακυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς UNESCO γιὰ τὴν Ἐπιστροφὴ Πολιτιστικῶν Ἀγαθῶν (ICPRCP) χαρακτήρισε τὸ ἑλληνικὸ αἴτημα γιὰ ἐπιστροφὴ τῶν Γλυπτῶν «νόμιμο καὶ δίκαιο», καλώντας τὴ Βρετανία «νὰ ἀναθεωρήσει τὴ στάση της καὶ νὰ προσέλθει σὲ καλόπιστο διάλογο μὲ τὴν Ἑλλάδα». Τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις ἐπιμένει νὰ δηλώνει σταθερὰ ἀναρμόδια, παραπέμποντας στὸ Βρετανικὸ Μουσείο, ὡς «νόμιμο ἰδιοκτίτη» τῶν Γλυπτῶν, ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς UNESCO σημειώνει ρητὰ πὼς «τὸ ζήτημα ἔχει διακυβερνητικὸ χαρακτήρα, καὶ ὡς ἐκ τούτου, ἡ ὑποχρέωσις ἐπιστροφῆς τῶν Γλυπτῶν βαραίνει ξεκάθαρα τὴν κυβέρνησις τοῦ Ἠνωμένου Βασιλείου». Καὶ ἡ ἀντίδρασις τῆς βρετανικῆς κυβέρνησις; Ἐκπρόσωπὸς της δήλωσε ὅτι ἡ χώρα του... διαφωνεῖ καὶ δὲν θὰ συμμορφωθεῖ μὲ τὴν ἀπόφαση...

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΣΤΗΝ ΠΟΜΠΗΙΑ

Ἐνα σημαντικὸ εὑρημα ἦλθε στὸ φῶς στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Πομπήιας, ἡ ὁποία, ὅπως δήλωσε χαρακτηριστικὰ ὁ ὑπουργὸς Πολιτισμοῦ τῆς Ἰταλίας Ντάριο Φραντσεσκίни, «δὲν σταματᾷ νὰ μᾶς ἐκπλήσσει». Συγκεκριμένα, ἀρχαιολόγοι

ἔφεραν στὸ φῶς ἕναν ἀρχαῖο τάφο στὴ νεκρόπολη τοῦ Πόρτα Σάρνο, ἀνατολικά τῆς πόλης τῆς Πομπήιας, σὲ μιὰ περιοχὴ ποὺ δὲν εἶναι ἀκόμη ἀνοικτὴ στὸ κοινό. Ἐντὸς τοῦ τάφου βρισκόταν ἕνας ἐξαιρετικὰ καλὰ διατηρημένος σκελετός, μὲ τοὺς ἐπιστήμονες νὰ κάνουν λόγο γιὰ τὰ καλύτερα διατηρημένα λείψανα ποὺ ἔχουν βρεθεῖ στὴν Πομπήια. Καὶ τὸ σημαντικώτερο, μιὰ ἐπιγραφή μᾶς βεβαιώνει ὅτι ὁ νεκρός, ἕνας ἀπελευθέρως δούλος ὀνόματι Μάρκου Βενέριους Σεκούντιο, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του ἀπέκτησε κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἐπιφάνεια, βοήθησε νὰ ὀργανωθοῦν στὴν Πομπήια θεατρικὲς παραστάσεις... στὰ ἑλληνικά! Ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ δὲν ρίχνει ἀπλῶς φῶς στὴν πολιτιστικὴ ζωὴ τῆς Πομπήιας πρὶν τὴν καταστροφὴ τῆς ἀπὸ τὴ φονικὴ ἔκρηξη τοῦ Βεζούβιου τὸ 79 μ.Χ., δὲν εἶναι μόνο «ἀπόδειξη τοῦ ζωντανοῦ καὶ ἀνοικτοῦ πολιτιστικοῦ κλίματος ποὺ χαρακτήριζε τὴν ἀρχαία Πομπήια» (ὅπως δῆλωσε ὁ διευθυντὴς τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Πάρκου τῆς Πομπήιας), ἀλλὰ καὶ πιστοποιεῖ μὲ τὸν πρὸ ἀφενδῆ τρόπο τὴν εὐρύτατη διάδοση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὴν ἰταλικὴ χερσόνησο, ὅπου αὐτὴ ἔφθανε νὰ χρησιμοποιεῖται παράλληλα πρὸς τὴ λατινικὴ, ὄχι ἀπλῶς ὡς γλῶσσα τῶν λογίων, τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς γλῶσσα ποὺ μποροῦσε νὰ γίνεται κατανόητὴ ἀπὸ τὸ εὐρύτερο κοινό.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΣΟΔΩΜΩΝ

Μελέτη ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ *Scientific Reports*, μιὰ ἐπιθεώρηση τῶν ἐκδόσεων "Nature", συνδέει εὐθέως τὰ συγκλονιστικὰ εὐρήματα ἀνασκαφῶν στὸ Τὰλ ἔλ Χαμάμ (Tall el-Hammam), ἀρχαία πόλη τῆς Μέσης Ἀνατολῆς στὴν κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνη, μὲ τὴ βιβλικὴ ἀφήγηση τῆς καταστροφῆς τῶν Σοδόμων καὶ τῶν Γομόρρων. "Ὅλα δείχνουν πῶς στὴ μεσανατολικὴ πόλη, ποὺ στὸ ἀπόγειο τῆς ἀκμῆς της, στὰ μέσα τῆς Ἐποχῆς

τοῦ Χαλκοῦ, ὑπολογίζεται ὅτι ἦταν δέκα φορές μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ πέντε φορές μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν Ἱεριχώ, ὁ θάνατος ἦλθε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ: Φαίνεται ὅτι ἡ πόλη καταστράφηκε βίαια ἀπὸ τὴν πτώση ἀστεροειδῆ ἢ κομήτη, ποὺ ἐξεργράφη πάνω ἀπὸ τὴ Μέση Ἀνατολὴ γύρω στὸ 1650 π.Χ. Τὰ εὐρήματα, σύμφωνα μὲ τοὺς ἐρευνητές, ταιριάζουν μὲ τὶς ἐπιπτώσεις τῆς πτώσης ἀστεροειδοῦς ἢ κομήτη τὸ 1908 στὴν Τουνγκούσκα, μιὰ ἀκατοίκητη περιοχὴ στὴ Σιβηρία, ὅπου ἔκρηξη ἰσχύος 12 μεγατόνων ἰσοπέδωσε περὶ τὰ 1000 τετραγωνικὰ χιλιόμετρα δάσους. Ἔτσι καὶ στὸ Τὰλ ἔλ Χαμάμ, ἡ ἔκρηξη ἦταν τόσο ἰσχυρή, ὥστε νὰ σωριάσει σὲ ἐρείπια τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ τείχη τῆς πόλης, ποὺ κατέρρευσαν ὅλα πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση, ἕνα δεδομένο ποὺ δύσκολα ἐπιδέχεται ἄλλη ἐξήγηση. Τὰ ὅστα ποὺ βρέθηκαν δείχνουν, σύμφωνα μὲ τοὺς ἐρευνητές, «ἀκραῖο διαμελισμὸ τῶν ἀνθρώπων ποὺ βρισκόνταν σὲ μικρὴ ἀπόσταση». Θραύσματα ἀγγείων ποὺ ἔλιωσαν καὶ μετατράπηκαν σὲ γυάλι, λιωμένα μέταλλα καὶ πλίνθοι ποὺ εἶχαν βγάλει φουσκάλες παραπέμπουν σὲ θερμοκρασίες ἄνω τῶν 2000 βαθμῶν Κελσίου. Παράλληλα, ἡ ἐξαιρετικὰ ὑψηλὴ συγκέντρωση ἀλάτων πλούσιων σὲ θεικὰ ἄλατα στὴν εὐρύτερη ἐποχὴ ἐξηγεῖ τὸ «Κενὸ τῆς Ὀψιμῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ», ὅπως ὀνομάζουν ἡ εἰδικὴ τὴ μυστηριώδη καὶ ἀπτόμην ἐγκατάλειψη πολλῶν πρῶν γόνιμων ἐδαφῶν στὴν εὐρύτερη περιοχὴ, στὰ ὁποῖα δὲν θὰ μποροῦσε πιά νὰ καλλιεργηθεῖ τίποτα. "Ὅλα αὐτὰ δὲν ἦταν βέβαια δύσκολο νὰ φέρουν στὸν νοῦ τῶν ἐρευνητῶν τὴν περιφάνη βιβλικὴ περιγραφή τῆς καταστροφῆς τῶν Σοδόμων τῶν Γομόρρων ἀπὸ τὸ βιβλίον τῆς *Γενέσεως*, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποῖα ὁ Θεὸς «ἔβρεξεν ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ κατέστρεψε τὰς πόλεις ταύτας καὶ πᾶσαν τὴν περιόχον καὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν ταῖς πόλεσιν καὶ πάντα τὰ ἀνατέλλοντα ἐκ τῆς γῆς» (*Γεν.*, ιθ' 24-25). Ὅπως παρατηρεῖ

ὁ ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἐρευνητικῆς ὁμάδας James Kennett ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Καλιφόρνια στὴ Σάντα Μπάρμπαρα, «ὅλα τὰ στοιχεία ποὺ παραθέτει ἡ Γένεσις βρίσκονται σὲ συμφωνία μὲ τὴν ὑπόθεση τῆς κοσμικῆς ἔκρηξης». Τὰ νέα αὐτὰ ἐπιστημονικὰ εὐρήματα εἶναι μίᾳ ἀκόμα ἀπόδειξη γιὰ τὸ πόσο ἀφελὲς καὶ ἐπιπόλαιο εἶναι νὰ περιφρονοῦμε καὶ νὰ ἀπαξιῶνουμε τὶς βιβλικὲς ἀφηγήσεις ὡς ἐπιτερπῆ καὶ ἠθοπλαστικά... «παραμύθια».

Η ΒΑΘΥΤΕΡΗ ΑΙΤΙΑ ΤΩΝ «ΓΥΝΑΙΚΟΚΤΟΝΙΩΝ» ΠΟΥ ΣΟΚΑΡΟΥΝ

Συγκλόνισαν τὴν κοινὴ γνώμη τοὺς τελευταίους μῆνες μιά σειρά ἀπὸ «γυναίκοκτονίες», σύμφωνα μὲ τὸν νέο ὄρο, ὁ ὁποῖος, περισσότερο ἢ λιγότερο εὐστοχα, πάντως καλεῖται νὰ περιγράψει μιά πραγματικότητα ποὺ ἐγείρει εὐλόγους προβληματισμούς. Τὸ φαινόμενο δὲν εἶναι μόνον ἑλληνικό. Σὲ μιά πρώτη ἀνάγνωση, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ παρατηρήσει μιά ἀξιοσημείωτη ἔνταση μετὰ τὰ περιοριστικὰ μέτρα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς πανδημίας τοῦ Covid-19. Γιὰ παράδειγμα, στὴν Ἰσπανία, μετὰ τὴν ἄρση τῆς κατάστασης ἔκτακτης ἀνάγκης λόγω τῆς πανδημίας τὸν περασμένο Μάιο,

μιά γυναίκα δολοφονεῖται κάθε τρεῖς ἡμέρες ἀπὸ τὸν πρῶν ἢ τὸν σύντροφό της, ἐναντι μιάς κάθε ἑβδομάδα κατὰ μέσο ὄρο πρὶν τὴν πανδημία. Θὰ μπορούσε νὰ συμπεράνει κανεὶς ὅτι ὁ ὑποχρεωτικὸς ἐγκλεισμὸς τῆς καραντίνας ἔφερε στὸ φῶς χρονίζοντα προβλήματα, ἀσυμφωνίες καὶ ἐντάσεις. Ἀλλὰ εἶναι ἄραγε μόνον αὐτό; Προφανῶς ὄχι! Παλαιότερα, ποὺ δὲν ὑπῆρχε ἡ ὑπερεργασία τῆς ἐποχῆς μας, τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας περνοῦσαν πολὺ περισσότερο χρόνο μαζὶ στὴν οἰκογενειακὴ ἐστία, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχαν αὐτὰ ποὺ βλέπουμε σήμερα, τοῦλάχιστον ὄχι σὲ αὐτὴ τὴν ἔκταση καὶ σὲ αὐτὴ τὴν ἔνταση. Φταῖνε τὰ πατριαρχικὰ πρότυπα; Μά, παλαιότερα αὐτὰ ἦταν πολὺ πρὸ ἔντονα ἀπ' ὅ,τι σήμερα, χωρὶς νὰ ὀδηγοῦν μὲ τέτοια συχνότητα σὲ τέτοιες τραγωδίες. Ἴσως τελικὰ αὐτὸ ποὺ πραγματικὰ φταίει εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο μεγαλώνουν οἱ ἄνθρωποι σήμερα, μακριὰ ἀπὸ τὸν Θεό, μέσα στὴν ἐγωπάθεια καὶ τὸν ἐγωκεντρισμό, ἔτοιμοι νὰ δοῦν ἀκόμη καὶ ὡς ἐμπόδιο ποὺ πρέπει νὰ βγάλουν ἀπὸ τὴ μέση τὸν ἄλλο ἄνθρωπο, ἀκόμη καὶ αὐτὸν μὲ τὸν ὁποῖο ἐπέλεξαν κάποτε νὰ ἐνώσουν τὴ ζωὴ τους, ὅταν αὐτὸς δὲν ὑπηρετεῖ πλέον τὴν ἐγωπάθεια καὶ τὸν ἐγωκεντρισμό τους.

Γ. Τ.

Ἡ ἀνανέωση τῆς συνδρομῆς μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τοὺς ἑξῆς τρόπους:

Γιὰ συνδρομὴ Ἑσωτερικοῦ

- Μὲ κατάθεση στὴν τράπεζα Eurobank, στὸν λογαριασμὸ ποὺ διατηρεῖ ἡ Χριστιανικὴ Ἑνωσις Ἀκτίνων ὑπ' ἀριθμ.: 0026-0201-94-0100366081 (IBAN: GR 1102602010000940100366081). Νὰ ζητᾶτε νὰ σημειώνεται ῥητῶς τὸ ὄνοματεπώνυμό σας στὴν Αἰτιολογία.
- Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ταχυδρομικὴ ἐπιταγὴ στὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ (Καρότσι 14, 105 61 Ἀθήνα). Προβλέπεται ἐπιβάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.
- Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ἔντυπο ταχυπληρωμῆς ποὺ συναποστέλλεται μὲ τὸ τελευταῖο τεύχος κάθε χρονιάς γιὰ ὅσους ἔχουν ὀφειλή. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση δὲν προβλέπεται ἐπιβάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.

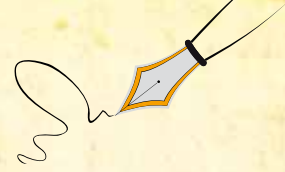
- Στὰ Βιβλιοπωλεῖα «ΖΩΗ» καὶ συνεργαζόμενα βιβλιοπωλεῖα.
- Σὲ κατὰ τόπους συνεργάτες καὶ ἀντιπροσώπους, οἱ ὁποῖοι καὶ θὰ κόβουν σχετικὲς ἀποδείξεις.

Γιὰ συνδρομὴ Ἐξωτερικοῦ

Παρακαλοῦμε μὴν ἀποστέλλετε ἐπιταγές, γιατί ἀδυνατοῦμε νὰ τὶς εἰσπράξουμε. Ἡ συνδρομὴ μπορεῖ νὰ κατατεθεῖ μὲ τραπεζικὸ ἔμβασμα. Τὰ στοιχεία ποὺ θὰ χρειαστεῖτε εἶναι:

– IBAN: GR1102602010000940100366081
– BIC/Swift Code: ERBKGRAA

Άξιζει νά διαβάσετε

Το μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με τήν ἱστορία τῶν 100 χρόνων του κοντά στόν ἑλληνικό λαό.

Περιοδικό με ἱστορία 60 ἐτῶν, πού ἀπευθύνεται στή γυναίκα, στήν πνευματική καί κοινωνική της παρουσία.

Ένα περιοδικό – πολύτιμος συμπαραστάτης για εκπαιδευτικούς και γονείς.

Νεανικό περιοδικό τῆς “Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως” – με τόν ἐνθουσιασμό τῆς νεότητας καί τή σφραγίδα τῆς πίστες καί τῆς παιδείας.

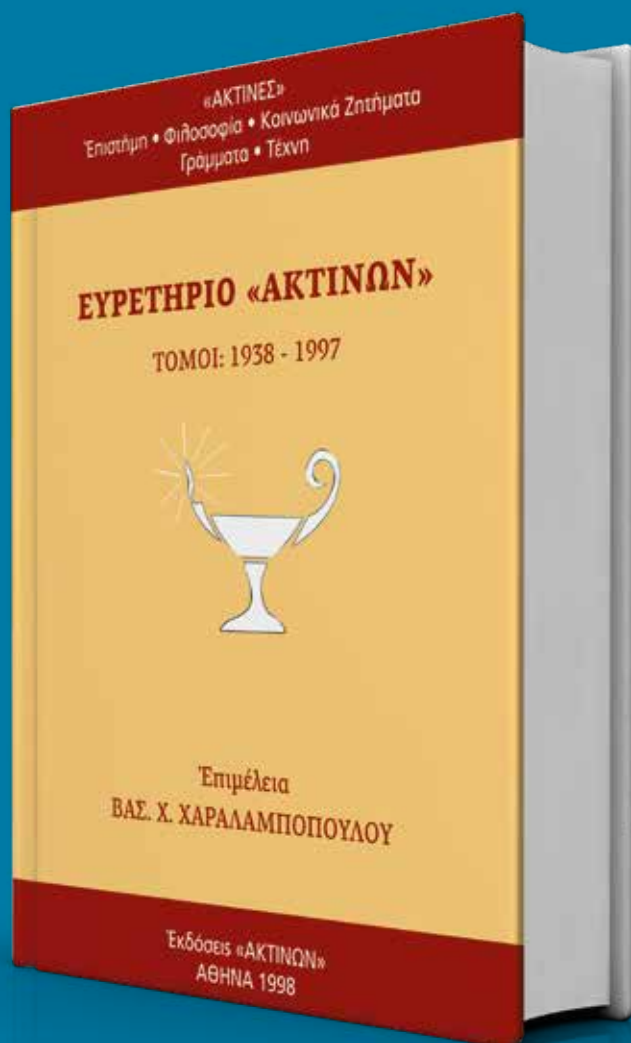
Τὸ μηνιαίο παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ ἀπό τὸ 1946 – ἓνας πολύτιμος πνευματικός φίλος γιά τὰ Ἑλληνοπούλα.

ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ: όλοι οί τόμοι του περιοδικού «Άκτινες» καθώς και τό εύρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»
Καρύτση 14, 105 61 Άθηναι, Τηλ. 210 32.35.023